

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**NATO’NUN ULUSLARARASI/BÖLGESEL GÜVENLİK
MİMARİSİNE KATKILARI: KRİZ YÖNETİMİ/ KOSOVA
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Esra ALBAYRAK

İstanbul, 2023

T.C
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**NATO’NUN ULUSLARARASI/BÖLGESEL GÜVENLİK
MİMARİSİNE KATKILARI: KRİZ YÖNETİMİ/ KOSOVA
ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan

Esra ALBAYRAK

2120062007

ORCID ID: 0000-0001-9063-2420

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kemal OLÇAR

İstanbul, 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum; **‘NATO’nun Uluslararası/Bölgesel Güvenlik Mimarisine Katkıları: Kriz Yönetimi/Kosova Örneği’** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları, her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
21/09/2023

Esra ALBAYRAK

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

21/09./2023

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı *Uluslararası İlişkiler* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 2120062007 numaralı **Esra ALBAYRAK**'ın "*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*NATO'nun Uluslararası/Bölgesel Güvenlik Mimarisine Katkıları: Kriz Yönetimi/ Kosova Örneği*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 30/05/2023 tarih ve 2023/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ke*** OL***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi At*** Bi*** KA***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Fa*** Fu*** TU***
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Esra ALBAYRAK
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Kemal OLÇAR
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2023
Alanı : Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : NATO, BMGK, İnsani Müdahale, Kosova Müdahalesi

ÖZ

NATO’NUN ULUSLARARASI/BÖLGESEL GÜVENLİK MİMARİSİNE KATKILARI: KRİZ YÖNETİMİ/ KOSOVA ÖRNEĞİ

Bu çalışmanın teorik kısmında ‘‘insani güvenlik’’ bilhassa ‘‘insani müdahale kavramı’’ üzerinde durulmuştur. Değişen uluslararası ortamın NATO’nun misyonunu doğrudan etkilemesi yanında dönüşümünü de zorunlu kılmıştır. Örgüt içerisinde dönüşüm gerçekleştirirken aynı zamanda genişleme ile birlikte derinleşmede gerçekleşmiştir. Böylece NATO bölgesel güvenlik örgütü misyonunu uluslararası güvenlik örgütü misyonu ile güncellemiştir. Değişen uluslararası ortamda tehdit kavramının içeriği de genişlemiş ve NATO yüklendiği sorumluluk kapsamında belli noktalarda müdahalelerde bulunmuştur.

Balkanların çok etnisiteli yapısı bölgede yaşanan etnik temizliğe kadar ulaşan birtakım sorunlar nedeniyle uluslararası örgüt müdahalesini zorunlu kılmıştır. Uluslararası güvenliği sağlamakla sorumlu BM’nin bu bağlamda gereken reaksiyonu göstermemesi ve müdahale noktasında yetersiz kalması, NATO’nun uluslararası ortamda en çok konuşulan Kosova müdahalesini gerçekleştirmesine neden olmuştur. ‘‘İnsani müdahale’’ gerekçesiyle uygulanan Kosova müdahalesi BMGK onayı olmadan NATO’nun gerçekleştirdiği ilk alan dışı müdahaledir. NATO’nun gerçekleştirdiği alan dışı müdahalede BMGK onayı teamülen aranırken, BM bu anlamda tıkanık bir sisteme sahiptir. BM’de bulunan beş daimî üyenin veto hakkı sebebiyle karar sürecinde kilitlenmeler yaşanmaktadır.

NATO’nun alan dışı bölgelere BMGK kararı olmaksızın müdahale etmesi, NATO’yu uluslararası güvenlik konularında aktif bir aktör haline getirmiştir. BMGK onayı olmadan gerçekleştirdiği alan dışı müdahaleler BM’nin yapısında birtakım tartışmalara sebep olmuştur. Bu müdahalenin BM tarafından sorgulanmasına sebep olmasının yanında uluslararası ilişkilerde anlaşmazlık yaşanmasına sebep olan durum ise BMGK onayı alınmadan gerçekleştirilen bir müdahale olmasıdır.

Name and Surname : Esra ALBAYRAK

Supervisor : Assist. Prof. Kemal OLÇAR

Degree and Date : Master's Thesis, 2023

Major : International Relations

Key Words : NATO, UNSC, Humanitarian Intervention, Kosovo Intervention.

ABSTRACT

NATO'S CONTRIBUTIONS TO INTERNATIONAL/REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE: CRISIS MANAGEMENT/ KOSOVO CASE

In the theoretical part of this study, the concept of human security, especially humanitarian intervention, is mentioned. The changing international environment has not only directly affected NATO's mission, but also necessitated its transformation. While the transformation was taking place within the organization, there was also a deepening along with the expansion. Thus, NATO updated its regional security organization mission with the international security organization mission. The content of the concept of threat has also expanded in the changing international environment and NATO has intervened at certain points within the scope of its responsibility.

The multi-ethnic structure of the Balkans necessitated the intervention of the international organization due to the problems related to the ethnic cleansing in the region. The fact that the UN, which is responsible for ensuring international security, did not show that this scope required it and the intervention was insufficient, caused NATO to carry out the Kosovo intervention, which is the most talked about international weapon. The intervention in Kosovo, which was implemented on the grounds of "humanitarian intervention", is the first out-of-area intervention to run NATO without UNSC approval. While the UNSC approval team is being sought in the out-of-area intervention where NATO has spread, the UN has a congested system in these settlements. There are deadlocks in the decision process of the veto right movement of the five permanent members of the UN.

NATO's intervention in non-area areas without a UNSC decision has made NATO an active actor in international security issues. The out-of-area interventions carried out without the approval of the UNSC have caused some debates in the structure of the UN. In addition to causing this intervention to be questioned by the UN, the situation that caused conflict in international relations is that it was an intervention that was carried out without the approval of the UNSC.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

KISALTMALAR.....iii

SÖZLÜKiv

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Teorik Perspektif	6
1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Paradigması	6
1.1.2. Uluslararası Güvenlik	10
1.1.3. Kolektif Güvenlik	12
1.1.4. İnsani Güvenlik.....	14
1.1.5. İnsani Müdahale	16
1.1.6. Koruma Sorumluluğu	20

İKİNCİ BÖLÜM

NATO’NUN BÖLGESEL VE ULUSLARASI GÜVENLİK MİMARİSİNE

KATKILARI

2.1. NATO’nun Kuruluş Felsefesi	27
2.1.1. NATO’nun Soğuk Savaş Dönemi Konseptleri.....	30
2.1.1.1. Saldırıcıyı Caydırma	30
2.1.1.2. Entegre Askeri Kuvvetin Oluşturulması Stratejisi	32
2.1.1.3. Kitleli Karşılık Stratejisi	33
2.1.1.4. Esnek Karşılık Stratejisi	36
2.1.1.5. Esnek Karşılık ve İleri Savunma Stratejisi.....	38
2.2. NATO’nun Soğuk Savaş Sonrası Dönüşümü	39
2.2.1. 1991 Stratejik Konsepti/ Roma Zirvesi	42
2.2.2. 1999 Stratejik Konsepti/ Washington Zirvesi	45
2.2.3. 2010 Stratejik Konsepti /Lizbon Zirvesi	48
2.3. NATO’nun Genişleme Süreci ve İş Birlikleri	50
2.3.1. Barış İçin Ortaklık	52

2.3.2. Akdeniz Diyalogu.....	56
2.3.3. Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi	57
2.3.4. İstanbul İş Birliği Girişimi.....	58
2.3.5. Küresel Ortaklıklar	60
2.4. NATO'nun Kurumsal Yapısı ve İşleyişi	61
2.4.1. Siyasi Yapı.....	64
2.4.2. Askeri Yapı.....	64
2.5. NATO'nun Temel Görevleri	66
2.5.1. Kolektif Savunma ve Caydırıcılık	66
2.5.2. İş Birliği Yoluyla Güvenlik	66
2.5.3. Kriz Önleme ve Yönetimi.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO'NUN KOSOVA'YA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ALAN DIŞI MÜDAHALE

3.1. NATO'nun Kosova Müdahalesi.....	69
3.1.1. Kosova'nın Genel Yapısı.....	69
3.1.1.1. Tito Dönemi Kosova	71
3.1.1.2. Miloseviç Dönemi Kosova.....	72
3.2. NATO'nun Kosova'daki Faaliyetleri.....	78
3.3. Kosova Müdahalesine Dair BM Kararları.....	85
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	92

KISALTMALAR

AAOK	: Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ICISS	: Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu
IFOR	: Uygulama Gücü
KAA	: Kuzey Atlantik Antlaşması
KAİK	: Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi
KAK	: Kuzey Atlantik Konseyi
KFOR	: Kosovo Force
KPC	: Kosova Koruma Gücü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NRF	: NATO Mukabele Kuvveti
RF	: Rusya Federasyon
SHAPE	: Avrupa Müttelik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosoves
VP	: Varşova Paktı
WEU	: Batı Avrupa Birliği
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YSF	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

SÖZLÜK

Güvenlik: Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu ve emniyet şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsani Güvenlik: İnsani kalkınmayı etkisi altına alan olumsuz gelişmelerden insanların korunması ve kurtarılması eylemi olarak tanımlanır.

İnsani Müdahale: Müdahalede bulunulan devletin yurttaşlarını, geniş ölçekli insan hakları ihlallerine karşı korumak adına, bir ya da daha fazla devletin silahlı güç kullanımı yönünde gerçekleştirdiği eylem olarak tanımlanır.

Kolektif Güvenlik: Ülkelerin ortak katkı ve katılımları ile barış ve güvenliği sağlayabilmek adına aldıkları önlemler olarak tanımlanır.

Uluslararası Güvenlik: Uluslararası bir düzen içerisinde devletlerin uyum ve iş birliğini esas alan, olası risk tehdit ve zarar karşısında alınan tedbirlerin bütünüdür.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı ardından Avrupa nezdinde güvenlik paradigması değişmiş, tekrar böylesi bir güvenlik bunalımını deneyimlemek istemeyen Avrupa'da savunma ve güvenliğin güçlendirilmesi yönünde hâkim görüş ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu Dünya Savaşı ardından öncülerini Amerika ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu ve dünyanın Doğu-Batı olmak suretiyle iki kutba ayrıldığı Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemde, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası ve olası bir Alman tehlikesine karşın Avrupa'da güvenliğin kolektif uluslararası bir örgütle sağlanması fikri netlik kazanmıştır.

Karaosmanoğlu'nun aktarımına göre, Birinci Dünya Savaşı esnasında ortak tehdit Almanya'ya karşı oluşturulan politikalar ve Alman yayılmacılığını bertaraf etme amaçlı Sovyetler Birliği ve Avrupa müşterek hareket etmiş savaşın ittifak devletlerin mağlubiyeti ile sonuçlanması neticesinde Avrupa kendisi için bir başka tehdit olan Sovyetler Birliği tehlikesi ile yüzleşmiştir. Yalnız Avrupa'nın bir başka savaşa yahut barış ortamına kast eden herhangi bir tehlikeye müsamaha gösterme durumu söz konusu değildir. Bu minvalde Avrupa'nın neferliğini yapmakta olan ABD'yi, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerini işgal girişimleri ve politik yönlendirmeler ile kendi topraklarına katma gayreti, diğer taraftan dönemin siyasi erki Stalin'in serbest seçimleri yok sayarak mevcut düzenin devamı niteliğinde totaliter rejim oluşturma arzusu gibi pek çok neden ABD ve ekseriyetle Batı Avrupa ülkelerini önlemler almaya mecbur kılmıştır.

Avrupa'da barış iklimini oluşturabilmenin yolunun kolektif bir tutumla sağlanacağı fikrinin netlik kazanması ile birlikte; NATO'nun ön taslağı niteliğinde Batı Avrupa Savunma Topluluğu kurulmuştur. Avrupa'nın Batı Avrupa'da güvenliği BAB ile sağlama girişimlerinin yeterli etkiyi gösterememesi nedeniyle 12 ülkenin katılımıyla Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın iki galip devletinin temsil ettiği yeni uluslararası ortam keskin bir dönemin de başlangıcı olmuştur. İki kutuplu sistem olarak ifade edilen yeni dönemin bir yanını Sovyetler Birliği bir diğer yanını ABD oluşturmuştur. Güvenliğin ve ülkelerin var olabilme mücadelesinin iki büyük güç etrafında konumlandığı bu dönemde devletler varlıklarını iki güç etrafında yapılaşma sağlayarak devam ettirmişlerdir. Avrupa'nın savunmasını sağlayan NATO güvenlik örgütü gibi Sovyetler Birliği aktörlüğünde de NATO'nun kuruluşundan altı yıl sonra, sekiz sosyalist ülkenin katılımıyla "Varşova Paketi" kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılması ve NATO'nun kurulmasına öncülük eden komünist tehdidin ortadan kalkmasıyla NATO'nun devamlılığı sorgulanmaya başlanmıştır. NATO varlığını tam da bu esnada var olan yeni tehditlere karşı dönüşüm sağlayarak devam ettirme yoluna gitmiştir. Gerçekleştirilen zirveler eşliğinde yeni konseptler belirlenmiş ve dönüşüm genişleme sağlanarak devam etmiştir. Bu esnada ortak girişimlerle diyalog ve iş birlikleri esas alınarak, NATO Avrupa-Atlantik konumunda yayılma sağlayarak bugün gücünü Avrupa sınırlarını da aşan boyuta ulaştırmayı başarmıştır.

Mevcut tehdit unsurlarının yok olmasıyla birlikte NATO varlığını temellendirmek adına yeni tehditlere angaje olmuş ve önceliğini savunmadan ziyade barış ve istikrarı sağlamaya yöneltmiştir. Soğuk Savaş sonrası NATO'nun en belirgin politikası genişleme ve derinleşme yönünde olmuştur. Güvenli ortamı sağlayabilmek noktasında NATO'nun kendini güncelleyerek dönüşüm yaşadığı bu süreçte önemli kırılmalardan biri de Balkanlar'da ortaya çıkan Kosova Krizi olmuştur. Çok uluslu etnik yapıların yurdu olan Balkanlar tarih boyu problemlerin odak noktasında olmuş ve yarımadada dönem dönem önemli kırılmalar yaşanmıştır. Kosova Arnavutları ve Sırp- Arnavutları arasında süregelen çekişme uzun bir tarihi arka plana sahip olmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası tekrar canlanmıştır. Her iki tarafın da Kosova topraklarında hak iddia etmesine müteakip donmuş olan etnik sorunlar çözülmüş, Sırbistan'ın Kosova'nın özerkliğine kast eden hamlesi ile çatışmanın ateşi fitillenmiştir.

Yugoslavya'nın parçalanmaya başladığı süreçte; Yugoslav Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan güvenlik güçleri ile Kosovalı Arnavutlar arasında gelişen çatışmalar devam ederken NATO Kosova'ya alan dışı müdahale gerçekleştirmiştir. NATO'nun bu kararı uluslararası ortamda tartışma yaratmıştır ve ihtilaflara sebep olmuştur. NATO'nun kararının ihtilaf yaratan boyutu ise uluslararası güvenliği etkileyen bir tehdide karşı müdahalede bulunurken BMGK'nin onayını almamış olmasıdır. Müdahale edebilmek adına ‘şiddet, tecavüz, etnik temizlik ve göçe zorlama’ kriterlerinin gerçekleşmiş olması NATO'nun müdahalesini haklı kılsa da hukuki açıdan eleştirileri kaçınılmaz kılmıştır. Yanı sıra müdahalenin 78 gün sürmesi de uluslararası kamuoyunda yankı uyandırmış ve tartışmalara neden olmuştur. BM Antlaşması uyarınca uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanımı ile giderilmesini yasaklayan 2/3 maddesince kuvvet kullanımı ihlali yapılarak yine müdahaleyi hukuki anlamda tartışmaya açık kılmıştır. Buna karşılık örgütün müdahalesi ardından mevcut savaş dolayısıyla etnik temizlik sona ermiş ve yerinden edilmiş Arnavutlar topraklarına geri dönmüştür. NATO'nun müdahalesi tartışmalar yaratmış olsa dahi Sırp- Arnavut savaşının son bulmasını sağlamıştır.

Araştırmanın Amacı

Devletlerin egemenliğinin ihlal edilemezliği ilkesi, insan hakları ihlali karşısında önemini yitirirken insani müdahalenin nerede başlayıp nerede biteceğine noktasında ise net bir sınır hala dahi çizilememiştir. NATO'nun gerçekleştirdiği Kosova müdahalesinin uluslararası ortamda yarattığı meşruiyet boyutu, NATO'nun gerçekleştirdiği müdahalede BM'nin onay süreci ve "insani müdahale" gerekçesiyle gerçekleştirilen Kosova müdahalesi araştırmanın amacıdır.

Araştırmanın Önemi

90'lı yılların başından itibaren etkili olmaya başlayan Balkanlar'daki kırılmalar Yugoslavya'nın dağılmasıyla süreci çok daha hızlı hale getirirken, ülkelerin yaşadığı çatışmalar etnik bir savaşa dönüşmüştür. Balkan coğrafyasının kadim mücadelesine konu olan Sırp ve Arnavutların Kosova topraklarındaki hak talebi ve anayurt iddiası ile beslenen ortamda, Sırpların Kosova'ya gerçekleştirdiği saldırı çatışma boyutunu almıştır. Birleşmiş Milletler bu aşamada sorunun müzakere edilmesi, uzlaşma yöntemi ile çözülmesi ve ateşkes yapılması gibi çözüm önerilerinde bulunmuştur. Fakat Sırpların saldırıları şiddet arttırıp etnik temizliğe varan bir boyuta ulaştığında NATO müdahalede bulunmuştur. Bu noktada NATO Balkan coğrafyasında ilk müdahalesini Bosna Hersek'e gerçekleştiren ikinci ve mevcut teze konu olan müdahalesini ise Kosova'ya gerçekleştirmiştir. NATO'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın gerçekleştirdiği ilk müdahale olması sebebiyle Kosova Müdahalesi uluslararası ilişkiler alanında ayrı bir önem teşkil etmektedir. Müdahalenin çerçevesi "insani müdahale" kapsamında oluşturulurken "koruma sorumluluğu" kavramı ile nasıl meşru bir zemine oturtulduğu da hukuki terminolojideki önemini simgelemektedir.

- NATO tarihinde ilk kez BMGK onayı olmaksızın kendi üyeleri dışında başka bir ülkeye müdahalede bulunarak "alan dışı" müdahale gerçekleştirmiştir.
- NATO'nun Kosova'ya müdahale etmiş olmasına müteakip dönemlerde alan dışı bölgelerde meydana gelecek çatışmalara zemin oluşturmuştur.

Araştırmanın Metodolojisi

Çalışma başlangıç itibarıyla araştırmanın teori kısmını içeren; "kolektif güvenlik" ve "insani güvenlik" kavramları ile başlamış, NATO'nun tarihi perspektifteki misyonuna değinilmiş, değişen uluslararası ortamda varlığı tartışmaya yaratan örgütün söz konusu tehdit unsurlarının değişmesiyle yaşadığı dönüşüm konu edilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası örgüt, değişen uluslararası ortamda yeni güvenlik tehditlerine karşı, günün koşullarına uygun dönüşüm sağlamıştır. Dönemin gereksinimleriyle birlikte

değişen stratejilere ve bu stratejilerle nelerin hedeflendiğine değinilmiştir. Kuzey-Atlantik İttifakı konumunu Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü boyutuna taşıdığı bu dönemde yaşadığı dönüşüm ve genişleme sürecinden bahsedilmiştir. Çalışmanın araştırma konusu hakkında bilgi içeren ve araştırmanın geçerliliğini arttıran nitel araştırma yöntemi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklara erişim noktasında; makale, tezler, kitap ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrasında güvenliği sağlama amaçlı kapsamlı bir örgüt şemsiyesi altında birleşmeyi taahhüt ettiği NATO'nun kuruluş yılı olan 1949 tarihi çalışmanın başlangıcını oluşturmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasına müteakip misyonunu tamamlaması öngörüldüğü esnada farklılaşan sorunlarla yeni konjonktüre ve Avrupa'ya karşı geliştirilecek olan yeni tehditlere karşı mücadeleyi konu edinen örgüt, 1999 yılında Kosova Müdahalesini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada uluslararası güvenlik örgütü NATO'nun Soğuk Savaş sonrası müdahale doktrinleri incelenmiştir. Uluslararası güvenlik örgütü olan NATO'nun Kosova'ya gerçekleştirdiği "insani müdahale" kavramına değinilmiştir.

Araştırmanın Problemi ve Varsayımı

Soğuk Savaş'ın bitimi ve iki kutuplu düzenin sona ermesiyle birçok etnik yapıyı içerisinde barındıran Balkanlar'da kırılmalar etki göstermeye başlamıştır. Milliyetçilik ideolojisinin güçlenmesi ve yaygınlaşması sonucu otonomik bölge statüsünde olan Kosova'nın özerk yapısının tanınmaması ve tek yönlü olarak Sırbistan tarafından kaldırılmasıyla başlayan çatışmalar giderek hızlanmış ve etnik temizliğe varan boyutuna ulaşmıştır. BM'nin durumun karşılıklı müzakere ve ateşkes ile çözülmesi yönündeki açıklamaları Sırbistan nezdinde olumlu yanıt bulmamıştır. Diğer yanda Soğuk Savaş bitiminde misyonunu tamamladığı düşünülen NATO, değişen uluslararası ortamda farklı tehditler karşısında dönüşüm gerçekleştirerek, yayımladığı stratejik konseptlerle Avrupa güvenlik ve savunma örgütü misyonunu Atlantik ötesine taşıırken, uluslararası ortamda etkinliğini arttırarak devamlılık sağlamıştır. Bu bağlamda değerlendirmeye tabii tutulacak olan 1999 Kosova krizine NATO müdahalede bulunmuştur. NATO'nun Kosova müdahalesi alan dışı müdahaleye örnek oluşturmaktadır. NATO'nun, BMGK onayını beklemeksizin aldığı karar neticesinde örgüt alan dışı müdahalede bulunarak eleştirilerin muhatabı olurken, diğer taraftan etnik temizliğe son vermesi sebebiyle de müdahalesinde haklı bulunmuştur. Durumu "insani müdahale" olarak tanımlayan BM,

NATO'nun müdahalesini “koruma sorumluluğu” kavramı ile meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Dolayısıyla;

- NATO'nun alan dışı noktalara hangi mekanizmalarla müdahale ettiği ve bu müdahalelerin dayandığı hukuki zeminin ne olduğu araştırılacaktır.

Uluslararası sistem içerisinde var olan tehditlerin yol açacağı olası zarara karşı, barış ve güvenliği sağlama hususunda yaptırım hakkı bulunan BM'nin karar organı BMGK daimî üyelerinin onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Daimî üyelerden gelecek veto, sistemi durdurmakta karar alımı noktasında kilit oluşturmaktadır. Bu durum uluslararası gündeme dair konularda işlerliğin önünde engel oluşturmaktadır. Mevcut yapıya karşı alternatif bir gücün etkin rol oynamasına sebep olmaktadır. NATO Kosova müdahalesinde Rusya ve Çin'in veto hakkını göz önünde bulundurarak karar almış ve BM'ye bağlı kaldığını beyan ederek, herhangi bir yetkilendirme olmaksızın müdahaleyi gerçekleştirmiştir. NATO'nun BMGK onayı olmaksızın gerçekleştirdiği müdahalenin meşruluğu, araştırmanın varsayımını oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Teorik Perspektif

1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Paradigması

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan önemli kavramlardan biri güvenliktir (Yalçın, 2019: 7). Aynı zamanda uluslararası ilişkilerde devlet ve egemenlik bağlamında belirleyici unsur güvenlik paradigmasıdır (Bakan ve Şahin, 2018: 138). Sık kullanılan güvenlik kavramının üzerinde hemfikir olunan net bir tanımlaması ise bulunmamaktadır. Bu da güvenlik kavramının koşullar eşliğinde değişen yapısından kaynaklanmaktadır. Bu durum güvenliğin tanımının net bir şekilde ifade edilebilmesinin önünde engel oluşturmaktadır (Ergüven, 2016: 774). Ulusal devletler ile ilişkileri düzene koyan temel belirleyici unsurların başında güvenlik gelmektedir. Bu hususta ana hedef devamlı şekilde güvenliğin sağlanıyor olmasıdır. Ancak güvenlik kavramıyla ne anlatılmak istendiği, sınırlarının başlangıç ve bitiş noktaları hususunda uzlaşma olmadığı görülmektedir. Bu nedenle net sınırlarla ifade edilemeyen güvenlik kavramına dair birçok tanımlama bulunmaktadır (Yiğittepe, 2017: 13).

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik: *“bir devletin muhtemel saldırılardan korunma ve olası tehditlerden uzak olma”* durumunu belirtmektedir (Çelik, 2013: 6). Karabulut ve Değer’in aktarımıyla Türk Dil Kurumu’ndaki ifadesi ile güvenlik: *“toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet”* şeklinde ifade edilirken, Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nin ifadesiyle: *“...gereklik doğrultusunda, devletler; bölgesel ve küresel ortamın izlenerek tehdit ve fırsatların tespit edilmesi...”* şeklinde ifade edilmektedir (Karabulut ve Değer, 2015: 71). Yavaş’ın aktarımıyla sözlükte geçen anlamıyla: *“toplumsal hayatta yasal düzenin aksaklık olmaksızın sürdürülmesi, bireylerin endişe duymadan yaşayabilmesi durumu”* olarak ifade edilmektedir (Yavaş, 2020: 12). Farklı kaynaklarda: *“birey topluluk veya toplumun istenmeyen, beklenmeyen olay, durum ve saldırılardan maddi, yasal ve psikolojik araçlarla korunması”* olarak tanımlanırken bir başka tanımlama ise: *“tehlikeden, korkudan ve dehşetten uzak kalma durumu”* olarak yapılmaktadır (Özcan, 2011: 447). Bir başka ifadeyle kavram *“bireylerin kendilerine yönelen gerçek veya algılanan bir tehditten arî olmaları hali”* olarak tanımlanabilmektedir (Trguvenlikportali, 2023). Güvenlik kavramı genel anlamda ise:

“varlığını koruma ve idame etme” amacı barındıran tüm hareketleri içeren bir olgudur (Gökbaş, 2016: 1).

Bireyin kendisini ekonomik, sosyal, siyasal ve fiziksel yönden güvende hissetmesi durumu güvenlik ihtiyacıdır. Birey kendisini her ortamda güvende hissetmek ister (Kaypak, 2011:45). Güvenliğin temini toplumsal bir ihtiyaç olmasının yanında toplumsal huzur adına sükûnet ve emniyetin temini güven ortamının devamlılığı fikri devletlerin yüzleştiği vazgeçilmez bir olgudur (Kaypak, 2012: 4). Güvenlik aynı zamanda bireyler, toplumsal değer yargıları ve farklılaşan tarihi koşullar gibi unsurların etkisiyle ilerleme kaydeden bir kavram olmasının yanı sıra uluslararası sistemin bütün özneleri adına yoğun önlemler gerektiren bir harekât amacıdır (Ergüven, 2016: 775).

Çoğu yazarın üzerinde uzlaştığı konulardan biri güvenliğin tartışmalı bir kavram olduğudur. Bahsi geçen yazarların pek çoğu güvenliği “temel değerlere kasteden tehditten muaf” olduğu yönünde tanımlarken bu yazarların görüş ayrılığı yaşadığı husus güvenliğin “kişisel, ulusal ya da uluslararası” noktada mı sağlanması gerektiği yönünde olmuştur (Baylis, 2008: 73). Güvenlik kavramını ifade ederken karşılaşılan bir diğer sorun ise güvenliği temin edilecek olan ya da güvenliğinden sözü edilen şeyin tam anlamıyla ne olduğuna dair net bir ifade de bulunulamamasıdır. “Batı, uluslararası örgütler, ulus-devlet, uluslararası şirketler, kültürler, toplumlar” bahsi geçen güvenliği temin edilmeye çalışılan birimler olabilmektedir (Özcan, 2011: 448). Örneğin, Ortadoğu’daki kargaşa ve yaşanan çatışmaların müsebbibi kimi ülkelerce ABD olarak görülürken, bölgede bulunan başka devletler adına ABD Ortadoğu’daki barış ve emniyetin güvencesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle güvenlik kavramına dair genel hatların oluşturulmasında yaşanan problemlerin ilk sırasında, güvenliğe atfedilen anlamların birey ve toplumda oluşan algılamaları farklı yönde etkilemesi gelmektedir (Güçlü, 2014: 334). Günümüze dek gerçekleştirilen araştırmalarda bu birim mutlak bir şekilde belirlenememiştir. Bir diğer problem ise güvenliğin tam olarak hangi koşullarda var olduğunun saptanmasının zorluğudur. Diğer konu ise “güvenlik ikilemi” problemidir. Özcan’ın aktarımıyla Robert Jervis’in ifadesine göre güvenlik ikilemi: “bir devletin kendi güvenliğini arttırırken, diğer devletlerin güvenliğini azaltması” şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir devlet kendi güvenliği azamileştirmeye çalışırken, kendisi dışındaki tüm birimlerin ve halkının zararına sebep olmaktadır (Özcan, 2011: 448).

Anarşinin olduğu bir ortamda devletlerin güvensizlik sarmalı içerisinde kalmış olmaları uluslararası siyasetin kötümser ve trajik tarafını ortaya koymaktadır. Bir diğer ifadeyle devlet/yönetim şekilleri tarihsel yönde değişebileceği halde uluslararası sahada anarşik yapı varlığını sürdüreceği için uluslararası alan/siyaset bir “tekrar alanı” olarak kalmak

durumundadır. Uluslararası siyasetin bu kötümser tablosu yıllardır değişmezken, değişim yaşanan yalnızca devletlerarası sistemdeki kuvvet dağılımı olmuştur. Bir diğer ifadeyle büyük kuvvetlerin yükseliş ve çöküşleri ile doğru orantılı olarak uluslararası sistem çok kutuplu veya iki kutuplu olabilmektedir. Tek kutupluluk diğer devletleri kuvvetleri dengelemeye yönelteceğinden ötürü teorik olarak uzun vadeli olmayacağı düşünülmektedir. Fakat kuvvet dağılımındaki değişimler devletlerin hareketlerine tetki etse de uluslararası politikanın (güvenliğin sağlanması, kuvvet mücadelesi, hayatta kalmak) ana yapısının büyük ölçekte değişimine neden olmaz. Çünkü uluslararası siyaseti belirleyen ana öge anarşik yapıdır (Kolasi, 2014: 124-125).

Küreselleşme beraberinde genişleyen boyutuyla güvenlik kavramı, yalnızca devletlerin fiziki olarak hayatta kalma boyutlarını değil yanı sıra bireylerin yaşam tarzlarını, değerlerini, toplumsal ilişkilerini ve standartlarını korunmasını da içine almaktadır. Tüm bunlara ilave olarak, geleneksel yaklaşım içerisine dahil edilmeyen “çevresel tehditler” gibi olgular da yeni güvenlik yaklaşımı içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Nitekim güvenliğe eleştirel biçimde yaklaşımda bulunan ve güvenliğin referans aktörünün kimliğini sorgulayan eleştirel güvenlik çalışmaları, güvenliği çok yönlü olarak genişleyen bir kavram olarak tanımlamaktadırlar (Erenel ve Caymaz, 2014: 120).

Söz konusu güvenlik paradigması açısından güvenliğin referans objesi öncelikli olarak devlettir. Devletin askeri varlığı ve egemenliğinin tehdit altında olduğu düşünülmektedir. Devletin böyle bir tehdit karşısında egemenliğini müdafaa etmek ise önceliğidir. Fakat Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla birlikte geleneksel yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplinde baskın olan pozisyonu değişime uğramıştır. Nükleer savaş riskinin azalmasıyla güvenlik kavramına dair alternatiflerin artmasına ve askeri olmayan güvenlik başlıklarının da belirmesine yol açmıştır (Baran ve Macar, 2017: 255). Bir devletin kendi güvenliğini sağlaması diğer devletler yönünden mutlak güvensizlik anlamı taşıması sebebiyle diğer devletleri düşmanca eylemlere ve silahlanmaya yönlendirmektedir. İlk John H. Herz’in ortaya attığı “güvenlik ikilemi” kavramı ile ifade edilen ve uluslararası ilişkiler disiplini literatürüne dahil olan bu durum doğru algılanmadığı takdirde iki yönlü bir silahlanma yarışının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Sancak, 2003: 126).

Tarihsel boyuttaki yaşadığı gelişimle devlet, modern dünyanın içerisinde varlığını oluştururken korumayı da başarmıştır. Bu dönemin kilometre taşı olarak Vestfalya Barışı, Fransız İhtilali; devletlerin yaşadığı dönüşümlerin taslağını da oluşturmuştur (Şahin, 2020: 179). 1648 yılında imzalanan, Vestfalya Anlaşması’na göre uluslararası sistemin baş aktörü devletlerdir. Devletlerle ilişkileri düzenleyen daha etkili bir otoritenin olmadığı bir durumda

siyasi meşruiyetin uluslararası ortamda kabul gören standardını devletler belirlemektedir. Dolayısıyla devletlerin en önemli sorumluluk alanlarından bir tanesi güvenliği temin etmektedir. Devletler kendi kendilerine yeterliliği esas alarak, güvenliklerini sağlama noktasında başka seçeneklerinin olmadığı fikrini benimsemişlerdir (Baylis, 2008: 71). Vestfalyan manada ‘egemenlik’ algısı ‘ben’ ve ‘öteki’ kavramları noktasında şekillenmektedir. Böylece ben kavramına atfedilen önem ve ötekinin var oluşunun tehdit algılandığı bir durum ortaya çıkmaktadır (Ağır, 2011: 118). Ayrıca mevcut sistemle birlikte devletler bir diğer devletin egemenliğini tanıdığını ve içişlerine müdahale etmeyeceğini kabul etmiştir. Bu durum devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmediği, geniş bir yetki alanı oluşturmuştur (Erol, 2012: 258).

Güvenlik kavramının geniş bir perspektiften değerlendirilmemesi ve güvenliği sağlama noktasında sorumluluğun yalnızca devlete atfedilmesi Soğuk Savaş’ın yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır (Ergüven, 2016: 779). Soğuk Savaş’ın yaşandığı dönemde önceliği oluşturan ulus-devletin güvenliği iken, Soğuk Savaş sonrası dönemde Doğu Bloku’ nun etkisini yitirmesiyle, uluslararası ortamda güvenliğin daha geniş anlam taşıdığı, dönüşümün yaşandığı farklı yaklaşımların önem kazandığı bir döneme girilmiştir. Genişleyen güvenlik alanı ile birlikte başlıklarını ‘*insan, toplum, gezegen*’ güvenliğinin oluşturduğu yeni güvenlik alanları oluşmaya başlamıştır (Ağır, 2011: 103-104). Küreselleşme beraberinde, uluslararası ortamda önemli olan iki kavram dönüşüme uğramıştır. Bunlardan biri devlet bir diğeri de egemenliktir. Bu dönüşümün yaşandığı ortamda devletlerin eylem ve yönelimleri ise kendi kontrolleri dışında egemenlik ötesi alanlarda tayin edilmiştir (Ağır, 2015: 100). Soğuk Savaş esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler devam eden küreselleşmenin de etkisiyle, “yapay” endişeler ve tehditler üzerine kurulu olan geleneksel güvenlik anlayışının yerini “gerçek-reel” endişeler ve tehditleri baz alan “yeni güvenlik” anlayışı almıştır. (Akbulut, 2019: 13).

Güvenliğe dair çalışmalar uzun yıllardan bu yana uluslararası ilişkiler disiplinin temel konularından biridir. Devlet faaliyetlerinin hedeflerinin belirlenmesi, tarihsel değerlendirmelerin anlam bulması ile siyasi, askeri ve ekonomik yapılarla gerçekleşecek ilişkinin tanımlanmasında önemli bir konuma sahiptir. Fakat günümüzdeki mevcut tehditlerin kompleks oluşu ve çeşitliliği uluslararası ilişkiler disiplininin yalnızca üstesinden geleceği analizlerden çoğunu gerektirmektedir. Sosyal ve beşerî bilimler başta olmak üzere çoğu disipline özgü veriler, güvenlik kavramına yönelik katkı sağlamak adına kullanılmaktadır. Bu nedenle güvenlik çalışmalarının akıbetini yalnızca uluslararası ilişkiler bağlamında düşünmek noksan bir yaklaşım olacaktır (Ergüven, 2016: 780).

1.1.2. Uluslararası Güvenlik

Uluslararası güvenlik, uluslararası düzen içerisinde devletlerin uyum ve iş birliğini esas alan, muhtemel risk tehdit ve zarar karşısında alınan tedbirlerin bütünüdür (Düzdaban, 2020: 25). Bir diğer tanımla kavram, uluslararası sistemin karşılaşılan küresel tehdit saldırı ve çatışmalardan korunması şeklinde de ifade edilmektedir. Mevcut tanımlama uluslararası sistemin güvenliğini sağlamasının yanında uluslararası sistem içerisinde var olan devletlerin güvenliğini de içermektedir. Uluslararası güvenlik çoğu zaman siyasal erkin durumuna göre şekil almaktadır. Uluslararası güvenlik aynı zamanda evrensel değerler çevresinde uluslararası sistem içerisinde var olan kuvvetlerin, güvenliğini temin etme endişesiyle meydana gelen ve uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla icra edilen bir kavram olarak da tanımlanmaktadır. Örneğin BM, uluslararası güvenliği tesis etme amacı taşıyarak uluslararası aktörler tarafından oluşturulmuştur. Bilhassa uluslararası güvenliğin tayin edilmesinde uluslararası sistem içerisinde var olan ve belirleyici olan aktörlerin; *‘tehdit algılamaları, toplumsal yapıları, güç durumları ve amaçları’* gibi etkenler belirleyici olmaktadır (Güçlü, 2014: 335).

İki kutuplu düzenin sona ermesi ve askeri kamplaşmanın bitmesiyle birlikte askeri güvenliğin ehemmiyetinin görece azalması, öncesinde de var olan *‘çevresel, ekonomik, politik, toplumsal ve insani’* alanlardan kaynaklı güvenlik risklerinin öneminin artmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş döneminden teslim alınan devletlerarası savaş, silahlanma ve terörizm gibi yoğun olarak askeri boyuttaki konulara ilave olarak, yeni dönemde problem ve tehdit alanları: *‘küresel çevre sorunlar, mülteci krizleri, uluslararası göç, yoksulluk alanları, gıda ve su güvenliği, az gelişmişlik, enerji güvenliği, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, siber güvenlik ve ulus ötesi organize suçlar’* biçiminde ifade edilmektedir. Soğuk Savaş bitimi güvenlik çalışmaları alanında meydana gelen önemli gelişmelerden biri de kavrama dair yeni kavramsallaştırmalar ve kuramsal çalışmaların artış göstermesidir. Bu bağlamda *‘Güvenliğin Bölünmezliği’* (Indivisibility of Security) prensibi gerek devletlerin gerek NATO gibi uluslararası örgüt ve akademisyenlerin çok daha yoğun önem atfettiği güvenlik kavramsallaştırmalarından biri olmuştur (Karaaslan ve Demirel, 2021: 119). Bu kapsamda seviyeler bağlamında derinleşme zaruri duruma gelmiş; günümüz koşullarında ulusal güvenliğin yanında bireysel, küresel ve uluslararası güvenlik de analizler içerisine dahil edilmiştir. Mevcut derinleşme neticesinde ise güvenlik aktörlerince güvenlik alanındaki temel boyut güvenlik yaklaşımının arka plana ittiği bireyler, hükümet dışı aktörler; *‘toplumlar, sivil toplum, uluslararası kurumlar’*ın yanı sıra yeni güvenlik referans objelerine yönelmiştir (Erenel ve Caymaz, 2014: 120).

Özellikle Soğuk Savaş akabinde güvenliğin ‘‘genişlemesi’’ ve ‘‘derinleşmesi’’ boyutu yoğun bir şekilde ele alınmış ve tartışılmaya başlanmıştır. Güvenliğin genişleme formu, ‘‘askeri başlıklardan ziyade ekonomik ve çevresel tehditlerden insan hakları ve göçe’’ kadar yol alan geniş bir alana yayılmıştır. Güvenliğin derinleşmesi ise ‘‘toplumsal ve bölgesel’’ güvenlik gibi orta seviyedeki alanlar kapsamında güvenliğe uluslararası boyut kazandıran ya da birey güvenliğinin düzlemini asgari boyuta indirgeyen güvenlik düzeyleriyle de alakalıdır. Esas olarak güvenliğin genişlemesi, bilhassa güvenlik tehditlerinin kaynağı ile alakalı ana konuları içermektedir. Güvenliğin derinleşmesi güvenliğin öncelikle kimin adına sağlanması gerektiği ve güvenliğin amacıyla alakalı konuları içine almaktadır. 1980’lerden itibaren güvenliğin çok yönlü genişlemesi, birbiri ile bağlantılı dört husus üzerinde tartışmalara neden olmakta ve ulusal güvenliğin genişlemesinin dört boyutta gerçekleştiğini göstermektedir. İlki güvenlik kavramının aşağıya doğru (downward) olan genişlemesi; devletlerin güvenliğinden topluluk ve bireylerin güvenliğine doğru boyut değiştiren genişlemedir. İkincisi ise yukarı doğru genişlemedir. Kavramın milli ve ulusal güvenlikten uluslararası fiziksel çevreye ya da uluslararası sistemin güvenliğine doğru boyut kazandıran ‘‘yukarı doğru’’ (upward) genişlemedir. Özetle, asgari boyuttan azami boyuta genişleme yukarı doğru, azami boyuttan asgari boyuta doğru gerçekleşen daralma aşağı doğrudur. Nitekim her iki genişleme tipinin önem atfettiği durum ise güvenliğin kim için sağlanacak olduğudur (Aksu ve Turhan, 2012: 70).

İki kutuplu sistemin 1990’lı yıllarda sona ermesi böylece güç ittifakları döneminin de sonlanmış olması, sonrası ve takip eden süreç Post-Modern Güvenlik olarak adlandırılan dönemdir. Bu dönemin bu şekilde adlandırılmasının sebebi ilk olarak postmodernizm tanımı ile daha sonra iki kutuplu sistemin sonlanması ardından uluslararası sistemde meydana gelen belirsizlikle ilgilidir (Birdişli, 2020: 247).

‘‘Yeni güvenlik’’ ifadesiyle adlandırılan güvenlik anlayışı şu hususlara dayandırılmaktadır:

- Güvenlik genel ve çok yönlüdür.
- Bir devletin güvenliği sadece kendi ülkesi ile alakalı değildir; diğer ülkelerin güvenliklerini de konuya dahil etmek durumundadır. Bahsi geçen ülkeleri desteğinden mahrum bırakmamalıdır.
- Güvenlik yönünden mutlak bir düşman yoktur, düşman belirli değildir.
- Güvenlik yalnızca politik ve askeri alanlarda değil yanı sıra; ‘‘teknoloji, kültür, iklim, ekonomi ve toplum’’ gibi farklı alanları da içerisine almaktadır.

Güvenliğin meydana getirilmesi hususunda belli bir mekanizma ve yasaya gereksinim duyulmaktadır. Karşı kuvvetin zor duruma sokulmasıyla ülkeler güvenliklerini sağlayamaz. Bu kapsamda, ‘yeni güvenlik’ kavramının özünü ‘işbirlikçi güvenlik’ oluşturmaktadır. Bu güvenliğin edinilmesinin iki koşulu ise; ‘ortak çıkar’ ve ‘karşılıklı güvenlik’tir. Ayrıca karşılıklı çıkarları denk bir şekilde sağlanmalı ve iç işlerine müdahil olmama ilkeleri de uygulanmalıdır. Yeni güvenlik kavramı ‘karşılıklı anlayış, karşılıklı güven, eşitlik ve görüş alışverişi’ sistemine dahil edilmelidir. Bahsedilen bu yaklaşımlarla kavramın yeniden biçimlendirilmekte olduğu alenen görülmektedir (Kaypak, 2012: 5).

Soğuk Savaş’ın sonlanması ardından takribi 20 yıllık süreçte güvenlik tanım ve algılamalarında ortaya çıkan değişimler, dönemin yapı ve dinamiklerinin belirlenmesi noktasında büyük öneme sahiptir. İki kutuplu sistem ardından uluslararası güvenlik sisteminde köklü değişimler yaşanmış ve Avrupa’da güvenlik anlayışı geniş bir boyut kazanmıştır. Bir yandan küreselleşmenin dönemin dinamiğini oluşturduğu diğer yandan da bölgesel çapta dini ve etnik çatışma ve problemlerin arttığı, Sovyet tehdidinin yerini; uluslararası terörizm, nükleer silahların yayılma tehdidi, demokratik ve ekonomik istikrarsızlıkların aldığı bir nevi ‘risk kültürü’ ile biçimlenen bir Soğuk Savaş sonrası dönem yaşanmaktadır. Dinamikleri bu denli karmaşık bir dönemde güvenliğin gözden geçirilmesi, tartışılması ve yeniden yapılandırılması zarureti belirlemektedir (Bakan, 2007: 36-37).

1.1.3. Kolektif Güvenlik

Ülkelerin ortak katkı ve katılımları ile barış ve güvenliği sağlayabilmek adına aldıkları önlemlere ‘kolektif güvenlik’ denilmektedir. Büyük devletler kendi güvenliklerini sağlarken küçük devletler nezdinde durum daha zordur. Kendi güvenliğini sağlayamayan ülkeler için iş birliği odaklı sistem, devletlerin anarşik yapısı karşısında artış gösteren askeri maliyetler ve güce sahip olabilmek adına önem kazanmıştır (Şahin, 2016: 32). Mevcut sistemle birlikte devletler uluslararası statükonun değişimi yönünde tatbik edilecek kuvvete karşı birlikte mukavemet gösterirler. Kendi üyelerinin saldırılarına da aynı ölçüde tepki göstermektedirler. Halbuki uyum sistemlerinde bu davranıştan ayrı, kolektif tepki birleşme dışında kalan devletlere karşı yönlendirilmektedir. Uluslararası toplum vasıtasıyla barışı kurmak ve devam ettirebilmek amacıyla devletler aracılığıyla oluşturulmuş çok taraflı örgüt olarak da nitelendirilebilen kolektif güvenlik, geniş içerikli anlamıyla bütün devletlere karşı tatbik edilen ve güç kullanımını ayarlayan olası saldırgan davranışlara karşı egemenlik kurma maksatlı

uluslararası bir anlaşmadır. Barışın çift taraflı ve bölünmez oluşu gibi genel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Ana hipotezi ise savaşın kaçınılmaz olmayışdır (Alptekin, 2022: 72).

1. Dünya Savaş'ı sonrasında barış ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti ile "kolektif güvenlik" sistemini hayata koymak amaçlanmıştır. Böylece olası bir saldırı devletlerin katılımı ve iş birliği esasıyla önlenmeye çalışılacaktır (Bakan ve Şahin, 2018: 139). Kolektif güvenlik sisteminin deneyimlendiği ilk tecrübe olan Milletler Cemiyeti'nin amacı ise saldırı niteliği taşıyan eylem ve devletlere gereken yaptırım uygulamaktır. Bu boyutuyla cemiyetin temel hedefi; problemlerin, krizlerin, savaşların gelişmesi ardından onları onarmaya yönelik önlemler sonrası, saldırgan devlete ve eyleme yaptırım uygulamaktan ibarettir. "Önleyici tedbirler" Milletler Cemiyeti tarafından muhataplara daha yoğun diplomatik gayret ve düşünme vakti tanıyan bir sürenin uygulanması ile sınırlı kalmıştır (Bayraktar, 2012: 23-24). Burada amaçlanan ortak bir güvenlik paydası oluşturarak, muhtemel bir dünya savaşı riskini asgari seviyeye çekmek olduğu yönündedir. Devletlerarası ilişkileri yürütmekte tek yönlü güvenlik yatırımlarından randımanlı sonuç alınamamaktadır. 1919'da bir araya gelen heyetin mevcut durumun idrakinde olduğu "kolektif güvenlik" olgusuna yaptığı vurgu ile anlaşılmakta ancak barışın zeminini doğru temellere dayandırılmaması ile bir dünya savaşı daha yaşanmıştır. Güvenliğin göreceli bir boyutu bulunmaktadır. Bu boyut, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte çok daha netleşmiştir zira bir devletin kendini güvene almak adına uygulayacağı önlemler, bir diğer devlet adına güvensizlik anlamına gelebilmektedir. Devletler adına tehlike unsuru olarak görülen diğer devletler, bir diğer ifade ve konumlandırma ile "ötekiler" olarak nitelendirilmektedir. Buradaki öteki algısı, güvenlik alanını katı bir biçimde senkronize etmektedir (Özdoğan, 2019: 5). Öyle ki uluslararası ilişkiler sistemi İkinci Dünya Savaşı ardından "kolektif güvenlik" sistemini hayata koyma yönünde azami çabaların olduğuna tanık olmuştur (Güneylioğlu, 2021: 109).

ABD başkanı Woodrow Wilson'ın, denge faktörünün olmadığı bir dünya için savaşın kaçınılmaz olduğu fikri üzerine inşa ettiği "kolektif güvenlik" prensibi, muhtemel bir savaşın önlenmesi düşüncesiyle ortaya atılmıştır. Güvenliği sağlayabilmenin yolunun yalnızca barışı kalıcı hale getirmek ile gerçekleştirilebileceğini belirten Wilson, 14 maddelik bir bildiri yayınlamıştır. İçeriği; "eğitim, uluslararası iş birliği, ticaret ve demokratik yönetim" eşliğinde savaş faktörünü etkisiz hale getirmek olan sistem, barışı kalıcı hale getirmeyi hedeflemiştir (İyiat, 2020: 6). Sisteminin faydaları iki grupta toplanabilir: Bunlardan ilki; saldırganlara karşı etkili bir dengeleme mekanizması kurması ikincisi ise; güven ve iş birliğini sağlayan bir ortam yaratmasıdır. "Hepimiz birimiz için" fikrinin kurumsallaşmış bir şekli olan kolektif güvenlik aynı zamanda bir dengelemenin, her birimin öz yardımından (self help) daha fazla istikrar

sağladığı iddiasına dayanmaktadır. Bu düzen içinde küçük devletler bile kendini güvende hissedebilir çünkü hem güvenlik ikilemi azalmış hem de küçük devletlerin de meşruluğu kolektif güvenlik şemsiyesi altında korunmaya alınmış demektir. (Alptekin, 2022: 73).

Yaşanan iki büyük dünya savaşı tecrübesi göstermiştir ki Avrupa’da barış ve güvenliğin tesisi “kolektif güvenlik” ile mümkündür. Bunun yanında Amerika’nın da kolektif güvenliğin içinde var olması zorunludur (Çakmak, 2003: 196-197). Güvenlik ikilemini devletlerin yalnız başlarına uygulayabilecekleri girişimlerle değil Varşova Paktı ve NATO gibi devletlerarası kolektif örgütler oluşturularak aşılabilmesi “kolektif güvenlik” fikri ile gerçekleştirebilmiştir (Şahin, 2017: 62).

1.1.4. İnsani Güvenlik

Güvenliğe dair çalışmalar Soğuk Savaş ardından ilgi uyandırmış ve gelişme göstermiştir. İki kutuplu dönemin en belirgin özelliği, insana dair temel hak ve özgürlüklerin askeri ve stratejik öncelikler ardında kalması olmuştur. Buna karşılık detant dönemi ile hem devletler arasında yaşanan gergin ortam yerini yumuşamaya bırakmış, hem de insana dair temel haklardan verilen ödünün sorgulandığı bir sürecin kapısı aralanmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca askeri stratejiye tanınan öncelik; fikir ve seçme özgürlükleri, eşit paylaşım, yaşam önceliği/hakkı, iyileştirilmiş bir dünya olmak suretiyle pek çok ana faktörü arka plana itmiştir (Birdişli ve Tekin, 2021: 5).

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle dönemin güvenlik algısı geçerliliğini yitirmiş ve yeni ortamın getirdiği tehditlerle şekillenen güvenlik anlayışı karşısında, günün şartlarına uygun güvenlik ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş döneminin öncelikli tehdidi olan Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’ nun etkisini yitirdiği uluslararası ortamda, Batı dünyasının yarım asırdır güvenlik anlayışını üzerine inşa ettiği ana tehdit faktörü tüm önemini kaybetmiştir (Kanat, Kodaman ve İren, 2016: 580). Böylece uluslararası sisteme dair güvenlik paradigması değişmiş; küreselleşen dünya, güvenlik kavramının genişleyen ve derinleşen boyutu, etnik çatışmaların yaşanması ve sosyo-ekonomik gelişme sorunları gibi birtakım etmenler insani güvenlik kavramının ortaya çıkması yönünde itici güç olmuştur (Aksu ve Turhan, 2012: 74). Bu noktada inşa edilen yeni güvenlik anlayışının eskisinden bağımsız gelişmediği, aksine klasik güvenlik anlayışının olası yeni tehditleri karşılayabilecek şekilde genişlediği ve kişilerin gereksinimlerine ve beklentilerine yanıt verebilecek ölçüde derinleştiğinden bahsedilebilmektedir (Kanat, Kodaman ve İren, 2016: 580).

İnsani güvenlik kavramı olarak uluslararası gündemde karşımıza ilk defa 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu'nda yapılan tanımlama ile çıkmıştır. Tanımlama; *“insani kalkınmayı etkisi altına alan olumsuz gelişmelerden insanların korunması ve kurtarılması”* şeklinde yapılmıştır. (İlgaz, 2017: 555-556). Bu gelişmeler; bireyin korku ve bireysel yoksulluğuna sebep olabilecek açlık, salgın hastalıklar, baskı ve türevi tehditlerden kişilerin korunması yönünde olmuştur (Bağbaşıoğlu, 2017: 512).

İnsani Kalkınma Raporu ile karşımıza çıkan kavramın tanımlaması içeriğinin nasıl olacağına dair evrensel ve genel geçer uyuşmadan bahsedebilmek mümkün değildir. Kavram üç ana hat çevresinde şekil almaktadır. Bu temel hatlardan ilki; hukuk doktrinine, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ilkelerine atıf yaparak insani güvenliğe tanımlama getirmektedir. İlki dar çerçevede açıklanan insan güvenliği anlayışını daha geniş çerçeveye oturtan ikinci adım *“insan güvenliği, savaş ve soykırım suçu”* gibi uluslararası suçların engellenmesi gerekli olan durumlarda ise insani müdahaleye başvuru seçeneklerini içerisine dahil etmektedir. Üçüncü ve son adım da ise; *“insan güvenliği, küresel ekonomi, çevre ve kalkınma”* ile ilgili sorunları da güvenlik tehdidi içerisine alarak güvenliğe *“derinlik ve genişlik”* kazandırmak amaçlanmıştır. Bahsedilen üç insan güvenliği başlığı da esasen birbiriyle bağlantısı olan ve hukuki boyuta sahip olan perspektiflerdir. Soykırım ve savaş suçları gibi uluslararası suçların işlendiği uluslararası veya uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumlarında, temel insan haklarının varlığından veya hukukun üstünlüğünden bahsedebilmek mümkün değildir. Toplumların ekonomik yapıları, kaynakların toplum üyeleri arasında adil dağılımı gibi konular ve küreselleşmenin getirdiği baskılar da toplumsal barışı ve insan haklarını tehdit etmeleri dolayısıyla ilk iki perspektifle organik bir bağa sahiptir. (Turan, 2021: 14-15). Aynı zamanda yayınlanan raporda güvenlik kavramının içeriğinin, çatışma odaklı şiddetten gelişmişlik ve kalkınma yönünde bir genişleme gerçekleştirdiğinden bahsedebilmek söz konusudur. Bu boyutuyla kavramın bir manada insani kalkınma ile de bağlantılı olduğunu belirtmek mümkündür (Duman, 2021: 124).

İnsani güvenlik kavramı yalnızca bir kavramsallaştırma değil güvenlik politikalarının meydana getirilmesi ve uygulanmasıyla da ilgili bir kavramdır. Yani insani güvenlik bir kavram olmanın ötesinde uluslararası güvenliği hedef alan yeni tehditlerin muhatabı ve tehditlerin üstesinden gelmek adına yakın geçmişte ortaya konulan düzeneği de içerisine dahil eden güvenlik anlayışıdır. Diğer boyutu ile insani güvenlik kavramı siyaset üzerinde de hafife alınmayacak bir etkiye sahiptir. *“Anti personel mayınların kullanılması, üretilmesi ve taşınmasını yasaklama konvansiyonu, depolanması, BM barış koruma ve barış inşası operasyonları, BM gelişme programları, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Dünya Sağlık*

Örgütü” gibi devletten öte bireyin güvenliğini sağlamayı hedefleyen yeni sistemlerin ve aktörlerin uluslararası sistem içerisinde var olmaya başlamasının nedeni de bu etkidir. Mevcut mekanizmaların bireylerin güvenliğine hizmet etmesinin yanında bir diğer özelliği de sınır aşan yapılarıdır. Özetle tüm bu bahsi geçen mekanizmalar, bireylerin güvenliğini sağlamak adına devletlerin ortaklaşa hareket etmelerini zaruri kılmaktadır (Tepeciklioğlu, 2020: 235). İnsan güvenliğinin konu edildiği alanlar ise yedi kategoride belirtilmiştir. Bu alanlar; *“ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasal güvenlik”* başlıkları altında tanımlanmıştır (Ilgaz, 2017: 555-556).

BM Kalkınma Programı raporunda insani güvenliğe dair dört temel özellik belirtilmiştir. Bunlardan ilki; kavramın küresel boyutta endişe yaratması ve bahsi geçen kavramın tüm insanlık adına geçerliliğe sahip ortak tehditlere değinmesidir. Tehditlerin bölgesel yoğunlukları farklı olsa da tüm insanlar adına eşit ölçüde tehlike oluşturmaktadır. Bir diğeri küreselliğin yarattığı ortam dolayısıyla, insani güvenliği oluşturan parçaların birbiriyle bağlantılı olmasıdır. Dünyanın bir bölgesinde yaşanan hastalığın açlığın, terörün, etnik sorunlar ve toplumsal çözümlerin tesirinin sınırları aşmasıdır. Üçüncü özellik, insani güvenliği sağlayabilmek adına erken önlem alınması pratik ve az masraflı olduğu yönündedir. Son özellik ise insani güvenliğin odak noktası insan olduğu ve onların toplumda nasıl yaşam sürdüğü ile alakalıdır (Torun, 2017: 226). İnsani güvenliğin amacının en genel tabirle; bireylerin olası bir tehlide karşın savunmasını gerçekleştirmek olduğu söylenebilir (Turan, 2013: 59).

2005 BM Dünya Zirvesi nihai bildirgesinin 143. paragrafında ifade edilen: *“Tüm bireylerin, özellikle, savunmasız insanların kendi haklarına ve onuruna yakışır biçimde yaşama ve insani potansiyelini geliştirme hakkına sahiptir”* hükmü, tüm üye ülkelerce oybirliği sonucunda kabul edilmiştir. Böylece insani güvenlik kavramının detaylı olarak tartışılması hususunda uzlaşmaya varılmıştır. Devletler haricinde bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler de konunun ileri aşamaya taşınması bilhassa kavramsal içeriğinin somutlaştırılması adına gayrette bulunmaktadır (Mustafayeva, 2019: 30).

1.1.5. İnsani Müdahale

İnsani müdahale kavramı, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanlarının son dönemlerde en çok yankı uyandıran konularından biri olmuştur (Seval, 2017: 472). İnsancıl hukukun en önemli kavramlarından birini de insani müdahale oluşturmaktadır. 1945 yılında Birleşmiş Milletler taslağının oluşturulduğu San Francisco Konferansı’nda insani müdahale kavramı üzerine tartışılmış fakat kavram kabul edilmemiştir (Özberk ve Ulubay, 2018: 652).

Buna rağmen insani müdahale fikri meşruiyetini Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması sözleşmesi ile temellendirmeye çalışmaktadır (Özberk ve Ulubay, 2018: 657).

Uluslararası literatürde insani müdahale kavramının net bir şekilde tanımlanmasının yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bundan dolayı literatürde kavrama özgü tanımlamalarda farklılıklar gözlenmektedir (Gülgezen, 2020: 143).

1999 yılında NATO tarafından benimsenen insani müdahale tanımı, *“ciddi ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinin sebep olduğu insani felaketlere çözüm üretmek amacıyla karşı devletin rızası olmadan o devlete silahlı müdahaleyi”* ifade ederken, İren’in aktarımıyla Fernando Teson’un yaptığı insani müdahale tanımı ise: *“kendi yönetimleri tarafından insan hakları inkâr edilen ve bu baskıcı yönetimlere karşı ayaklanma isteği olan ülke vatandaşlarına diğer devletlerin sınır aşan zorlayıcı yardımı”* şeklinde ifade edilmektedir (İren, 2013: 13). Bir diğer tanımlama; ağır insan hakları ihlallerini bertaraf etmek ve sivil halkı olumsuz muameleden korumak amacıyla bir devlete diğer devlet, devletler veya uluslararası örgütler tarafından güç kullanılması veya güç kullanma tehdidiyle gerçekleştirilen müdahalelerdir (Seval, 2017: 472). Söz konusu müdahalelerin muhtemel aktörleri yalnızca bir devlet, birden fazla devletin birlikteliği ile oluşturulan koalisyon, bölgesel ya da uluslararası bir örgüt olabilmektedir. Bu kapsamda insani müdahalenin; insani nedenlerin, stratejik hedeflerden öncelikli tutularak gerçekleştirilen askeri müdahaleler olduğu söylenebilmektedir (Gülgezen, 2020: 143). Üzerinde net bir tanımlama olmayan “insani müdahale” kavramı ile ilgili ifade edilmesi gereken birtakım hususlar söz konusudur. Öncelikli olarak; insani müdahalenin sınırlılıkları ve çerçevesine dair genel kabul görmüş kurallar halen mevcut değildir. İnsani müdahale, özünde müdahalede bulunma yasağının ihlalini ifade etmektedir. Bir diğer durum; insani müdahalenin gerçekleştirilme maksadının insani amaçlarla olması gerekliliğidir. İnsani amaçlar dışında gerçekleşen müdahaleler devletler ve uluslararası toplum nezdinde büyük riskler oluşturabilmektedir. Ayrıca içerisinde “insani” ifadesini barındıran insani müdahale kavramı “siyasi ve askeri” müdahaleyi de içermektedir (Acet, 2017: 446).

Uluslararası hukukta insani müdahalenin yeri hususunda tartışmaya yol açan iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki “katı veya pozitivist” yorum olarak nitelendirilmektedir. Bu görüş insani müdahalenin uluslararası hukuka uygun olmadığı görüşünü savunmaktadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2/4. maddesi uyarınca; *“bütün üyelerin uluslararası ilişkilerinde, bir devletin bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne kastedecek, Birleşmiş Milletler’ in hedefleri ile uyumayacak şekilde kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanımına yönelmekten kaçınmalıdırlar.”* Bu durum iki halde istisna tutulmaktadır. Birincisi olası bir silahlı saldırıya karşılık meşru savunma hakkı ve Birleşmiş Milletler’ in yetkisi

dahilinde kuvvet kullanma serbestisidir. NATO'nun gerçekleştirmiş olduğu müdahale iki istisnai durum dışında değerlendirilmiş olup ne meşru savunma hakkı gereği ne de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafınca yetkilendirme kapsamında tutulmaktadır (Keskin, 2006: 51). Bunlar Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda alenen belirtilen kurallardır. Bir de geçmişte yaşanan gelişmeler ardından iki yazılı olmayan istisna oluşturduğu ileri sürülmüş kurallar vardır. İlki demokrasiye yönlendirmek veya yeniden inşa adına askeri müdahalede bulunma hakkı, bir diğeri ise etnik temizlik, sistematik tecavüz ve kitlesel sürgün gibi yaşanan uluslararası insan hakları ihlallerine engel olmak adına müdahalede bulunma hakkıdır (Özberk ve Ulubay, 2018: 656). Bir diğer görüş ise pozitivist yorumun doğru olmadığı, BMGK onayı olmaksızın, Birleşmiş Milletler Antlaşması veya yapılageliş hukuku dahilinde gerçekleştirilen müdahalenin meşru olduğu fikrini savunmaktadırlar. Bu görüşe dahil olanlar için tüm devletlerin önceliğinin insan haklarına saygı gösterme zorunluluğu olduğu yönündedir. Bu durum gerek Birleşmiş Milletler Antlaşması gerek diğer çok taraflı antlaşmalarda da ifade edilmektedir. Uluslararası hukuk kapsamında hiçbir devletin aksi yönde hareket edemeyeceği, durumun "Jus cogens" (üstün hukuk) kuralı kapsamına dahil olduğu ve bu şekilde gelişen durumlarda BMGK onayı gerekmeksizin de insani hedeflerle tek taraflı müdahale gerçekleştirilebileceği ve bu durumun hukuki zeminde de meşru olduğunu savunulmaktadır (Keskin, 2006: 52).

Hukuksal zemini ve meşruiyeti noktasında uzlaşa sağlanamayan "insani müdahale" kavramını diğer müdahale ya da güç kullanma usullerinden ayrı kılan en belirgin niteliği insancıl amaçlar doğrultusunda uygulanmış olmasıdır. Bu durumun oluşması adına ilk olarak devletin kendi hakimiyet sınırları içerisinde büyük ölçekte şiddet hareketlerinin yanı sıra insan hakları ihlallerinin uygulandığı yönünde bir düşünce oluşturması beklenmektedir. Buna rağmen insan hakları ihlalleri kavramı uluslararası alanda mutabık olunan ortak bir görüşü yansıtmamaktadır. İnsan hakları ihlallerinin uygulandığı yönünde delillere sahip olunmalıdır. Müdahaleyi gerçekleştiren uluslararası kurumun hedefi, müdahalenin uygulandığı devletin ve mevcut devletin sınırları içerisinde hüküm süren bir başka devletin insanlarına kasteden şiddet eylemlerini bitirmek olmalıdır (Telli, 2012: 210). Amacın insan hakları ihlallerini sonlandırmak olması, müdahalede bulunan devletin ihlallerin işlendiğine yönelik net karar verme yetkisine sahip olmadığı gibi, müdahalede bulunmanın da mevcut ihlalleri engelleyebileceği anlamı da taşımamaktadır. Buradaki en önemli husus devletlerin amaçlarının insancıl amaç taşıyıp taşımadığıdır; müdahalede bulunan devletin müdahale gerekçesi altında şahsi menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedeflemesi durumunda bu insani müdahale olmayacaktır. Fakat bu durumu ayırt etmek zor olmasının yanında menfaat ilişkisi olmaksızın bir devletin bir diğer devlete

müdahale uyguladığını düşünmek pozitif bir bakış açısı olacaktır. Özetle insani müdahale, müdahalede bulunan devletin yurttaşlarını, geniş ölçekli insan hakları ihlallerine karşı muhafaza etmek adına, bir ya da daha fazla devletin silahlı güç kullanımı yönünde gerçekleştirdiği eylemdir (Acet, 2017: 446). Bu noktada kendi vatandaşını korumak maksadıyla gerçekleştirilen müdahaleler “insani müdahale” kapsamı dışında tutulmaktadır (Demirel, 2013: 153). İnsani müdahalenin tanımında ifade edilen “*geniş ölçekli insan hakları ihlalleri*” koruma sorumluluğu ifadesinde ise “*soykırım, topluma karşı suç, savaş suçları ve etnik soykırım*” şeklinde ifade edilmiştir (Ertuğrul, 2016: 446).

İnsani müdahaleye getirilen tanımlarda, müdahalenin hukuki kabul edilebilmesi için uluslararası örgütler veya devletler tarafından uygulanması gerekmektedir. Bu şartların yanında insani müdahaleyle ilgili hukuki bir yargıya ulaşmadan önce yerine getirilmesi gereken altı koşul vardır. Bunlar koşullar ise:

- Müdahalenin zarardan ziyade yarar sağlayacağı yönünde geçerli nedenlerin olması,
- İnsan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair genel düşünce oluşması ve bu durumun tartışmasız olması,
- Müdahale dışında kalan tüm seçeneklerin uygulanmış olması,
- Müdahalede bulunacak kuvvetin farklı aktörlerden meydana getirilmesini sağlayacak çabaların sarf edilmesi,
- Hedef ülkenin ileri vadede bütünlük ve bağımsızlığına zarar verilmemesi,
- BMGK’nin insani müdahale noktasında yetkilendirmede çözüm bulamamış olması ve müdahaleyi yasaklamaması,

Bu kapsamda BM’nin ülke sınırlarında gerçekleşen insan hakları ihlali ile ilişkili olaylara insani müdahale gerçekleştirebilmesinin ana şartı, BMGK’nin gerçekleştirilen ihlalleri barışa kasteden ya da tehdit eden durum olarak nitelendirmesi ve gerekli tedbirlerin alınması hususunda karar vermesidir (Aksu ve Eminoğlu, 2019: 2). 1990’larda “insani müdahale” yalnızca akademik tartışma boyutu ile değerlendirilmemiş, gerçekleştirilen müdahalelerin nedeni olarak gerekçe gösterilmiştir. Yapılan müdahaleler bilhassa çökmüş veya iç savaş içerisinde olan ülkelere karşı gerçekleştirilmiştir. Kamu gücü zafiyete uğradığı için halkını koruma noktasında zorluk yaşayan devletlere karşı gerçekleştirilen müdahaleler, güç kullanma yasağı dahilinde ele alınmayacağı bu nedenle de müdahalelerin BM Antlaşması’nın 2/4. ve 2/7. maddelere uygun olduğu iddia edilmiştir (Sürücüoğlu, 2017: 606).

Literatürde insani müdahaleye dair ilk örneklerin ise azınlıklar sebebiyle Osmanlı Devleti’ne karşı gerçekleştirilen müdahaleler olduğu belirtilmektedir. Daha sonra II. Dünya

Savaşı, Hindistan'ın Doğu Pakistan, Tanzanya'nın Uganda, Vietnam'ın Kamboçya müdahaleleri insancıl müdahaleye gösterilecek örneklerden birkaç tanesidir. Soğuk Savaş'ın ardından 1990'lı yıllar ile birlikte insancıl müdahale adına yeni bir döneme girilmiştir. 90'lar itibarıyla insani olduğu savunulan askeri müdahalelerde önemli bir artış gözlemlenmiştir. Kuzey Irak, Somali, Bosna Ruanda ve Kosova müdahaleleri insani müdahale başlığı altında ele alınmaktadır. (Karagül ve Demirbaş, 2017: 485). İnsani müdahaleye hukuki bir çerçeve oluşturma noktasındaki argüman ise birtakım devletlerin ve BM'nin gerçekleştirdiği çalışmalarda somut hal alan "koruma sorumluluğu" kavramıdır. 2005 yılında gerçekleşen BM reformu için Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde "koruma sorumluluğu" kavramı işlenmiştir. İçerik bakımından insani müdahale ile koruma sorumluluğu aynı amaca yönelik yaklaşımlardır (Sak, 2015: 139).

1.1.6. Koruma Sorumluluğu

2001 yılında bağımsız bir komisyon olan "Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu" (ICISS) aracılığıyla koruma sorumluluğu (Responsibility to Protect R2P) kavramsal yönüyle karşımıza çıkmıştır (Ercan ve Kul, 2021: 2). Kosova müdahalesi akabinde önem teşkil eden haklılık ve meşruiyet kavramlarının devamı hatta sonucu olarak nitelendirilebilecek "Korumak için Sorumluluk Doktrini" bireylerin zorla yerlerinden edilmelerini kapsarken, insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası müdahalelere meşruiyet kazandırma amacı taşımaktadır (Mandacı, 2014: 98).

ICISS Raporu'nun ortaya çıkması yönündeki ilk adım dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın gayretleri ile gerçekleşmiştir. 2000 yılında ilan edilen "21. Yüzyılda BM'nin Rolü" temalı raporda Annan; "eğer insancıl müdahale egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı olarak kabul edilecekse, Ruanda ve Srebrenitsa gibi ortak insanlığımızın her ilkesine saldıran yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı nasıl cevap vermeliyiz?" yönünde bir soru yöneltmiştir. Sorulan bu soru sonrasında "egemenlik ve insancıl değerler" başlığıyla biçimlenen tartışmalar koruma sorumluluğunun meydana çıkmasında önemli bir role sahiptir (Karagül ve Demirbaş, 2017: 487). Koruma sorumluluğu, temel insan haklarını teminat altına alabilmenin devlet davranışı olması adına önemli bir araçtır. Bu sebeple koşullu egemenlik kavramı ile yakın bağa sahiptir. Koruma sorumluluğunun temel hedefi insani krizlerin, kısımlara varmadan evvel kontrolünün sağlanabilmesidir. Yani insana güvenli ortam sağlayabilmek amacıyla oluşturulmuş bu mekanizma, insanlar arasında bölüşülen ve böylece toplumların ögesi sayılan yaşam ve iâşe hakkına dayanmaktadır (Tepeciklioğlu, 2020: 237).

Koruma sorumluluğu kavramının sağlamaya çalıştığı yenilik egemenlik hususunda değişime yönelmek ve müdahale adına karara varacak otoritenin yalnızca Güvenlik Konseyi olmamasıdır. Egemenlik kapsamında ele alındığında koruma sorumluluğu doktrini, egemenliği sorumluluk olarak egemenliğe taşımayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda doktrinin egemenlik hususundaki bakışı; hiçbir gerekçenin egemenliğin ne çiğnenemez bir ilke olduğu ne de uluslararası toplumu gerçekleştiren ‘*insan hakları ihlalleri, etnik temizlik, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım suçları*’ karşısında eylemde bulunmamak adına bir gerekçe olduğu yönündedir (Dalar ve Kalaycı, 2019: 46-47).

Koruma sorumluluğunun ortaya çıkması noktasında bir diğer itici kuvvetin Ruanda ve Kosova’da yaşanan iç savaşlar neticesinde işlenen suçlar olduğundan bahsedebilmek mümkündür. BMGK’nin etkili bir tedbir hususunda uzlaşamaması, pek çok defa insanı müdahalenin meşrulaştırılması isteğiyle ilişkili olarak mevcut BM düzeninin zafiyetine neden olmaktadır. Kofi Annan’ın geleneksel egemenlik anlayışlarının tekrar incelenmesi yönündeki talebine Kanada hükümeti ve bir sonraki yıl Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) toplantıya katılım sağlayarak yanıt vermiştir. Bağımsız uzmanlar Komisyonu’nun gerçekleştirdiği toplantılar, uzun zaman BM özel danışmanlığı yapmış olan diplomat Mohammed Sahnoun ve Avusturya eski Dışişleri Bakanı Gareth Evans’ın ortak başkanlığı altında gerçekleşmiştir. 2001 yılının aralık ayı nihai raporunda Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu ‘‘koruma sorumluluğu’’ yaklaşımını ifade etmiş aynı zamanda BM organlarının da mevcut yaklaşımı kabul etmesi ve somutlaştırması önerisinde bulunmuştur (Arsava, 2011: 105). Bu bağlamda koruma sorumluluğunun temel amaçlarından biri insan haklarını korumak maksatlı kavramsal dili, insani müdahaleden koruma sorumluluğu yönünde değiştirmek olmuştur (İren ve Gürkaynak, 2016: 142). Müdahale hakkından koruma sorumluluğuna intikal üç önemli unsurun gerçekleşmesini sağlamıştır. Bunlardan ilki eylemin merkezi, müdahaleyi uygulayan devletten korunma ihtiyacı olan ve müdahaleden yarar sağlayan gruplara yönelmiştir. İkincisi sorunun çözümünün kriz öncesi, kriz süreci ve kriz sonrası süreç olacak biçimde değerlendirilerek daha kapsamlı şekilde çözüm bulması amaçlanmıştır. Üçüncüsü ise içişlerine müdahalede bulunmama ilkesi ve devlet egemenliği yaklaşımları nedeniyle insancıl amaçlar barındırıyor olsa da müdahalenin uluslararası hukuka uygun olmayışına yönelik eleştiriler ilk evrede yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda koruma sorumluluğu, insani müdahaleye oranla daha kapsamlı bir kavram olma özelliğine sahiptir. Bu sebeple de insani müdahaleden ziyade koruma sorumluluğu kavramı tercih edilmektedir (İren ve Gürkaynak, 2016: 144). Müdahalenin temellendirildiği kararlar kapsamında üzerinde uzlaşa sağlanamayan insani müdahale kavramının koruma sorumluluğu

kavramı ile hukuki zemine oturtulmaya çalışıldığından bahsedilebilir (Bağbaşıoğlu, 2017: 3055). Koruma sorumluluğu yaklaşımı, egemenliğin iki sorumluluğa sahip olduğu üzerinde durmaktadır. İç sorumluluk ile kendi vatandaşlarının temel haklarına saygı duymak gözetilirken, dış sorumluluk ile de diğer devletlerin egemenliklerine saygı duyma durumu belirtilmektedir. Koruma sorumluluğunun egemenlik hususunda oluşturmak istediği en önemli değişim hak olarak egemenlikten sorumluluk olarak egemenliğe yönelmek olduğu savunulmaktadır (Dalar ve Kalaycı, 2019: 47).

ICISS Raporu'nun özünü de Deng'in '*sorumluluk olarak egemenlik*' kavramına yakın olan devletlerin vatandaşlarına yönelik koruma sorumluluğu taşıdığı fikri oluşturmaktadır. Böylece benimsenmiş egemenlik anlayışı olan kontrolden, sorumluluk olarak egemenlik anlayışına doğru olan dönüşüm kalıcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Vatandaşlarının refah ve güvenliğini sağlamakla sorumlu olan devletlerin, BM aracılığı ile uluslararası topluma yönelik mesuliyetinin de olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda koruma sorumluluğu kavramının, hukuki ve siyasal yönüyle üzerinde uzlaşa sağlanamayan, insani sebeplerle askeri müdahale kavramından ayrı tutulması amaçlanmıştır. Mevcut raporda bu değişimin isim farklılığından ziyade yenilikler içeren bir anlayışı simgelediğinin üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda koruma sorumluluğu soruna, müdahale gerçekleştirmeyi düşününler yönünden değil yardıma gereksinimi olanların perspektifinden bakmaktadır. Ayrıca temel sorumluluk problem yaşayan devlete tanımlanmış fakat devletin problemleri gidermeye gücünün yetmediği veya bu konuda isteksiz olduğu vakit sorumluluğun uluslararası topluma aktarılacağına üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda koruma sorumluluğu kavramı yalnızca çatışmaya tepki vermekle kalmamakta bununla birlikte çatışmayı '*önleme sorumluluğu*' ve '*barışı yeniden inşa etme sorumluluğu*' gibi kavramları da içerisine almaktadır (Sürücüoğlu, 2017: 607-608). Koruma sorumluluğunun temel özelliği '*sorumlu egemenlik*' kavramını devlet egemenliğine tanımlıyor olmasıdır. Sorumlu egemenlik, vatandaşların korunma sorumluluklarının devletin görev ve sorumluluğu dahilinde olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda ICISS Raporu, vatandaşlarının temel haklarını ihlal eden ve vatandaşlarının koruma sorumluluğunu ifa edemeyen devletlere karşı, olası dış müdahalelerden kendilerini '*devlet egemenliği*' savını devam ettirerek koruyamayacaklarını belirtmektedir. (Karagül ve Demirbaş, 2017: 483). Tehdit olan hedefi vurmadan öncesi '*önleyici saldırı*' (*preemptive attack*) alternatifini içine alan '*koruma sorumluluğu*' (Responsibility to Protect – R2P) yaklaşımı potansiyel tehdidin, tehdit olgunlaşmadan evvel önlenebilecek nitelikte olduğu tezini savunmaktadır. Güvenliğe dair tehditlerin yok edilmesi adına geliştirilen; koruma sorumluluğu ve önleyici tedbir

kavramlarının ileri sürüldüğü yeni dönemde, güvenliğin odak noktası devlet olmaktan çıkarak küresel bir form kazanmaktadır. BM çerçevesi ve uluslararası hukuk belgelerinde uluslararası güvenliğin yerini insani güvenlik kavramı almış, yanı sıra küresel güvenlik kavramının da yoğun şekilde kullanılması değişimin önemli belirtilerinden biri olmuştur (Turan, 2021: 15). ICISS Raporu ile güç kullanmama ilkesine öncelik tanınması fikri, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde de devam ettirilmiştir. Sonuç Bildirgesi'nde en önemli değişiklik suç kapsamının sınırları daraltılarak (Şentuna, 2019: 223) koruma sorumluluğunun genel hatları, *''etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar''*dan oluşmuştur. Bu dört durumun sağlanabiliyor olması adına üç sütun belirlenmiştir. Birincisi dört suça istinaden insan hakları ve hayatını koruma sorumluluğu devlete tanımlanmıştır. Bir diğeri ise devlete tanımlanan bu sorumluluğu ifa etme noktasında uluslararası toplumun da devlete yardım görevi bulunmaktadır. Son olarak devletin sorumluluğunu ifa etme noktasında alenen başarı sağlayamadığı durumlarda sorumluluk uluslararası topluma devretmektedir. Özetle ifade etmek gerekirse koruma sorumluluğu üç sütunla dört suça yönelik geliştirdiği usulü uluslararası topluma onaylatma çabası içerisindedir (İren ve Gürkaynak, 2016: 142-143).

Koruma sorumluluğu, insan hakları, uluslararası barış ve güvenliğin devamı, egemenlik, BMGK ve bölgesel örgütler içeriği ile oluşturulmuştur. Aynı zamanda öncelikle devletler, devletlerin yetememesi halinde uluslararası topluma sorumluluk yüklemiştir. Bu bağlamda devletlerin temel sorumluluğu; insan haklarını korumak ve halkının güvenliğini temin etmektir. Böylece sorunların çözümü ve bu konuların çatışmaya doğrulması durumunda önleme, devletin sorumluluğundadır (Acar, 2015: 122). Devletin bahsedilen sorumluluğu ifa etme noktasında isteksiz ve yetersiz olması durumunda, uluslararası toplum Güvenlik Konseyi aracılığıyla ortak güç kullanımını da kapsayan önlemler alacak biçimde sorumluluk üstlenmesi beklenmektedir. Bu aşamada ise üç sütunlu sorumluluktan bahsedilmektedir. İlk sütunda sorumluluk devlete tanımlanmıştır. Fakat devletin yetersiz ve isteksiz olması durumunda ikinci sütundaki uluslararası toplum ve ilgili devletin mesuliyet üstlenme kabiliyetini geliştirmeye yardımda bulunma görevi doğar. Son sütunda ise uluslararası toplumun askeri tedbirler de içerisinde olmak üzere zorlayıcı tedbirler alarak koruma sorumluluğu üstlenmesi beklenmektedir (Yakut, 2021: 135).

Bu bağlamda askeri müdahaleden evvel sorunları gidermenin koruma sorumluluğunun önceliği olduğunun önemle altı çizilmektedir. Askeri müdahalede bulunmak adına haklı sebep olarak etnik temizlik ve büyük çaplı hayati kayıpların olması gibi durumlar ölçüt konmuştur

(Sürücüoğlu, 2017: 607). Yanı sıra insani amaçlı bir müdahalenin gerçekleştirilebilmesi adına altı adet ihtiyatlılık ilkesi öne sürülmüştür;

- Müdahalenin yetkilendirilmesinin BMGK gibi yetkili otorite tarafından verilmiş olması (right authority)
- Müdahale gerekçesinin haklı sebeplere dayandırılması (just cause)
- Müdahalenin insani amaçlar haricinde farklı niyetlere yer vermeyecek şekilde doğru niyetle gerçekleştiriliyor olması (right intention).
- Müdahalenin en son çare olması (last resort)
- Müdahalenin ölçülü araçlarla olması (proportional means)
- İnsan hakları ihlallerini sonlandırmaya yönelik makul başarı şansı bulunması (reasonable prospects)

olarak maddelenmektedir. ICISS'in en çok önem verdiği konu ise müdahaleye karar verecek otoritenin yetkin olmasıdır. İnsani müdahalenin meşruiyeti hususundaki anlaşmazlıklar ise önemli oranda müdahale kararı verecek otoritenin yetkinliğe sahip olup olmaması hususunda kilitlenmektedir. ICISS ise yetkili otorite statüsünde, BM ve BM'nin icra mekanizması olan BMGK'yi tanımlamaktadır. Raporda yer alan ifadeye göre; *"BM, uluslararası hukuk müeyyide sisteminin kalbinde yer alan Güvenlik Konseyi ile birlikte, bu tarz operasyonları geçerli kılabilcek, evrensel kabul gören bir otoriteyle donatılmış yegâne örgüttür"* (Karagül ve Demirbaş, 2017: 488). Rapora göre müdahalede bulunabilmek adına geçerli olan otorite; *"BMGK, BM Genel Kurulu, devletler veya devlet grupları ve bölgesel örgütlerdir"* (Mandacı, 2014: 98).

Zorlayıcı eylemler yalnızca iki koşulda uygulanabilmektedir. Bu koşullar devletlerin halklarını bahsedilen dört suçtan korumak noktasında alenen başarısız olduğu ve yardım adına tüm barışçıl yöntemlerin yetersizliğinin belirlendiği durumlarda uygulanmaktadır. Bahsedilen koşullar belirlendiğinde; Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın 34. maddesi gereğince bahsi geçen ülkeye soruşturma komisyonları yollayarak özel raportörler nakledebilir. Yanı sıra konu üzerine uzmanlar paneli meydana getirilerek uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olabilecek hususlar incelemeye alınır. Güvenlik Konseyi yetkisi kapsamında taraflara çözüm teklifleri sunabilir yanı sıra BM'nin ilgili kuruluşlarını da potansiyel çatışma alanlarındaki tehditlerin engellenmesi yönündeki faaliyetlere çağırabilir. Öncelikli aşamayı oluşturan sorumluluk misyonları mevcut durumla alakalı bilgileri karar verme mekanizmalarına, eylem metotlarının tespiti hususunda teklifler sunabilir (Mustafayeva, 2019: 84-85).

Uluslararası hukuk nezdinde ise askeri insani müdahalenin uygulanması durumunda BMGK onay ve yetkilendirmesi zorunlu olmakla birlikte, dönem dönem önemli insan hakları ihlalleri durumunda tek taraflı müdahaleler gerçekleştirilerek uluslararası hukuk normları dışında hareket edilebildiği görülmüştür. Bunun en belirgin örneği ise; BMGK yetkilendirmesi olmaksızın, insani müdahale gerekçesiyle gerçekleştirilen Kosova müdahalesidir. Mevcut müdahale, krizin önem ve aciliyetine atfen ‘*yasal olmayan ancak meşru müdahale*’ olarak ifade edilmiştir (Karagül ve Demirbaş, 2017: 482-483). NATO’nun gerçekleştirdiği Kosova müdahalesinin koruma sorumluluğunun oluşmasında da önemli bir etkisi bulunmaktadır. BMGK’nin aldığı 1199 ve 1203 sayılı kararlar her ne kadar bölgenin barış ve güvenliğine yönelik tehdit içerdiğine dair ifadeler barındırsa da 19 ülkenin Sırp askeri kurumlarına yönelik bombardıman hamlesi ardında BMGK kararı bulunmamaktadır. BMGK’nin bu kararı alamamasının ardında Rusya’nın karşı tutumunun etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan NATO’nun Kosova müdahalesi Bosna ve Ruanda’daki insani acılar göz önünde tutulduğunda önemli bir çoğunluk tarafından yasal bir eylem olarak görülmektedir (Sürücüoğlu, 2017: 606).

2000 yılında ‘*21. Yüzyılda BM’nin Rolü*’ başlıklı Milenyum Raporu’nda Annan, müdahale yaklaşımının egemenlik yönünden kabul edilemez olduğu fikrini kendisinin de kabulü imkânsız bulduğunu öne sürerek normatif bir uzlaşa gerçekleştirmek yönünde çağrıda bulunmuştur (Yakut, 2022: 37). 2001 yılında Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu tarafından ilk kez tanınan aynı zamanda 2005’deki Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde birliğin ortak kararıyla kabul edilen ‘‘koruma sorumluluğu’’ ilkesi ile, ‘‘*etnik kıyım, soykırım, savaş suçları ve insanlığı hedef alan suçlar*’’ sebebiyle müdahalenin yapılabileceği onaylanmıştır. Bu ilkeyi esas alarak 2011 yılı Libya müdahalesi BMGK kararları kapsamında gerçekleştirilmiştir (Bağbaşlıoğlu, 2017: 3055). BM resmî belgesi olarak 2005 yılında onaylanan koruma sorumluluğu raporu böylelikle 1945 yılı itibarıyla içinde yaşanan BM kolektif güvenlik sistemi içerisine dahil olmuştur (Cazala, 2018: 67). BMGK 2006 yılındaki iki kararla önemli noktalara atıfta bulunmuştur. 1674 sayılı kararın 4. paragrafı 138. ve 139. paragraflarındaki kararları onaylamaktadır. (BMGK’nın bu kararı silahlı çatışma alanlarında sivillerin korunmasına yöneliktir) (Telli, 2012: 210). Daha geniş kapsamda 138. ve 139. paragrafları ile uluslararası toplum ve devletlere, halkları dört büyük suç olan ‘‘*soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları*’’ ndan koruması görevi verilmiştir ((Ercan ve Kul, 2021: 2).

1706 sayılı kararların önsözü ise 1674 sayılı kararda gerçekleştirilen teyidi hatırlatmaktadır. (BMGK’nın bu kararı BM Genel Sekreteri’nin Sudan raporunu içermektedir) BM Genel Sekreterliği’ne tayin edilen Ban Ki-moon hemen sonrasında ‘‘*responsibility to*

protect'' kavramını geliştirme düşüncesini dillendirerek 2007 yılının aralık ayında koruma sorumluluğu hususunda özel danışman olarak Edward Luck'ı atamıştır (Arsava, 2011: 106).

O dönem BM Genel Sekreteri olan Ban Ki-moon, Dünya Zirvesi'nde oluşturulan genel hatlarla sorumluluk tanımlarını içeren sorumluluk ilkesine yönelik kavramsal tartışmalara yol açan soruların giderilmesi yönünde 2005 yılındaki sözün eyleme dökülmesi adına, 2009 yılında prensibin uygulanmasını konu edinen raporu Genel Kurul'a yöneltmiştir (Ercan ve Kul, 2021: 2). Ban Ki-moon liderliğinde onaylanan '*Koruma Sorumluluğunu Uygulamak (Implementing Responsibility to Protect)*' isimli rapor koruma sorumluluğunun BM kapsamında uygulanması yönünden önemli bir adım olma niteliğine sahiptir (Demirbaş, 2021: 257). Ban Ki-moon, mevcut raporla meseleye farklı açıdan bakmıştır. Raporda krizin önlenmesinde aşamalar halinde değil, mevcut yaklaşımın yapılandırılması yönünde uluslararası müdahalenin önemine değinilmiştir. Raporun ilk kısmında üye devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik görevlerinin altı çizilirken ikinci kısımda uluslararası camia kabiliyetlerinin güçlendirilmesi yönünde yardımla mükellef olduğu kabul edilmiştir. Son kısımda ise zamanında ve kararlı tepkime yükümlülüğü öngörülmüştür (Arsava, 2011: 107). Noam Chomsky, 2009 yılındaki genel kurul görüşmelerinde koruma sorumluluğuna dair '*insani müdahalenin kuzeni*' değerlendirmesi getirmiş ayrıca çoğu devlet koruma sorumluluğunu insani müdahaleden ayrı tutmamış '*insani müdahale*' kavramı yerine '*koruma sorumluluğu*' ifadesinin kullanılmasını sadece dile yönelik bir değişiklik olarak nitelendirilmiştir (Ertuğrul, 2010: 479).

Günümüze değin geçen süreçte gerek BMGK gerekse BM Genel Kurulu'nun aldığı pek çok kararda koruma sorumluluğu kavramına atıfta bulunmaktadır. Yanı sıra konuyla alakalı Kofi Annan'dan sonra BM Genel Sekreterliği görevini yürüten Ban Ki-moon ve Antonio Guterres'in de yayınladığı çeşitli raporlar bulunmaktadır. Böylece koruma sorumluluğu, uluslararası hukukta ve BM'deki ilerlemesini devam ettirmektedir. Ancak bütün bu raporlar ve kararlar doktrinin uygulama aşamasındaki problemlerin üstesinden gelebilmesi adına işlevsel olmamış ve ICISS raporunun kavramla alakalı yarattığı kapsamlı tartışma zemini devam ettirilememiştir (Demirbaş, 2021: 258-259).

İKİNCİ BÖLÜM

NATO'NUN BÖLGESEL VE ULUSLARASI GÜVENLİK MİMARİSİNE KATKILARI

2.1. NATO'nun Kuruluş Felsefesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek ekonomik gerekse askeri bağlamda çöküş yaşayan Avrupa yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nin kıtası dışına çıkmak istememe yönündeki tutumu, var olan kuvvet dengesini önemli ölçüde değiştirmiş ve durum Sovyetler Birliği'nin yararına gelişme göstermiştir. Güçlü bir devlet olarak alanda varlığını sürdüren Sovyetler Birliği, Avrupa'nın doğusuna dek ilerleme katetmiş neticede güvenlik krizi yaşanmasına sebep olmuştur. (Yalçın, 2019: 14). Yaşanan güvenlik krizinin temelinde ise Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nın kazananlarından olarak çıktığı savaş sonrası galibiyetinin nişanesi olarak Orta ve Doğu Avrupa topraklarından hak talep etmesi yatmaktadır. Bu bağlamda Stalin komünist ideoloji ve Rus yayılmacılığı ile birlikte genişleme yönünde politika sergilemiştir (Sekmen, 2022: 96).

Sovyetler Birliği, Avrupa Kıtası'nda dengeyi oluşturabilecek potansiyele sahip olduğu anda Avrupa'nın güç dengesini bozmaktan sakınmamıştır. Sovyetler Birliği' nin neden olduğu tehditlerden kaynaklı problemlerin çözümü noktasında (Özbölük, 2019: 79) dünyada barış ve güvenliğin korunması amaçlı kurulmuş olan ilk kolektif savunma örgütü olan Birleşmiş Milletler 'in hedeflerini gerçekleştirebilecek bir ordusunun var olmaması ve Sovyetler Birliği'nin örgüt içerisindeki rolü Birleşmiş Milletler' in etkin olabilmesinin önünü kapatmıştır (Sekmen, 2022: 72). Sovyetler Birliği'nin Avrupa Kıtası ve daha geniş coğrafyaya yayılma yönünde politika izlemesi, Avrupa'nın menfaatlerine karşı sergilediği tutum, Avrupa'yı Sovyetler Birliği'ne karşı kolektif savunma örgütü oluşturma noktasında tetikleyici unsur olmuştur. Bu yönde ilk adım iki Avrupa ülkesi Fransa ve İngiltere'nin birlikte 4 Mart 1947 tarihinde imzaladığı Dunkerque Antlaşması ile gerçekleşmiştir (Çakmak, 2003: 204).

Dunkerque Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen ilk güvenlik atılımıdır (Erol ve Demir, 2012: 66). Antlaşma elli yıllık süreliğine imzalanmıştır (Erol ve Karabulut, 2012: 119). Bu tarihler ABD'nin ise Avrupa'dan kendini soyutladığı, iç işlerine ve güvenlik politikalarına müdahil olmadığı izolasyonist politika izlediği döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde Avrupa'nın güvenliğinin yalnızca Avrupalılar tarafından sağlanması yönünde hâkim görüş vardır. 1948 yılında Sovyetler Birliği'nin yardımıyla Komünist Parti'sinin Çekoslovakya'ya karşı gerçekleştirdiği darbe sonrasında komünist rejimi orada da hâkim kılması Avrupa'da paniğe neden olmuştur (Çakmak, 2003: 204). Yanı sıra aynı yıl

haziran ayında Berlin'in ablukaya alınması güvenlik dengelerini etkilemiş, ABD desteğinin Avrupa'nın güvenliğini sağlama noktasında şart olduğu düşüncesini desteklemiştir. Bu durumda Avrupa'nın müdafaasını sağlamak için Fransa ve İngiltere ABD'ye yönelttikleri baskıyı yoğunlaştırmıştır (Eminoğlu ve Demir, 2018: 122).

NATO'yu oluşturan antlaşmanın herhangi bir kesitinde kuruluş unsurunun Sovyetler Birliği olduğuna dair net bir ifade olmasa da NATO, Sovyetler Birliği'nden gelecek olası bir saldırıya karşı güvenlik kalkanı görevi niteliğinde kurulmuş bir örgüttür (Özlük ve Özlük, 2014: 213). Aynı zamanda kuruluşu örgütün ardındaki temel neden Sovyetler Birliği tehdidi kaynaklı olsa da Alman militarizminin ve Avrupa'da yeniden birbirleri için olası tehdit oluşturacak saldırgan politikaların önlenmesi gibi faktörler de etkili olmuştur (Erol, 2012: 118). Almanya'nın diğer devletler nezdinde yarattığı potansiyel tehdit algısı nedeniyle Almanya NATO gücü ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu boyutuyla NATO'nun kuruluş maksadını Genel Sekreter Lord Isma; '*Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride, Almanları ise kontrol altına almak*' şeklinde ifade etmiştir (Eminoğlu ve Demir, 2018: 120). Amerika'nın ise Milletler Cemiyeti döneminde sürdürdüğü '*Yalnızcılık*' anlayışından uzaklaşmış olması ve askeri yapılanmanın yanında olması örgütün kurulumunu kolaylaştırmıştır (Erol, 2012: 118).

Avrupa'nın güvenliğini sağlama adına ortak hareket etme fikri netleşmiş ve 1948 'de imzalanan Brüksel Antlaşması'yla Batı Avrupa Birliği'nin (WEU) temelleri atılmıştır (Özer, Oğuz ve Atvur, 2010: 259). NATO'nun kurucu antlaşmasında da belirtildiği üzere örgüt yetki ve hukuki meşruiyetini, bir devletin olası bir saldırısına karşılık bireysel ve kolektif savunma hakkını onaylayan BM Antlaşması'nın 51. Maddesine dayandırmaktadır. Bu yönüyle tehdit ile direkt ilişkisi olan kurucu antlaşmanın 5. maddesi ise antlaşmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu madde ile NATO'ya yönelen olası bir tehdide karşı örgüte üye ülkelerin korunması taahhüt edilmektedir (Sekmen, 2022: 92). Antlaşmanın 4. maddesi uyarınca, Avrupa'da taraf devletlerden birine gelecek olası bir saldırıda diğer devletler askeri güç de geçerli olmak suretiyle tüm imkanlarıyla saldırıya maruz kalan devlete yardımda bulunacaklardır. Bu madde ile Brüksel Antlaşması tarafları (Doğan, 2005: 73) İngiltere ve Fransa'ya, Benelux ülkeleri olan; Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un da dahil olmasıyla Brüksel'de Batı Avrupa Savunma Topluluğu oluşturulmuştur. Daha sonra topluluğa İtalya ve Federal Almanya'nın da dahil olmasıyla, 1954 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile örgüt Batı Avrupa Birliği ismini almıştır (Çakmak, 2003: 204).

Sovyetler Birliği'nin yarattığı etkiyle dönemin siyasi erki Harry Truman'ın oluşturduğu, Marshall Planı'nın hayata konularak, komünizmin sebep olduğu etkinin kırılması ve Batı

Avrupa'nın ekonomik anlamda derinlik kazanmasını sağlamak amaçlanmıştır. (Sümer, 2020: 253). Bu da II. Dünya Savaşı'nın kazanan devletlerinden biri olan ABD önderliğinde gerçekleştirerek; ekonomik, siyasal ve askeri boyutta kaybedilen gücün temin edilerek, Avrupa'yı ABD'nin nükleer gücü altında birleştirmek amaçlanmıştır (Oran, 2020: 530). Diğer yandan güvenlik ve barışın temini noktasında uluslararası örgüt olan BM'den kolektif savunma örgütü olarak verimli etki alınamamıştır. Arka planında BM'nin bir orduya sahip olmaması ve Sovyetler Birliği'nin de örgütün kurucu üyeleri arasında yer alıyor olması gerçeği yatmaktadır. Sovyetlerin varlığı örgütün karar mekanizmasında etkili çözüm üretilmemesine sebep olmuştur. Bahsi geçen her iki durum da BM'nin uluslararası alanda etkin rol oynamasının önünü kesen durumlar olmuştur. Böylece BM çatısı altında varlığını temellendiren NATO'nun daha etkili ve ayrı bir örgüt formunda var olmasını sağlayan tetikleyici unsur olmuştur. (Sekmen, 2022: 72). Böyle bir oluşumda ABD'nin varlığı olmaksızın etkin bir politika izlenemeyeceği fikri üzerine ABD'de yeni askeri oluşum olan NATO'da yerini almıştır (Erol, 2021: 39).

ABD'nin Avrupa ile oluşturulacak ittifakta yer almasının önünü açan Amerikan Senato üyesi Arthur H. Vanderberg olmuştur. Kendisinin hazırladığı 11 Haziran 1948 yılında onaylanan karar, Amerika'nın güvenliğini konu alan ve iki taraflı yardım ilkesiyle temellenen bölgesel ve ortak anlaşmaların hayata geçirilmesini öngörmektedir. Mevcut kararlar Amerika, 1923 yılından itibaren uygulamakta olduğu Monroe Doktrini ile izlediği izolasyon politikasını artık uygulamayı kesin olarak bırakmıştır. 18 ABD Senatosu aracılığıyla onaylanan "Vanderberg Kararı" sonrasında ABD'nin ortak bir Avrupa savunma düzeni içerisinde var olacağı netleşmiş ve örgütlenmenin önünde herhangi bir hukuki engel kalmamıştır (Yalçın, 2009: 13). Böylece 4 Nisan 1949 yılında Washington'da ABD, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Norveç, Portekiz, Danimarka, Hollanda, Lüksemburg, İzlanda ve Kanada'nın katılımı ile 12 devlet tarafından kurulan örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninin oluşturabileceği güvenlik ve askeri tehditlere karşı NATO'nun temellerini atarak, Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamışlardır (Doğan, 2005: 73). Antlaşma fiilen yürürlüğe ise 24 Ağustos 1949 yılında girmiştir (Şahin, 2016: 91). Bu bağlamda iki ülke İngiltere ve Fransa'nın önderliğinde Avrupa'da daimî barışı sağlama yönünde 1948 yılında Brüksel Antlaşması ile atılan adım, daha sonra içerisine Kanada ve Amerika'yı da dahil edecek ölçüde genişleyerek Kuzey Atlantik İttifakı'na dönüşmüştür. Böylece kolektif güç birliği sağlanarak hem caydırıcılık elde edilmiş olup hem de Birleşmiş Milletler şartı kapsamında meşruiyet temelli savunma ittifakı oluşturulmuştur (Eminoğlu ve Demir, 2018: 119).

Kuzey Atlantik Antlaşması'na göre;

‘‘Bu Antlaşmanın Tarafları, Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkelerine olan inançlarını ve tüm halklar ve tüm hükümetlerle barış içinde yaşama arzularını yeniden teyit ederler. Demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan halklarının özgürlüğünü, ortak mirasını ve medeniyetini korumaya kararlıdırlar. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrarı ve refahı teşvik etmeye çalışıyorlar. Toplu savunma ve barış ve güvenliğin korunması için çabalarını birleştirmeye kararlıdırlar. Bu nedenle, bu Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kabul ederler.’’ (NATO1, 2023).

Kolektif savunma örgütü olan NATO, Batı Avrupalı ülkeler adına güvenlik kalkanı mahiyetindedir. Örgütün en büyük fonksiyonlarından biri, Avrupa kıtası sınırlarında oluşturduğu güvenlik kalkanı sebebiyle Avrupa ekonomisinin ilerlemesine büyük ölçüde fayda sağlaması olmuştur. Kıta içerisinde kolektif güvenliği sağlıyor olmasının yanında, barış ortamının temellerini atmış demokratik kurumların inşasına önderlik etmiş ve Avrupa’da ortak kimliğin oluşması yönünde adım atmıştır. Bu yönüyle bazı görüşlerce NATO yalnızca askeri ve savunma yönünde faaliyet gösteren bir yapılaşma değil birbirine yakın kimlik ve değerleri de ortak siyasi oluşum içerisinde temsil eden bir örgüt niteliğindedir (Tokatlı, 2022: 65).

2.1.1. NATO’nun Soğuk Savaş Dönemi Konseptleri

2.1.1.1. Saldırıcıyı Caydırma

Soğuk Savaş dönemi olarak geçen süreçte doğu ve batının karşılıklı olarak yaşadığı krizlerin baş aktörleri ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur. Yaşanan problemlerin tartışma sahası ise NATO ve Varşova Paktı olmuştur. İki blokun karşılıklı olarak yaşadığı problemler her ne kadar büyük olsa da sıcak çatışma ortamına girilmemiş fakat risk durumu her zaman varlığını korumuştur (Erol ve Oğuz, 2012: 150). İki blokun ilişkilerinde ‘‘uzlaş, diyalog ve iş birliği’’ yerine gerilim ön planda olduğundan riskli ve ekonomik yönden maliyetli bir silahlanma yarışı ortaya çıkmıştır (Şahin, 2016: 155). Aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu yapılaşmanın etkisiyle seçenekler kısıtlanmıştır. Devletler Batı Bloku ve Doğu Bloku ’nu temsil eden Amerika ya da Sovyetler Birliği etrafında yapılaşma sağlamak durumunda kalmıştır. Herhangi bir tarafa dahil değilse de ‘‘bağılantısızlar’’ oluşumu içerisinde yer almıştır. Soğuk Savaş döneminin güvenlik anlayışı; siyasal, ekonomik, ideolojik ve askeri temeller üzerine inşa

edilmiştir (Gökbaş, 2016: 2). ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Acheson'un da vurguladığı üzere, komünist tehdidin domino etkisiyle çoğalmasının önüne geçilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir (Erol, 2021: 38). Bu dönemde NATO'nun ana stratejisi Sovyetler Birliği'nin komünist ideolojiyi yaymasını engellemek adına "çevreleme" yönünde olmuştur (Gül, 2015: 252). İki kutuplu güvenlik ortamının NATO tarafından benimsenen stratejisi, devlet eksenli tehditlere cevaben "savunma ve caydırıcılık" odaklı olmuştur (Ereker, 2019: 2).

NATO tarafından onaylanan ilk ana strateji "saldırıcıyı caydırma" olmuştur. 6 Ocak 1950 yılında onaylanan konsept ile NATO'nun başlıca sorumluluğunun saldırıcıyı caydırmak olduğu, bu yönde başarı sağlanamaması durumunda ve olası bir saldırının gelişmesi halinde NATO kuvvetlerinin etkin kullanılması öngörülmüştür (Şahin, 2016: 155). NATO askeri güçleri yalnızca saldırı halinde ve savaşın engellenemediği durumlarda kullanılacaktır. İttifak üyelerinin askeri savunmaya yapacakları yardım; askeri güç, ekonomik, coğrafi konum, nüfusları ve sanayi kapasiteleri ile paralel biçimde bölüştürölüp, üye ölkelerin güvenlik zafiyetlerinin giderilerek birbirleri ile bütünleşmesi sağlanacaktır. Böylece örgüt, ittifak üyelerinin silahlı güçlerinden azami yarar sağlarken; insan kuvveti, ekipman ve para noktasında asgari masrafla verimlilikleri artacaktır. Aynı zamanda strateji, NATO ve üyeler arasında askeri öğreti ve sürecin uygulanması hususunda askeri standardizasyonu uygun bulmuştur. Konsept; ABD'nin kontrolündeki her çeşit silahla, olası her biçimde stratejik bombardıman gerçekleştirme kabiliyetinin güvence altına alınmasını istemiştir. Muhtemel bir Sovyet saldırısında karşılık olarak stratejik bombalama amaçlanırken, doğuya doğru gerçekleştirilecek konvansiyonel saldırı ihtimalini nükleer silahların varlığı ile önleneceği öngörülmüştür (Sekmen, 2022: 120). Strateji, başarılı olunmaması durumunda hiçbir ayırım yapılmaksızın mevcut tüm silahların kullanılması üzerine temellendirilmiştir. Bu sorumluluk ise ABD'ye tanımlanmış diğör üye ölkelerin de kendisine yardımda bulunmaları tasarlanmıştır (Erol ve Demir, 2012: 72). Soğuk Savaş dönemi stratejilerine bakıldığında stratejilerin ortaya çıkmasındaki en büyük etkinin ise ABD olduğu görölmektedir. Avrupa ölkelerinin savunma ve güvenliğinin sağlanması noktasında muhatap ölkeler ABD'ye bağımlı hale gelmiş fakat ittifak politika ve stratejilerinin meydana getirilmesi hususunda etkin rol oynayamamıştır (Özbölük, 2019: 88).

2.1.1.2. Entegre Askeri Kuvvetin Oluşturulması Stratejisi

25 Haziran 1950 yılında Kuzey Kore ve Güney Kore arasında başlayan savaş ile Sovyetler Birliği'nin yalnızca ideolojik yönüyle değil askeri yönüyle de tehdit olduğu düşüncesi Batı Bloku'nda netlik kazanmıştır. Bu durum Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da işgal gerçekleştirebilme olasılığını, Doğu Almanya'daki polis kuvvetlerini Batı Almanya üzerinde kullanarak Avrupa'nın istikrarına dolaylı yoldan kastedebileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. New York'ta bir araya gelen Kuzey Atlantik Konseyi (Doğan, 2005: 73) mevcut güvenlik önlemlerinin yeterli olmadığı ve ek bir güvenlik önlemine ihtiyaç duyulduğu fikrinde bütünlük sağlamıştır. İttifakın askeri bakımdan kuvvetlendirilmesi gerektiği ve öncelikle olarak merkezi biçimde idare edilecek askeri bir kuvvet oluşturma zorunluluğunu gündeme gelmiştir. 1951 yılında NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (SHAPE) kurulmuştur (Ereker, 2019: 1). Rocquencourt'da 2 Nisan 1951 yılında kurulan askeri karargâh aktif hale getirilmiştir. Üç Avrupa Bölgesel Planlama Grubu etki dışı bırakılmış ve 1952 yılında, Kuzey Atlantik Okyanusu Bölgesel Planlama Grubunun Atlantik Müttefik Komutanlığı (SACLANT) tarafından değişimi gerçekleştirilmiş, Kanada-ABD Bölgesel Grubunda yapısal değişimler uygulanmaya konulmuştur (NATO2, 2023). Kurulan komutanlığın başına ise Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı olarak Dwight D. Eisenhower atanmış ve 2 Nisan 1951 yılında Fransa'da Avrupa Müttefik Kuvvetleri Karargâhı açılmıştır. Mevcut gelişmelerle Kuzey Atlantik Antlaşması, askeri-politik bir örgüt boyutuna getirilmiştir (Doğan, 2005: 73).

NATO'nun Sınırlı Savaş Stratejisi'ni oluşturmaya neden olan gelişme Kore Savaşı'nın başlaması olmuştur. 1950 yılında ABD Kongresi tarafından kabul edilen strateji, NSC68 raporunun uygulanması ile bağlantılıdır. Raporda Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdiye karşı savunma ile etkisiz hale getirilmesi yönünde orduların teşkilatlandırılma zorunluluğu belirtilmiştir. Böylece ABD'nin askeri karşı koyma gücünü kabul ederek, olası bir savaşta savaşın sınırlı seviyede tutulması öncelikli kılınmıştır. Yunanistan ve Türkiye'nin Lizbon'da üyeliklerinin kabul edildiği Bakanlar Konseyi'nde NSC68 raporuyla resmi strateji onaylanmıştır (Gül, 2015: 254). Mevcut konsept o zamana dek yapılan yapısal değişiklikleri aksettirmesi haricinde, ilk stratejiyi yinelemiştir (Ereker, 2019: 2). Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgali ardından kapsamlı hale getirilen "İleri Savunma Stratejisi" konsepti ile NATO savunmasının yönünü olabildiğince doğuya doğru yöneltmiştir. Sovyetler Birliği askerine yakın mevzilenme konsepti ile gündem, NATO'ya Batı Almanya'nın da alınması durumunu gündeme getirmiştir (Erol ve Demir, 2012: 72).

Kore Savaşı'nın kazandırdığı tecrübe ile Sovyetler Birliği işgaline uğrama ihtimali bulunan Batı Avrupa'nın geliştirdiği "İleri Savunma Stratejisi" onaylanmış fakat 1955 yılına dek uygulamaya konulamamıştır (Sekmen, 2022: 120-121). Bu dönemde NATO'nun önemli görevlerinden bir diğeri de Avrupa içerisinde Almanya'nın tekrar silahlanmasının ve kıtada güç yarışına dahil olmasının önüne geçerek durumu engellemek olmuştur. NATO kolektif güvenlik yapılanması altında Avrupa'da yaşanan güvenlik ikilemini sonlandırmış ve Avrupa kimliğinin tekrar kurulmasına olumlu yönde katkısı olmuştur. Askeri ve savunma örgütü olan NATO, Batı'da ABD'nin egemenliğini meşru kılmak noktasında da önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. Yönelen ortak tehdide karşı örgüte üye devletlerin birlikte hareket etmeleri, askeri örgütün zorunlu olmasının yanında NATO'nun kurumsal intibainın da kuvvetlenmesinde etkili olmuştur (Tokatlı, 2022: 65-66).

2.1.1.3. Kitlesele Karşılık Stratejisi

NATO'nun yayınladığı üçüncü konsept, Kitlesele Karşılık ya da Topyekûn Mukabele Stratejisi olarak adlandırılmaktadır. Yapısal sorunların giderek artması mevcut stratejinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kuzey Atlantik Konseyi'nin 1952 yılında gerçekleştirdiği Lizbon toplantısında ittifak üyelerinin konvansiyonel askeri güçleri çoğaltması düşüncesi gerek ekonomik gerek siyasal açıdan uygulanabilir bulunmamıştır. Bu sebeple NATO üyeleri konvansiyonel silahları çoğaltmak yerine ABD'nin sahip olduğu nükleer silahlar ile kendilerini koruma altına almışlardır. Böylece ittifak üyeleri ve ABD konvansiyonel silahlanmanın ekonomik yükünü üzerlerinden atarak savunma giderlerini asgari boyuta indirmiştir. Kitlesele Karşılık Stratejisi muhtemel Sovyetler Birliği saldırısının türü fark etmeksizin saldırıya karşılığın nükleer silahlarla verilecek olması anlamına gelmektedir (Sekmen, 2022: 121). Olası saldırıda konvansiyonel silahlar kullanılıyor olsa da NATO mukabeleyi her şartta kitlesele silahlarla verecektir (Ereker, 2019: 2).

1952 yılında Lizbon'da bir araya gelen NATO Konseyi ittifak gerçekleştigiğinden o güne dek içeriği en geniş olan savunma planını onaylamıştır. Bu kapsamda tümen, savaş uçağı ve savaş gemisi NATO bünyesine dahil edilecek ve kademeli olarak sayıları arttırılacaktır. Bu kararla anlaşılmaktadır ki; Lizbon Zirvesi'ne dek örgüt konvansiyonel silah kullanılması ve biriktirilmesi taraftarıdır. Ancak ittifakın Avrupa kanadı Kore Savaşı ardından bölgesel sorunları gidermeye yönelmiş, askeri gelişmeden ziyade ekonomik kalkınmayı öncelikli kılmış ve ittifak giderlerinin önemli bir kısmının ABD aracılığıyla sağlanmasını beklemiştir. 1953 yılının bitimine doğru ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Genelkurmay Başkanı Oramiral

Radford'un tavsiyeleri eşliğinde yeni rapor ortaya konulmuştur. "Yeni Bakış" (New Look) olarak bilinen ve "NSC 162" ismiyle, ABD'nin nükleer silahlar ve stratejik bombardıman uçaklarındaki kazanımlarını temsil ettiği fikriyle, 1953 yılında Başkan Eisenhower tarafından onaylanmıştır. Ocak 1954 yılında ise Dışişleri Komitesi'ne Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından sunulan belgede belirtilmiştir (Erol ve Karabulut, 2012: 124).

Eisenhower Doktrini ismiyle anılan "Yeni Bakış" stratejisi, Ortadoğu ve Asya'da Sovyetler Birliği'ni çevrelemenin yanında, Sovyetlerin faaliyet alanlarından olan Doğu Avrupa ülkelerinin kontrolünün sağlanması, Sovyetler Birliği'nin olası askeri müdahalesine karşı misilleme yapılması ve bu noktada CIA'dan çok daha aktif olarak yararlanılacağı belirtilmiştir (Gündüz ve Göçoğlu, 2020: 734). Yanı sıra "Yeni Bakış" savunma giderlerini azaltmayı ve askeri faaliyeti arttırmayı amaçlamaktadır. SHAPE önderliğinde "Yeni Yaklaşım Grubu" imkanlarıyla gerçekleştirilen "NATO Askeri Kuvvetinin Beş Yıl Boyunca En Verimli Yapılanması" Raporu 1954 yılında öncelikle Askeri Komite 'de ardından Kuzey Atlantik Konseyi'nde kabul edilmiştir. Bahsi geçen rapor nükleer araçların tatbikinden açık ifadelerle bahseden ilk resmi NATO belgesidir. Kitleli Karşılık Stratejisi de bahsi geçen rapor içinde izah edilmiştir (Şahin, 2016: 156). Belgede NATO savunma planlaması örgüt üyelerinin sorumluluk bölgesinin müdafaası ile sınırlandırılmış olsa da "NATO'ya karşı bölge dışında gerçekleşebilecek tehlikelerin de hesaba katılması gerekmektedir" ifadesi yer almıştır. (SDE, 2023).

Yayınlanan belgede ilk defa nükleer silahların kullanılacak olma durumu açıkça ve net bir biçimde belirtilmiştir. Olası bir savaşın başlangıcının NATO tarafından gerçekleştirilmesinin ittifak ruhuna aykırı olduğu üzerinde durulmuş ve böyle bir durumun mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple savaş yalnızca kasten ve hatalı hesaplamalar neticesinde Sovyetler Birliği'nin taarruzu sonucu meydana gelebilir. Sovyetler Birliği'nin MC 48'de konvansiyonel taarruz başlatması yakın bir ihtimal görülmemiş böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde Avrupa'ya yayılmasının, NATO tarafından önüne geçilemeyeceği vurgulanmıştır (Sekmen, 2022: 122). Avrupa'da yaşanacak olası bir savaşta Sovyetler Birliği'nin ABD'ye karşı nükleer silah kullanacağını öngören Yeni Bakıştaki stratejik akla göre; ABD'de de Sovyetler Birliği'ne mukabele edecektir. Karşılıklı kullanılacak nükleer silahların varlığı, konvansiyonel silah yığınağından ziyade nükleer silahların aktif olarak kullanımını öngören bir strateji gerektirmektedir. Böylece konvansiyonel silahlara karşın çok daha maliyetsiz silah kullanımı sağlanmış olacak, Avrupa devletlerinin gelişimine daha fazla kaynak ayrılacak ve Sovyetler Birliği için caydırıcı bir güç olacaktır (Doğan, 2005: 75).

Bahsi geçen belgeye göre öncelikli olarak Batı Avrupa, Orta Doğu ülkeleri ve Asya Pasifik Sovyetler Birliği'nden gelecek tehdide mukavemet gösterebilecek donanımına sahip değildir. George F. Kennan'ın Sovyetler Birliği'ni çevreleme doktrini çerçevesinde, bilhassa Orta Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sovyetler Birliği'ne sınırı olması nedeniyle dikkatle muamele edilmesi gereken bir coğrafya olduğuna değinmektedir. Bu sebeple ABD'nin belirttiği üzere:

“Orta Doğu’da Sovyet irredantizmine karşı kuvvetli bölgesel alanlar oluşturmak zorundadır. Bu yönde ABD, Türkiye Pakistan ve olanaklar dahilinde İran’da istikrarı sağlamak için bu ülkelere siyasi ve askeri alanlarda destek verilmeli ve iktisadi ve teknik alanlarda yardım etmelidir.”

(Ataç ve Çam, 2020: 601).

1954 yılı itibarıyla ortaya konan raporlar, nükleer silahların kullanımı kapsamında kitlesel karşılığı konu edinmiş bu zaman içerisinde de uluslararası ortamda baş gösteren gelişmeler de NATO'nun yeni stratejik konseptinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. ABD'nin nispi olarak nükleer silahlanmadaki gücü ittifak üyelerinin hava ve deniz alanlarındaki üstünlüğü NATO'nun caydırıcı olma özelliğini aktif hale getirmiş ve Sovyetler Birliği'nin saldırganlığını dizginlemiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin nükleer potansiyelinin ABD ile yarışacak hale gelmesi (Ereker, 2019: 2) Sovyetler Birliği'nin 4 Ekim 1957 yılında Sputnik' i uzaya göndermesi konseptin kabulünü hızlandıran gelişmeler olmuştur (Gül, 2015: 255). Böylece MC 14/2 *“NATO Bölgesinin Savunulması İçin Stratejik Konsept”* ile MC 48/2 *“Stratejik Konsept Uygulama Tedbirleri”* beraberinde 23 Mayıs 1957 yılında NATO'nun üçüncü stratejisi olan *“Kitlesel Karşılık Stratejisi”* kabul edilmiştir (Sekmen, 2022: 122-123). MC 14/2 isimli belgede örgüt stratejisinin temel ögesi olarak *“Kitlesel Karşılık”* (Massive Retaliation) ifadesini destekleyen ilk stratejik konsept özelliği taşımaktadır (Yavaş, 2020: 124).

Kitlesel Karşılık Stratejisi, ABD'nin nükleer yetenekleri ve olası bir Sovyetler Birliği saldırısı karşısında Avrupa'nın korunmasının sorumluluğunu da ABD'nin alması yönünde temellendirilmiştir (Şahin, 2016: 157). Bu bağlamda Kitlesel Karşılık Stratejisi'nin ABD tarafından ortaya konulduğu diğer ittifak üyelerinin de şartlar dahilinde mevcut stratejiyi onayladığından bahsedilebilir (Erol ve Karabulut, 2012: 123-124). Devam eden süreçte Sovyetler Birliği'nin kıtalararası balistik füzeleri alanında ilerleme kat ettiği ve nükleer silah yeteneğine eriştiği gözlemlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin de nükleer güce sahip olmasıyla birlikte beliren *“dehşet dengesi”* NATO'nun caydırma gücünü sekteye uğratmıştır. Yanı sıra Küba Füze Krizi ile dünya büyük bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır (Şahin, 2016:

157). Konvansiyonel silahlar ve nükleer silahlar kullanarak imhayı kapsayan Kitlesele Karşılık Stratejisi, Sovyetler Birliği'nin de aynı güce gelmesiyle Batılıların bilhassa coğrafi yakınlık sebebiyle tehdidi yoğun hissedenden Batı Avrupalı devletlerin savunma problemlerinin meydana çıkmasına neden olmuştur. Bu durum da yeni bir strateji oluşturmayı zorunlu hale getirmiştir (Çakmak, 2003: 200).

2.1.1.4. Esnek Karşılık Stratejisi

İki Kutup arasında nükleer teknoloji ve konvansiyonel silahlarda oluşan denge, caydırma özelliğine sahip olan Kitlesele Karşılık Stratejisi'nin etkisini kırmıştır. Küba Krizi'nin Doğu ve Batı Blok'u liderlerini karşı karşıya getirmesiyle iki ülke savaş tehlikesi ile yüzleşmiştir. Her iki blokun elindeki silahların birbirlerini yok edebilecek güce sahip olması nedeniyle, Doğu Bloku 'nun birlikte yaşama, Batı Bloku 'nun ise yumuşama (detant) olarak adlandırdıkları dönem başlamıştır (Çakmak, 2003: 200). Ancak ilk dönemde ittifakın Avrupa kanadı ABD'nin sunduğu nükleer güvenceyi terk etmek istememiş, esnek karşılık stratejisine karşı durmuşlardır. Bu süreçte ABD'nin Vietnam savaşına dahil olması nedeniyle esnek karşılık düşüncesinin strateji boyutunu alması 1968 yılına dek mümkün olmamıştır (Ereker, 2019: 2-3). ABD Dışişleri Bakanı Robert McNamara'nın NATO Dışişleri ve Savunma Bakanları toplantısında stratejiyi tanıtarak, örgüt için uyarılama düşüncesini açıklamıştır. 'Esnek Yanıt' ittifak üyelerinin Sovyetler Birliği'nin konvansiyonel silah egemenliğine karşı eşit düzeyde konvansiyonel güçlerin oluşturulması ve silahların miktarının artırılmasına dayanmaktadır (Sekmen, 2022: 124). Stratejiye karşı çıkan Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çıkmasıyla stratejinin önündeki engel de ortadan kalkmıştır (Ereker, 2019: 2-3).

Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Paul Harmel'in hazırladığı 'Harmel Raporu' ya da 'NATO'nun Gelecekteki Görevlerine İlişkin Rapor' olarak nitelendirilen raporla birlikte Doğu/ Batı diyalogunda gerginliğin asgari seviyeye indirilmesi ve Avrupa'yı ayrıştıran siyasi problemleri gidermeye yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Erol ve Demir, 2012: 77-78). Harmel Raporu özetle iki ana başlığı kapsamaktadır. Bunlardan ilki NATO'nun, ittifak üyelerinin karşılaşacağı olası bir taarruza karşın askeri ve politik yeterliliğe sahip olabilmesidir. İkinci konu ise siyasi problemlere çözümci yaklaşılması böylece çok daha dengeli ilişkiler sağlanabilmesi hususudur. Özetle rapor örgütün temel sorumluluğu olan savunmaya, 'yumuşama ve diyalogu' katmıştır (Erol ve Karabulut, 2012: 125). Bahsedilen

iki başlık dışında NATO'nun farklı politikaları da uyguladığı görülmüştür. Söz konusu politikalar David S. Yost'un da belirttiği şekilde şöyledir:

- Avrupa ve ABD ile sürekliliği olan kurumsal irtibatı sağlamak ve ABD'nin siyasi ve askeri kuvvetinin yanında güvenlik aktörlüğünü devam ettirmek,
- Avrupa ülkelerinin karşılıklı yaşadığı yapısal çatışmaların sebeplerini ortadan kaldırarak, örgüt üyeleri içerisindeki sorunların çözümüne doğrudan ya da dolaylı yarar sağlamak,
- Öncelikli Fransa olmak üzere, Almanya'nın yeniden kuvvet edinmesi noktasında duyulan endişeyi gidermek,
- Soğuk Savaş süresince NATO üyelerinin savunma programlarını, güvenlik faaliyetlerini, kuvvet kullanımı, silah kazanımı NATO'nun kararlaştırdığı programa göre düzenlenmesi zorunlu olmuştur (Görgeç, 2020: 31-32).

1967 yılında iki blok arasındaki gerginliği düşürmeyi hedefleyen Harmel Planı'nın kabul edilmesiyle, örgütün savunma kabiliyeti nükleer silahlardan konvansiyonel silahlara doğru yönelmiş, "Kitlesel Karşılık" stratejisinden nükleer silahların kısıtlı kullanılmasını öngören "Esnek Karşılık" doktrinine geçilmiştir (Şahin, 2016: 157). Böylece 1968 yılında NATO'nun dördüncü konsepti olan "Esnek Karşılık Stratejisi" kabul edilmiştir (Ereker, 2019: 2-3). Esnek Karşılık Stratejisi'ne göre NATO'nun karşılaşılabileceği olası bir saldırıya karşın üç çeşit yanıt verme seçeneği ortaya konulmuştur: Bu seçeneklerden ilki; "direkt savunma" olarak adlandırılmıştır. Burada hedeflenen; saldırıyı gerçekleştiren saldırganın seçtiği savaş derecesinde karşılık vererek üstünlük elde etmek üzerine düşünülmüştür. İkinci alternatif "kontrollü tırmanma" olarak adlandırılmıştır. Buna göre kriz arttıkça nükleer silah kullanma tehdidini yoğunlaştıracak şekilde saldırıyı yenmeyi hedefleyecek yönde karar almak planlanmıştır. Üçüncü ve son alternatif ise "genel nükleer karşılık" ile "nihai caydırma" yöntemi amaçlanmıştır (Şahin, 2016: 157-158).

Özetle Esnek Karşılık Stratejisi, olası bir saldırıya karşın NATO'nun nükleer silahlarını aşamalı olarak devreye sokacak olmasını, silahların niteliğinin aşama aşama arttırılacak olmasını konu edinmektedir (Tokatlı, 2022: 66). Soğuk Savaş sonlanana dek Esnek Karşılık Stratejisi kendisine uygulanan alt konseptlerle ana konsept olarak devam etmiştir. Böylece yeni strateji ile Esnek Savunma Stratejisi bütünüyle geçerliliğini yitirmemiş aksine mevcut dönemin

askeri, politik ve teknolojik ilerlemelerine bağıl biçimde noksan yanlarını tamamlayarak devam etmiştir (Sekmen, 2022: 126).

2.1.1.5. Esnek Karşılık ve İleri Savunma Stratejisi

Breşnev'in uygulamaya koyduğı detant (yumuşama) politikası, 1974 yılından sonra 3. Dünya Devletleri'nde meydana gelen durumlardan etkilenmiştir. Dönemi ifade eden gelişmeler, Petrol Krizi, Arap-İsrail Savaşı ve silahlanmada yaşanan rekabet olarak belirtilebilir. Bilhassa 1970'lerin bitiminde yaşanan güvenlik tartışmalarının ana merkezini Doğı/Batı askeri alandaki güç dengesi oluşturmuştur (Peksarı, 2006: 38). Yaşanan endişe ise 1970'li yılların sonlarına doğıru "Esnek Karşılık Stratejisi" başlığı altında İleri Savunma Doktrini'nin onaylanmasına yol açmıştır. Doktrin olası bir çatışmanın yerleşim alanlarından olabildiğince uzak tutulmasını hedeflemiştir. Bu nedenle Norveç ve Türkiye'nin kanat ülkeleri olarak sorumluluğı artmıştır. Ancak bir zaman sonra mevcut doktrinle; stratejik derinliğe vakıf, hız prensiplerine önem atfeden, aşamalı oluşturulmuş Sovyet birliklerine hareket üstünlüğü sağladığı fark edilmiştir. Stratejinin onaylandığı senelerde "sınırlı savaş" kavramı bir kısım ittifak üyesi devleti savaşın odak noktasına alırken, bir kısmını ise savaş alanı dışında bırakmayı öngörmüştür (Peksarı, 2006: 39).

İleri Savunma Stratejisi, Esnek Karşılık Stratejisi'nin ilk alt konsepti olarak hazırlanmıştır. (Sekmen, 2022: 126). Stratejiye göre Sovyetler Birliği'nin konvansiyonel silahlarla sağladığı üstünlüğü, NATO'nun sahip olduğı orta menzilli füzeleri Avrupa'ya konumlandırmasıyla eşitlemek amaçlanmıştır. Fakat 1977 yılında Sovyetler Birliği'nin askeri teknoloji alanında yakaladığı gelişmelerle, NATO mevcut stratejiyi güncellemek durumunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin de orta ve uzun menzilli füzeleri nükleer yetenekle destekleyerek ortaya çıkarmasıyla NATO/WTO'nun sahip olduğı ayrıcalık ortadan kalkmıştır (Sekmen, 2022: 27).

1978 yılında şartlardaki değışim sebebiyle stratejide farklılıklar yaşanmıştır. Buna göre 1979 yılında NATO "Çift Yol" kararına varmıştır. Böylece nükleer silah kullanılmayacak ve Avrupa'nın konvansiyonel caydırıcılığının arttırılması planlanmıştır. Aynı yıl "Weinberger Girişimi" isminde bir karara varılmıştır. Bu karar, örgütün hava gücünün arttırılması, anlık istihbarat ağının geliştirilmesi ve elektronik savaş şartlarına yetişebilmek gibi unsurlardan meydana gelmektedir. İlk Esnek Karşılık sonrasında Esnek Karşılık ve ileri Savunma Stratejilerinin onaylanmasıyla birlikte uluslararası alanda detant dönemi yaşanmıştır. Tüm gelişmeler ışığında görülmekte ki Batı uluslararası ortamda yaşanan dönüşüme adapte sağlama

bakımından oldukça başarılı yol izlemiştir (Güzel, 2009: 22). 1980’li yıllarda beliren gelişmeler beraberinde Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte 1990 yılında NATO Londra Konferansı esnasında yeni bir strateji belirlenmesi gerektiği yönünde bir karara varmıştır (Erol ve Karabulut, 2012: 125-126).

2.2. NATO’nun Soğuk Savaş Sonrası Dönüşümü

NATO’ nun yetenek, ilgi ve etkinliklerinde ortaya koyduğu değişime atıfta bulunmak adına ifade edilen ‘‘dönüşüm (transformation)’’ tabiri NATO ile alakalı farklı dönemleri belirtmek üzerine kullanılmış bir kavramdır. Kavram iki kutuplu düzenin sona erdiği, Soğuk Savaş sonrasında NATO’ nun etkinliklerindeki değişimi ifade etmektedir (Erol ve Ekşi, 2020: 189). Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası ilişkiler ve ülkelerin dış politikalarına dair parametreler farklılaşırken; ‘‘güvenlik, savunma, risk ve tehdit’’ ifadeleri de form değiştirmiştir. ‘‘stratejik savunma’’ yerini ‘‘stratejik güvenlik’’ kavramına devretmiştir. NATO değişen uluslararası ortam gereğince hem ülkelerin güvenliğinin teminatını gerçekleştirme hem de örgütü değişen koşullarla uyumlu hale getirmeye çalışmıştır (Demir, 2016: 236). Soğuk Savaş’ın sonlanması ile birlikte güvenliğe dair tanımların daha geniş bir yelpazede; sosyal, siyasal, ekonomik ve insani etkileri içerisinde barındıracak şekilde olmasını zorunlu hale getirmiştir (Demirdöğen, 2011: 155).

Berlin Duvarı’nın 9 Kasım 1989 yılında yıkılması, Ekim 1990 yılında Doğu ve Batı Berlin’in birleşmesi, 1 Nisan 1991 yılında Varşova Paktı’nın feshedilmesi, 25 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile iki kutuplu düzenin sona erdiği ve Soğuk Savaş’ın bittiğine dair gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler ardından NATO’nun varlık sebebi sorgulanmış ve örgütün artık gerekli olmadığı düşüncesi ortaya atılmıştır (Gürkaynak, 2005: 11). Özellikle Sovyetler Birliği tehdidinin olmaması ittifak içerisinde de NATO’nun geleceği ile alakalı tartışmaların başlamasına neden olmuştur. O dönemde NATO’ya dair geliştirilen tartışmalar şu yönde olmuştur: Yeni uluslararası ortamın NATO’ya ön göreceği konum ve işlev ne olmalıdır? İttifak bozulmalı mıdır? Ya da yeni uluslararası ortamın var olan şartlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılmalı mıdır? Sonuçta NATO işlevini yitirmemiş fakat yeni uluslararası ortamın koşullarına uygun olarak dönüşüm yaşamıştır (Sönmez, 2016: 231). Bir diğer boyutuyla askeri güvenliğin önemini koruması örgütün öneminin de korunuyor olması anlamı taşımaktadır. Çünkü NATO, Batı ülkelerinin özellikle Avrupa’daki ülkelerin ortak güvenliği ve savunmasını sağlama amaçlı kurulan askeri ve politik bir birleşmedir. Beraberinde Soğuk Savaş sonrası Sovyet tehdidinin bitmesiyle birlikte nükleer savaş tehdidinin de azalması

örgütün yeni bir misyon oluşturma zorunluğunu doğurmuştur. Bu yönde NATO, ilk olarak güvenliğin kapsamını genişletmiş; ‘‘politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel’’ etmenleri de örgütün savunma gündemine almıştır (Atatorun, 2023: 275).

Çift kutuplu yapının sonlanması ile birlikte küresel sistemde Amerika zaferini dünyaya duyurmuştur. 1990’lı yılların ilk evrelerinde tek kutupluluğun kalıcı olmadığı tezlerinin aksine, sürecin sonunda Amerikan egemenliğinin kabul gördüğü ayrıca Amerika’nın gücünü yerinde kullandığı takdirde mevcut düzenin ileri vadede de devam edeceği fikri yaygınlık kazanmıştır. Böylece NATO’nun Amerika liderliğinde kurulması, örgütün bütçesine sağlanan katkı payının büyük kısmının ABD hükümeti tarafından karşılanması, NATO ve Amerikan dış siyasetinin birbiri ile doğru orantılı olması, Amerika’nın mevcut sistemdeki gücünü meşru bir temele oturtması noktasında da önemli bir güç olmuştur (Tokatlı, 2022: 67). Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ortamda güvenlik alanında yaşanan değişimlere karşın NATO’nun önemini yitirmemesi, öncelikli olarak Amerika ve diğer ittifak üyesi ülkelerin de güvenlik çıkarlarının korunmasında örgütün önemli bir konumda olduğu düşüncesine sahip olmaları ile ilgilidir. Değişen güvenlik tehditleri ile mücadele edebilmek adına bir başka güvenlik örgütü kurmaktansa, mevcut stratejik altyapı, lojistik ve personele sahip olan örgüt ile NATO’nun devam etmesi yerinde bulunmuştur (Oktay, 2012: 133). Böylece yaşanan bu dönüşümle NATO’nun devamlılığı da sağlanmıştır. Sovyetler Birliği’nin etkisini yitirmesiyle görevinin sonlandığı düşünülen örgüte, Sovyetler Birliği’nin olmadığı yeni düzen içerisinde yeni güvenlik öznelerinin tanımlanmasıyla birlikte örgüt varlığını devam ettirmiştir. Tehdit artık daha geniş bir alana yayılmış ve NATO’nun liderliğinde iş birliği zorunlu görülmüştür. Tehdit kaynağı yalnızca devlet olma boyutunu aşmıştır. Artık tehdit öznesi; ‘‘çevre sorunları, siber saldırılar, bulaşıcı hastalıklar, göçler, açlık ve toplumsal eşitsizlikler’’ de dünya barışına kasteden durumlar olarak görülmüştür. Bu sebeple mevcut güvenlik algısının değişmesi ve dönüşümü zorunlu olmuştur. Örgütte dönüşüme uyum sağlamayı kendine görev saymıştır (Şahin, 2016: 162).

NATO öncelik olarak yeni bir Avrupa oluşturmayı, özgür demokratik prensipleri yaymayı sağlamak amacıyla 21. yüzyılda barış ve istikrarın esas koruyucusu olacağını bildirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında geleneksel güvenlik kavramı devam etmiş olsa da NATO’nun benimsediği güvenlik algısı Soğuk Savaş öncesi döneme oranla daha az devlet eksenli ve daha fazla liberal demokratik prensiplere dayalıdır (Özlük ve Özlük, 2014: 212-213). Kuruluşundan bu yana Avrupa odaklı ortak savunma örgütü niteliğinde olan NATO, Soğuk

Savaş'ın sona ermesiyle beraber küresel boyutta faaliyette bulunan bir ortak güvenlik örgütü formuna girmeye başlamıştır. Örgütün politik ve kuralcı niteliklerinin askeri niteliklerine kıyasla daha çok üzerinde durulmaya başlanmıştır (Oğuzlu, 2012: 105). Aynı zamanda iki kutuplu yapının etkinliğini yitirmesiyle beraber “küreselleşme” kavramı ortaya çıkmıştır. Böylece mevcut sistemde gerçekleşen siyasi ekonomik ve sosyal durumlar dünyanın bir diğer ucundaki kişilere etki edebilir hale gelmiştir (Erol, 2012: 41).

Küreselleşmenin önemli bir özelliği de uluslararası alandaki aktörlerin çoğalması olmuştur. NATO, AGİT, AB ve BM gibi uluslararası örgütlerin faaliyet alanları büyümüştür. Bu örgütler zamanla devletlerden müstakil, bir biçimde kimlik inşa ederek devletlerin faaliyetlerinin meşruiyet merkezi haline gelmiştir (Adanmış, 2018: 96). Soğuk Savaş döneminde, tehdidin kaynağı ve düşmanın varlığının belirgin olması nedeniyle NATO'nun izlediği stratejiler belirginken, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortadan kalkan tehdit, belirginliği sona erdirmiştir. Mevcut durumdan kaynaklı uluslararası ortam, örgütün önemli problemlerle yüzleşmesine sebep olmuştur. Özetle problemler:

- Varlık nedeninin son bulmasıyla birlikte NATO'da yaşanan meşruiyet problemi,
- Genişleme politikalarının yol açtığı; ekonomik, siyasi ve askeri sorunlar,
- İttifak üyeleri arasında yaşanan problemler. (Özellikle Fransa ve Almanya arasında mutabık olunan Avrupa güvenliğini Avrupalıların temin etmesi düşüncesi),
- Alan dışılık problemi,
- NATO üyesi olmayan ülkelerle yaşanan problemler (Bilhassa Rusya ile yaşanan problemler),
- En önemlisi ise güvenlik ortamının değişmesiyle birlikte yeni tehditlerle mücadelede beliren problemler,

NATO, Soğuk Savaş sonrasında yukarıda bahsedilen ana problemleri giderebilmek ve varlığını sürdürebilmek noktasında, en genel tabirle “kendini dönüştürme stratejisi” yolunu izlemiştir (Erol ve Karabulut, 2012: 127-128). NATO'nun yeni tehditlere karşı hassas hale gelmesi, mevcut tehditlerle etkili biçimde mücadele etmesi kararına varılmıştır. Bu bağlamda gerek görüldüğü takdirde örgüt mimarisinin yeniden düzenlenmesi uygun görülmüştür (Şöhret, 2011: 16). Böylece NATO, 1990'larda önündeki on yıla yansiyacak değişimlerin belirlendiği, hükümet yetkililerinin katılım sağladığı dört zirve gerçekleştirmiştir. Bu zirvelerin ilki 1991

yılında Roma, ikincisi 1994 yılında Brüksel, üçüncüsü 1997 yılında Madrid ve sonuncusu 1999 yılında Washington'da gerçekleştirilen zirve toplantılarıdır (Gürler, 2009: 38).

İki blok arasında yaşanan ve yaklaşık 45 yıla tekabül eden rekabet ortamı sıcak çatışma ortamı yaratmamış fakat yirminci 20.yüzyıla gerek askeri gerekse ideolojik boyutta yön veren dünya siyasetinin temel konu başlığı olmuştur (Oğuzlu, 2019: 1). Yaşanan dönüşümün en belirgin özelliği NATO'nun özellikle devlet ve hükümet başkanlarının katılımlarıyla gerçekleştirdiği zirvelerde ele alınan konulardaki çok boyutluluk olmuştur. 1990'larda gerçekleştirilen zirvelerin gündemi olan askeri ve siyasi alan dışına çıkılarak, uluslararası alan konu başlıklarından; iktisadi, sosyokültürel ve çevresel konuları da kapsayan çeşitli uluslararası güvenlik problemleri örgütün zirve gündemlerinin ana hatlarını oluşturmuştur (Öztürkçü ve Akçay, 2022: 13).

2.2.1. 1991 Stratejik Konsepti/ Roma Zirvesi

İki kutuplu sistemin sona ermesi ve tehdit unsuru Sovyetler Birliği'nin çöküşü NATO'nun güvenlik algısının değişimi yönünde direkt etkiye sahiptir. Bu durum da örgütü Soğuk Savaş sonrasında mevcut ve doğabilecek problemlere karşı tekrar organize olmaya zorlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Kuzey Atlantik Bölgesi'nde barışı sağlamakta başarılı faaliyet yürüten NATO'nun bu kapsamda tekrar organize olması gerekmiştir. Fakat ana tehdidin varlığını yitirmesi ve örgütün hedefinin yok olmasıyla beraber NATO'nun meşruluğunun temellerinin sarsılmasına yol açmıştır. Bu durumun tesiriyle NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde 1991 yılında beşinci konseptini geliştirmiştir (Biresselioğlu, 2012: 229).

NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında yeni stratejisinin temel ilkeleri 5-6 Temmuz 1990 yılında Londra Zirvesi'nde saptanmış, 7-8 Kasım 1991 yılında Roma Zirvesi'nde uygulamaya konulmuştur. 8 Kasım 1991 yılında ilan edilen "Yeni Stratejik Konsept" isimli bildiride örgütün dönüşümünün özellikleri açıklanmış; ekonomik, politik ve sosyal düzensizlikler, kitle imha silahlarının dağılımı, milliyetçi ve etnik çatışmalar gibi konular güvenliğe ait yeni tehditler olarak açıklanmıştır (Purtaş, 2005: 9-10). Böylece gerçekleşen zirve ile NATO asimetrik tehditlere yanıt verileceği anlamına gelen Yeni Stratejik Konsepti uygulamaya koymuş ve bu yönde ilerleme katetmiştir (Birsell, 2012: 112).

Örgüt yeni stratejiyi, *"Soğuk Savaş süresince devam eden ve askeri çatışmaların temelini oluşturan, Avrupa'nın siyasi bölünmüşlüğü son bulmuştur"* şeklinde tanımlamıştır.

Açıklanan bildiri ile Avrupa'nın yaklaşan olası bir çatışma tehdidi ile karşı karşıya olmadığı fakat çeşitli bölgelerde yaşanan gerginlikler ve istikrarsızlık sebebiyle risk altında bulunmasından ötürü, NATO'nun temel sorumluluklarının tekrar saptanması gerektiği ifade edilmiştir (Gürler, 2009: 37). Soğuk Savaş ardından oluşturulan stratejinin ana hatları Roma Zirvesi'nde belirlenmiştir (Şahin, 2016: 172). Savaş sonrasında savunma ve caydırıcılık etkinliğini yitirirken, "önleyici diplomasi" ve "kriz yönetimi" gibi yeni sorumluluk alanları açıklanmıştır. Birleşmiş Milletler ile NATO'nun birlikte hareket edeceği barış gücü operasyonları da bu görev alanı içerisinde tanımlanmıştır. Zirvede değişimin altı çizilirken NATO'nun "iş birliği" ve "diyalog" ifadelerine vurgu yapılmıştır (Tokatlı, 2022: 68). Gerçekleştirilen zirvede Varşova Pakti'na üye olan devletler düşman statüsünde tanımlanmamış, üstelik Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'da NATO toplantısına davet edilmiştir. Zirvede demokrasi, insan hakları ve uyumsuzlukların barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulması konularının üzerinde durulmuştur (Demir, 2021: 29).

Örgütün ileri dönem görevini belirten konsept, Avrupa'da güvenlik alanında yaşanan değişimden kaynaklı ortaya çıkabilecek gerginlik ve istikrarsızlığın sebep olacağı olası riskler düşünülerek geliştirilmiş bir stratejidir. "Yeni Stratejik Konsept" kapsamında örgütün esas sorumluluğu olan; "ittifak üyelerinin güvenlik ve toprak bütünlüğünün teminat altına alınması" hükmünü korurken, ittifakın güvenlik anlayışında değişime gidilmemiştir. Fakat ittifakın güvenlik ve istikrar konularına bakışı "Yeni Stratejik Konsept" ile birlikte derinlik kazanmıştır (Demirdöğen, 2011: 157). Bildiride Avrupa'nın muhtemel bir çatışma riski ile karşı karşıya olmadığı fakat çeşitli bölgelerde yaşanabilecek istikrarsızlık ve gerilimlere karşı NATO'nun temel sorumluluklarının yeniden saptanması gerektiği açıklanmıştır. Güvenliğin sosyal, çevresel, ekonomik, politik, askeri konularla yakın ilişkisinin olduğu ifade edilen bildiri ile NATO'nun alışılmış hedeflerine siyasi vasıta ile ulaşılması zorunluluğu tekrar edilmiştir. NATO'nun güvenlik anlayışı "iş birliği, diyalog ve ortak savunma" yeteneğinin korunması olarak belirtilmiş ve bu etkenlerden Avrupa'nın güvenliğini olumsuz etkileyecek krizlerin barışçıl yöntemlerle önlenmesinin faydalı olacağı konusu üzerinde durulmuştur (Peksarı, 2006: 44-45).

Avrupa'nın var olan politik ve askeri konumu baz alınarak hazırlanan yeni konsept, daha önceki konseptlerden önemli farklılıklar taşımakta, çatışma kavramı yerine daha öncesinde tehdit oluşturan devletlerle iş birliğine değinmektedir. Örgüt, üyelerinin güvenliğini sağlama gibi temel misyonuna sadık kalırken, bu durumu tüm Avrupa'yı içine alacak şekilde yenilemiş, güvenlik oluşumunu temin etme sorumluluğuyla birleştirilmiştir. Böylece ittifak üyeleri örgüte

dahil olmanın faydalarından yararlanırken, kendi sorumluluk alanına düşen görevleri de yerine getirecektir (Canikoğlu, 2022: 94).

Yeni Stratejik Konsept ile örgütün ilerleyen süreçte Avrupa-Atlantik Bölgesi'nin güvenliğine yönelik üzerine düşen sorumlulukları gerçekleştirebilmesi için yapısal dönüşümün özellikleri belirlenmiştir. NATO Roma Zirvesi ile uygulamaya koyacağı yeni görevlerini dört temel noktada netleştirmiştir. Bunlar;

- Avrupa'da demokrasi temelli kurumların gelişimini sağlamak ve uyuşmazlıkların barış yolu ile çözümüne yönelik, bir ülkenin bir başka ülke üstünde güç kullanarak hakimiyet sağlayamayacağı kararlı güvenlik alanının temin edilmesi,
- İttifak üyelerinin güvenliğini sağlayabilmek adına muhtemel risk potansiyeli, üyelerin ortak kaygı alanlarına yönelik zorunlu bağlantıyı sağlayacak Atlantik ötesi örgüt forum özelliği edinmesi,
- İttifak üyelerinden birini hedef alabilecek olası bir saldırı tehdidine karşın kolektif müdafaa ve caydırıcılık misyonunu yerine getirmesi,
- Avrupa dahilinde süregelen stratejik dengenin muhafaza edilebilmesidir (Güzel, 2009: 25).

Yanı sıra konseptin 22. maddesi uyarınca, örgütün hedeflerinin hayata konulmasında, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı Teşkilatı, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Toplulukları vb. kurumların, kendi sorumlulukları ve hedefleri yönünde birtakım görevlerinin olduğu ifadesi net bir şekilde Amerika'nın 1991 stratejisinde belirtilen; "sorumluluğu paylaşma" bakış açısıyla uyum sağlamaktadır (Erhan, 2001: 89). Yeni stratejik konsepte göre örgütün askeri güçleri, kriz savaş ve barış süreçlerinde etkin rol alacak; asker sayısında indirime gidilerek, daha esnek ve taşınabilir duruma getirilirken giderek çokuluslu formasyonlardan oluşacaktır. NATO eş zamanlı olarak nükleer ve konvansiyonel silahları bünyesinde barındıracak fakat daha önce uyguladığı stratejilerden ayrı olarak nükleer silahlara yalnızca son seçenek olarak yöneleceklerdir. Bu durumda nükleer silahlar askeri değil, "barışı koruma, zor kullanmayı ve her çeşit savaşı engellemek" gibi politik hedefler barındırmaktadır (Doğan, 2005: 90). Yeni konseptle örgütün varlığının yalnızca müdafaa amaçlı olmadığına bilhassa altı çizilmiş ve örgüt üyelerinin güvenliğini tehdit eden her çeşit kriz yönetimiyle alakadar olunacağı beyan edilmiştir (Oran, 2020: 571).

Yeni stratejiyle birlikte nükleer silahlarda azalmaya gidilirken, örgütün hızlı hareket yeteneğine haiz, acil müdahale kuvveti oluşturulmuştur. Olası NATO müdahalesi uluslararası güvenlik ve istikrara kasteden her türlü duruma karşı gerçekleşebilecek, ittifaka dahil olan üye

lkelerle sınırlı kalmayacaktır. İlk ncelik örgüte ye ülkeler ve ülkelerin sınırlarına yakın bölgelere tanınacaktır. Örgüt nleyici önlemler alacak ve yeri geldiğinde alan dışı müdahalelerde bulunabilecektir. Mevcut stratejide daha önceki stratejilerde ifade edildiği gibi düşman tanımlaması bir ülke veya ülkeler grubu olarak belirlenmemiştir. Barış, güvenlik ve istikrara kasteden her hareket hedef olarak belirtilmiştir (akmak, 2003: 203).

Gerçekleştirilen zirvede verilen kararların yanı sıra bir diğer gelişme, iş birliğinin ilerleyen dönemlerdeki gelişmelerine eşlik edecek olan Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi'nin (KAİK) kurulmuş olmasıdır (Gürler, 2009: 41). Müttefiklerin, yeni uluslararası ortamda güvenliğin tüm Avrupa'da sağlanması ve korunması düşüncesi, üzerinde mutabık oldukları konu olmuştur. Zirvede alınan karar neticesinde diğer Avrupa bölgeleri, Orta ve Doğu Avrupa ile entegrasyonu sağlayabilmek noktasında KAİK'e rol yüklenmiştir (Doğan, 2005: 95). KAİK ilk toplantısını kuruluşunun hemen ardından, 20 Aralık 1991 yılında gerçekleştirmiştir. İlk toplantıya ittifak yeleri, altı Doğu ve Orta Avrupa lkesi beraberinde  Baltık ülkesinin temsilci ve Dışışleri Bakanları iştirak etmişlerdir. NATO dokümanlarında KAİK'in görevi, "güvenliğe yönelik konularda katılımcı ülkeler içerisinde samimi diyalogların sağlanmasına ve kurumsal ilişkilerin geliştirilmesine eşlik etmek" şeklinde tanımlanmaktadır (Gürler, 2009: 41).

1991 stratejisinin niteliklerinden biri de geniş içerikli bir güvenlik algısı inşa etmek yönünde olmuştur. Böylece politik ve askeri metotlar birbiri ile bütünleşmekte, örgütün amaçlarını benimseyen diğer devletlerle iş birliği yapılmasına değinilmektedir. Bu kapsamda Doğu ve Orta Avrupa'daki ittifaka yeni dahil olacak üyelerle iş birliği sağlanarak örgütün güvenlik anlayışında askeri ve politik ögeler bir bütün haline getirilecektir (Canikoğlu, 2022: 94). Bu kapsamda "Yeni Stratejik Konsept" NATO'nun yapısal değişimini belirtir özelliğe sahiptir. Güvenlik boyutunu bünyesinde barındıran oluşumun, iki bloklu yapının Varşova Paktı cephesindeki ülkelerini de içerisine alan bir oluşuma doğru yönelimi örgütün kimlik siyasetinin değişimini göstermektedir (Kömüroğlu, 2019: 72).

2.2.2. 1999 Stratejik Konsepti/ Washington Zirvesi

1997 yılında gerçekleştirilen Madrid Zirvesi'nde mevcut stratejik konsept tekrar incelenerek, Roma Zirvesi sonrası Avrupa'da gerçekleşen dönüşümü, değişen güvenlik durumu ve tehditleri yansıtacak haliyle yenilenmesi sonucuna varılmıştır. Böylece ittifak üyelerinin kolektif müdafaa ve Atlantik tesi oluşuma taahhütlerini onaylamalarının yanı sıra geliştirilen stratejinin 21. yüzyılda karşılaşılacak yeni tehditlerle uyum sağlayabilmesi planlanmıştır. 20.

yüzyılın farklılaşan güvenlik ortamını yansıtan yeni konsept dönemin liderleri tarafından 1999 yılında Washington’da kabul edilmiştir. Mevcut konseptle on yıllık Avrupa-Atlantik Bölgesi güvenlik ortamının önemli oranda değişimine ve bölgede yaşanan politik baskı, etnik savaşlar, ekonomik problemler, siyasi düzenin işlevini yitirmesi ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması şeklinde barış ve istikrara kasteden tehditlerin varlığı (Canikoğlu, 2022: 95) NATO’nun politikasını değiştiren itici kuvvet olmuştur. Son on yılda daha evvelki oluşumundan ve stratejilerinden tam anlamıyla farklı bir portre ortaya koyan ve güvenlik algısını değiştiren NATO, 1999 senesinde kuruluşunun ellinci yılına gelmiştir. Geçen 50 yıllık süreçte kuruluşundan bu yana önemli ölçüde aşama kateden güvenlik örgütü, Washington Zirvesi’nde tekrar ele alınmış ve 23-24 Nisan tarihlerinde ‘Yeni Stratejik Konsept’i onaylamıştır (Kömüroğlu, 2019: 73). Washington Zirvesi’nde verilen kararlar, NATO’nun üstleneceği yeni rol ve kimliğine önemli sorumluluklar yüklemiştir. Alınan kararlar; İttifak Stratejik Konsepti, Zirve Bildirisi ve Washington Deklarasyonu olarak belirtilmiştir. İki kutuplu sistemin sonlanması sonrası süreç belirsizlik olarak görülmüş, bu durum beraberinde bazı risk ve fırsatları getirmiştir. Mevcut ortamın ABD politikaları ile doğru orantılı ilerlediğinden bahsedebilmek söz konusudur. Beliren bu yeni dönem güvenlik politikaları neticesinde ise NATO’nun kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir (Demir, 2021: 30).

Zirvede üzerinde durulan konular; NATO’nun kriz yönetimi ve çatışmaları engellemek gibi sorumluluk alanlarında aktif olması, ana sorumluluğu olan kolektif müdahalede de daha etkin ve esnek yol izlemesi yönünde olmuştur. Bu kapsamda NATO’nun siyasi ana hatları; ‘güvenlik, savunma, dayanışma, caydırıcılık ve kriz yönetimi’ şeklinde Avrupa-Atlantik Bölgesi adına etkili bir stratejik konseptin oluşturulmasında temel argümanlar olarak belirlenmiştir. NATO bölgesel düzen ve iş birliği adına aktif bir aktör rolü üstlenmektedir. NATO’nu gerçekleştireceği alan dışı operasyonlar, 1999 yılında yayınlanan konseptin üzerinde tartışmaya sebep olan başlıklardan bir tanesi olmuştur (Kömüroğlu, 2019: 73). Ancak 5. madde ile alan dışı müdahale kavramı ileri sürülerek ittifak üyeleri dışındaki üyelere karşı saldırı gerçekleştiği takdirde de NATO müdahalede bulunabilecektir (Özkan, 2010: 114). Bu bağlamda NATO’nun direkt saldırı olmasa dahi krizlere müdahalede bulunabileceği kabul görmüştür. Bu amaca yönelik ‘Defense Capabilities Initiative’ kapsamında CJTF’nin uygulanması karara bağlanmıştır (Gül, 2015: 261).

Kabul edilen yeni konseptle birlikte ‘savunma’ ifadesi yerine ‘güvenlik’ ifadesi daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (Özer, Oğuz ve Atvur, 2010: 267). Yeni stratejik kavram beraberinde NATO, demokrasiler noktasında tehdit unsuru yönetim ve faaliyetlerin engellenmesi, toplumun zarar görmesinin önüne geçilmesi ve risk yönetimleri sorumluluğunu

ana misyonu olarak belirlenmiştir. Bu misyonla beraber sorumluluk alanı Avrupa'dan Avrupa-Atlantik bölgesine yayılarak, Orta Doğu, Akdeniz, Balkanlar ve Asya bölgesinin güney ve güneydoğusu olmak suretiyle çeşitli alanlarda sorumluluklar yerine getirilmiştir (Birsell, 2012: 116). Diğer yandan NATO'nun yeni konseptinin hedefi BM'nin üstlendiği jandarma görevini devralmak barış ve güvenliğin teminatını sağlamak yönünde olmuştur. Bu bağlamda konseptin vurguladığı maddeleri üç ana başlıkta sıralamak mümkündür. İlki yeni tehditleri içeren, 3, 20, 21 ve 24. maddeler bir diğeri ise alan dışı kullanımıyla alakalı olan; 24, 31, 36 ve 38. maddelerdir. Üçüncü ve son olarak da BM kararlarından bağımsız NATO'nun askeri operasyon gerçekleştirebilmesi yönünde karar verebilmesinin önünü açan 24, 31, 41 ve 51. maddelerdir (Peksarı, 2006: 57). NATO üyelerine belirlenen Yeni Stratejik Konsept bağlamında yeni sorumluluklar tanımlanmıştır. Bu sorumluluklar ise;

- ‘‘Güvenlik’’ hususunda; ülkelerin birbirine güç kullanımının olmadığı, problemlerde barış odaklı çözüm yoluna gidildiği ve demokratik kurumların var olduğu bir Avrupa-Atlantik Bölgesi'nin oluşturulması,
- ‘‘Danışma’’ hususunda; Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesi uyarınca, ittifak üyelerinin menfaatlerine dayanan mevzularda müzakere ortamının oluşturulacağı bir transatlantik formu meydana getirmek,
- ‘‘Caydırıcılık’’ ve ‘‘savunma’’ hususunda, KAA'nın 5. ve 6. maddeleri uyarınca, ittifak üyelerinden herhangi birine kasteden tehdide karşın önceliği savunma ve caydırıcılık noktasında gerçekleştirmek,
- ‘‘Kriz yönetimi’’ hususunda; Washington Antlaşması'nın 7. maddesi kapsamında, her konunun değerlendirilmesi birbirinden ayrı yapılmak üzere oy birliği esasıyla alınan kararlara dayanılarak, çatışmanın etkili bir biçimde önlenmesine yardımcı olmaya ve krize karşılık operasyonu içerisinde olmak suretiyle, kriz yönetimine aktif olarak katılım sağlama noktasında donanımlı olmak,
- ‘‘Ortaklık’’ hususunda; NATO bünyesinde daha açık ve güven esaslı kolektif askeri operasyonların gerçekleştirilebilmesi adına Avrupa-Atlantik alanındaki ülkelerle diyalog iş birliği ve ortaklığın ilerletilmesi şeklinde açıklanmıştır (Hasırcı, 2019: 68-69).

Konsepte göre NATO, ittifak üyelerini yalnızca direkt saldırıya uğramaları durumunda değil, konseptin 20 ve 24. maddeleri uyarınca; yerel ve dinsel rekabet, bölgesel anlaşmazlıklar, ülkelerin parçalanması, insan hakları ihlalleri, kitle imha silahlarının artışı göstermesi, terörizm gibi tehdit unsurlarına karşı da koruyacaktır (Peksarı, 2006: 59).

Soğuk Savaş süresince askeri harekatlara dahil olmayan örgüt, 1995 yılında gerçekleştirilen Bosna Harekatı'na dahil olarak, çatışma içerisinde bulunmuştur. Örgüt yönetimi, Birleşmiş Milletler' in tepkisiz kalması üzerine ilk defa kuvvet kullanma iradesini kullanmış ve 1995 yılında gerçekleştirilen Bosna Harekatı'nda yer almıştır. NATO yine 1999 yılında gerçekleşen Kosova Harekatı'nda yer alarak Balkan coğrafyasında yaşanan insan hakları ihlalinin sonlandırmayı amaçlamıştır. Bunun neticesinde ise yeni stratejik konsept ilan edilmiştir. 1999 yılında yayınlanan konseptin ilk sorumluluğu, ittifak üyelerinin güvenlik ve toprak bütünlüğünün korunması ve daha önce yayınlanan stratejilere oranla daha yoğun haliyle, "kriz yönetimi" ve "barışın korunması operasyonlarına katılma" sorumluluğu önem kazanmıştır (Tokatlı, 2022: 68-69)

2.2.3. 2010 Stratejik Konsepti /Lizbon Zirvesi

İngilizce terminolojide "9/11" olarak ifade edilen terör olayı 2001 yılından itibaren dünya siyasetinde yeni bir dönem başlatmıştır. Kamuoyuna aktarılan bilgilere göre, American Airlines ve United Airlines şirketlerinin dört uçağı 11 Eylül 2001 yılında 19 kişi tarafından yolcularıyla beraber kaçırılmıştır (Oran, 2020: 16) Tarihin en kanlı terör eylemlerinden biri olarak nitelendirilen 11 Eylül saldırısını El Kaide örgütünün lideri olan Usame Bin Ladin üstlenmiştir. Bu dönem uluslararası hukuk, devlet haricinde silaha sahip aktörler, bu aktörlerin yetenek ve olanakları, askeri öğretiler terörle mücadele hususunda savunma literatüründe dönüm noktası olduğu savunulmaktadır (Yurt, 2022: 106).

9/11 saldırısı sonrası Bush yönetimi 5. maddede belirtildiği üzere; "Herhangi bir NATO üyesine gerçekleştirilecek saldırının ittifakın tüm üyelerine gerçekleştirilmiş sayılacağı" durumuna atıfta bulunarak, ittifaka üye devletlere belli görevler yüklemiştir. NATO'nun gerçekleşen terör saldırısı sonrasında "Mukabele Gücü" oluşturularak gerçekleştirilen ilk alan dışı operasyon Afganistan'a olmuştur. NATO Afganistan Operasyonu sırasında sınırlarının dışında çıkmış ve 5. madde bağlamında kolektif hareket etme çağrısında bulunarak, ittifak üyesi devletlerle ortak bir savunma gücü oluşturmayı hedeflemiştir (Tokatlı, 2022: 70). Bu kapsamda NATO tarihinde ilk kez Washington Antlaşması'nın 5. maddesini uygulamaya koymuştur. Bu karar sonrasında devlet dışı unsurların gerçekleştireceği terörist eylemlerin örgütün kolektif savunma yükümlülüğünü işleve koyması gerektiğini kabul eden ittifak, terörle mücadeleyi de örgütün sorumlulukları arasına koymuştur (Canikoğlu, 2022: 98).

9/11 ile ilgili olarak BMGK'nin 12 Eylül 2001 yılında aldığı 1368 ve 28 Eylül 2001 yılında aldığı 1373 sayılı kararları, terörizmin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit içerdiğini

ve saldırının muhatabı olan ABD'nin meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Fakat alınan kararla ABD ve müttefiklerinin terörizm ile mücadele hususunda askeri güç kullanımına yönelik ABD ve müttefiklerine yetkilendirme verilmemiştir. Öte yandan kararlar ABD'nin meşru müdafaa hakkını onaylarken, gerçekleştireceği tedbirlerin boyutunu ve biçimini sınırlamamıştır. Böylece ABD gerçekleştireceği operasyona hukuki boyut kazandırabilmek adına BM'nin 51. maddesi ve BMGK'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarına dayanarak uygulamaya geçme kararı almıştır. Mevcut veriler üzerinden ABD'nin Afganistan müdahalesine meşruiyet kazandırdığından söz edilebilir (Acet, 2017: 62).

2001 yılında gerçekleşen ve ABD'yi hedef alan 11 Eylül terör saldırıları kitle imha silahları ve terörizm tehdidini ön plana çıkarmıştır. NATO'nun hem ülke içinde hem de ülke dışındaki nüfusunu koruması gerekmektedir. Bu sebeple, üyelerini Afganistan'da bulunan ve BM idaresindeki Uluslararası Güvenlik Gücü'ne (ISAF) liderlik etmek gibi yeni görevler kazanması, askeri yapı ve yeteneklerini uyarlamak adına iç reformlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca örgüt ortaklıklarını genişletme ve derinleştirmeye devam ederek, yeni siyasi diyaloglar ve kuvvetli operasyonel yetenekler ortaya koyabilmek için dönüşümünü hızlandırmıştır (NATO3, 2023).

9/11 saldırıları sonrasında Bush Doktrini ismiyle adlandırılan ve dokuz kısımdan meydana gelen ABD'nin yeni güvenlik stratejisi birkaç başlıkla ifade edilmiştir. Bu başlıklar; politik ve ekonomik özgürlükler vasıtasıyla insanlık onurunu yükseltmek, kitle imha silahları ve terörizme karşı güvenlik oluşturmak, uyuşmazlıkların yaşandığı alanlara müttefiklerle beraber müdahalede bulunmaktadır (Özcan, 2011: 456). Bu kapsamda 2002 yılında gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde savunma imkân ve yeteneklerini geliştirmek amacıyla *“Müttefik Kuvvetler Dönüşüm Komutanlığı”*’nın ve *“NATO Mukabele Kuvveti”*’nin oluşturulmasına karar verilmiştir (Ereker, 2019: 5-6). Ayrıca NATO Zirvede *“Bireysel Ortaklık Planı”*’ adıyla yeni bir girişim başlatmıştır. Bu program, ortaklara uygulanacak belli başlı reformları ayrıntılandıran, ulusal planlar hazırlama, reform hedeflere erişebilme hususunda NATO’nun ülkelere sağladığı öneri ve yardım olanaklarını içermektedir (Moore, 2012: 64).

NATO komuta yapısının güvenlik ortamı ile uyumlu hale getirilme sürecinde gerçekleşen Zirve’de *“daha sade, verimli, etkin ve intikal edilebilir bir komuta yapısı”* Kuzey Atlantik ve Avrupa olmak suretiyle, iki coğrafik konum üzerinden yapılandırılmıştır. Yeni oluşturulan yapı ile *“operatif”* ve *“fonksiyonel”* olmak üzere iki stratejik komutanlığın kurulması planlanmıştır (Çakır, 2021: 322-323). Aynı zamanda zirvede *“Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı”* onaylanarak, terörizmin neden olduğu tehditlerle mücadele noktasında

ortaklık programlarına dahil olan devletlerin NATO ile beraber çalışabilecekleri çerçeve oluşturulmuştur (Bağbaşıoğlu, 2013: 80).

9/11 sonrası yaşanan değişimin NATO'nun stratejik belgelerine yansıtılması adına ilk adım; 2006 yılında Riga Zirvesi'nde NATO liderlerinin, ittifakın yetenek konularına, planlama düzenleri ve süregelen 10 ila 15 yıl içerisinde istihbarata yönelik çerçeveyi ve önceliği oluşturan "Kapsamlı Siyasi Yönerge" belgesini onaylayarak önemli bir adım atılmıştır. Müteakiben 2009 yılı Nisan ayında gerçekleştirilen Strasbourg-Kehl Zirvesi'nde yeni bir stratejik konsept mesajı içeren "İttifak Güvenliği Deklarasyonu" kabul edilmiştir. 2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde yayınlanan 2010 Stratejik Konsepti ile Aktif Katılım ve Modern Savunma, örgütün değerleri ve hedefleri hususunda kararlı açıklamalarda bulunulmuştur. Nükleer Silahlar ve Balistik füzelerin yayılması, siber saldırılar, terörizm ve temel çevre problemleri gibi tehditler belirlenerek mevcut güvenlik ortamının genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Stratejik Konsept ile NATO'nun silah kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılımını engelleme çabalarını kuvvetlendirecek iş birliği yoluyla uluslararası güvenliği geliştirme hedefi doğrulanmıştır. (NATO4, 2023). Bu kapsamda NATO'nun son stratejik konsepti 19-20 Kasım 2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde kabul edilmiştir (SDE, 2023).

Lizbon Zirve Toplantısı'nda, NATO'nun takip eden 10 yıl içerisinde neler yapması gerektiği net bir şekilde belirtilmiştir. Örgütün, ittifakın güvenliğini sağlamaya ve ittifak sorumluluğunda üstlenmeyi sürdüreceği üç ana görevin; *"ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik"* olduğu belirtmiştir (Çelik, 2012: 39).

2.3. NATO'nun Genişleme Süreci ve İş Birlikleri

1994 yılının ocak ayında NATO üyelerinin gerçekleştirdiği Brüksel Zirvesi'nde diğer Avrupa ülkelerinin üyeliklerine olumlu bakıldığı yönündeki fikir netlik kazanmış ve örgütün Soğuk Savaş sonrası genişleyeceği yönünde ilk belirti ortaya konulmuştur. NATO üyeleri Avrupa Atlantik Bölgesi'nde güvenliği kuvvetlendirebilmeyi ve istikrarı yaymayı hedefleyerek genişleme yönünde karar almışlardır. NATO'nun genişleme eylemi Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen en önemli jeopolitik gelişme olmasının yanında Avrupa-Atlantik alanının güvenliğinin temin edilmesine katkısı olan siyasi bir gelişmedir (Hasırcı, 2019: 70).

Soğuk Savaş ardından varoluş nedenini önemli ölçüde yitiren NATO genişleme stratejisi ile varlığını sürdürebilmiştir. İttifak üyelerine toplu savunma sağlamak adına oluşturulmuş olan NATO'nun, içerisine girdiği yeni süreçte görevi; çatışmaların engellenmesi, Avrupa Bölgesi ve sınırlarının ardında "kriz yönetimi" meseleleriyle genişletilmiş güvenilir

bir örgüt niteliğinde varlığını devam ettirmek olmuştur (Dönmez, 2010: 117-118). 1997 yılında gerçekleştirilen Madrid Zirvesi örgütün geleceğinde önemli bir kilit taşı olmuştur. Yeni NATO'nun çeşitli yönlerinin işlendiği toplantıdan, örgüt daha kuvvetli ve yeni hedefler belirleyerek çıkmıştır. Zirvede Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya örgüt ile üyelik müzakerelerine başlamaları adına resmi olarak davet edilmişlerdir. Ayrıca, NATO'nun KAK'ın 10. maddesi gereğince KAK'ın ilkelerini ileriye taşıyabilecek ve Avrupa-Atlantik Bölgesi'ndeki güvenliğe katkı sağlayabilecek yeni üyelere olumlu bakıldığı da belirtilmiştir (Kesgin, 2015: 975).

NATO, Washington Antlaşması'nın 10. maddesi gereğince üyelerine karşı şeffaf olmaya devam etmiş, ilerleyen dönemlerde üyeliğin görev ve yükümlülüklerini karşılamaya yeterli olan ülkelere çağrılarda bulunarak bu ülkelerin ittifaka dahil edilmesinin örgütün politik ve stratejik çıkarlarına yarayacağını, faaliyetini ve uyumunu kuvvetlendireceğini kararlaştırdığından Avrupa güvenlik ve istikrarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu hedefle NATO, örgüte dahil olmaya aday devletlerle daha derin ilişkiler geliştirmek ve gelecekteki olası üyeliklerine alıştırma olması adına faaliyet programı hazırlamıştır. Nihai hedefte ise katılımı, antlaşmanın hedeflerini uygulayacak her demokratik Avrupa ülkesinin değerlendirmeye dahil edileceği fikri benimsenmiştir (NATO5, 2023).

NATO'nun ülkelerle ilişkileri tertip etme niteliği genişleme süreci ile tekrar gündeme gelmiştir. Bununla birlikte ittifakın genişleme sürecinin devam eden bir dinamığe sahip olduğundan bahsedilebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası örgütün küresel iş birliği ve genişleme politikası üç başlıkta özetlenebilmektedir. İlk başlığı örgüte tam üyelik vasıtasıyla giren ülkeler oluşturmaktadır. Bu kapsamda olan ülkelerin Avrupa sınırları içerisinde olmaları ve kendi istekleri ile üyelik girişiminde bulunmaları gerekmektedir. Üyelik adına politik iradenin belirmesi ile başlayan diyalog ve tam üyeliğe yol alınmasını sağlayan ‘‘Üyelik İçin Aksiyon Planı’’ sürecinde istenilen ölçütlerin sağlanması durumunda ülkeler örgüte üye olma hakkı kazanacaktır (Şimşek, 2014: 28). Bu boyutuyla örgütün genişlemesi; Avrupa-Atlantik Bölgesi'nde üye devletlerin güvenliklerinin kuvvetlendirilmesi, istikrarın sağlanması ve artırılması yönünde gerçekleştirilmiş hamlelerdir. Soğuk Savaş döneminde NATO'ya 16 üye devlet dahilken, ilk genişlemesi sonrasında Washington Zirvesi ile; öncesinde Varşova Paketi'ne üye olan üç ülke Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti de ittifaka dahil edilerek üye sayısını 19'a çıkarmıştır. İkinci büyüme hamlesiyle yaşanan genişleme de 2004 yılında örgüt karargahında gerçekleştirilen törenle, Varşova Paketi'ne dahil olan ve bağımsızlığını yeni kazanmış, yedi üye ülke olan; Slovakya, Slovenya, Estonya, Romanya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan katılımı ile üye sayısı 26 olmuştur (Dönmez, 2010: 119).

2009 yılında ittifak Hırvatistan ve Arnavutluk'un katılımı ile genişlemiştir (Özkan, 2010: 114). 2017 yılında ise Karadağ ittifaka dahil olmuştur (Palancı, 2021: 233). Bahsedilen genişlemeler dışında üyelik başvurusu veto edilen ülkeler de olmuştur. Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum kesimine, Yunanistan'ın ise Makedonya'nın üyeliğine karşı çıkarak birliğe kabul etmemesi, bahsi geçilen vetolara örneklerdir (Erol ve Karabulut, 2012: 123). Ancak Makedonya 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından isim uyuşmazlığı nedeni ile sorun yaşadığı Yunanistan ile giderilen kriz sonrasında NATO'nun 30. Üyesi olarak ittifaka dahil olmuştur (Tavukcu, 2023: 100). 4 Nisan 2023 yılında ise Finlandiya Kuzey Atlantik Antlaşması katılım belgesini imzalayarak NATO'nun 31. üyesi olmuştur ve NATO'nun 31 üyesi bulunmaktadır (NATO6, 2023). Yanı sıra 2008 yılının Nisan ayında gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın da sonraki dönemlerde örgüte tam katılım sağlayacakları yönünde karara varılmıştır (Erol ve Karabulut, 2012: 123).

NATO'ya yeni katılım sağlayan ülkeler gözlemlendiği vakit, Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunluğu oluşturduğu bir kısmının da eski Varşova Paktı'na üye ülkelerden olduğu gözlemlenmektedir (Can ve Karakuzu, 2010: 480). Bahsedilen ülkelerin ittifaka dahil olma gerekçeleri göz önüne alındığında ilk gerekçenin örgütün üyelerine sağladığı güvenlik olanağından yararlanmak olduğu söylenebilir. Doğu Bloku 'nun işlevini yitirmesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan ülkelerin yöneliminin ittifak teorisinde de ifade edilen bandwagoing (büyük kuvvetin ardından gitme) fikriyle uyum sağladığı belirtilebilir (Dönmez, 2010: 119). Bir bakımdan yeni üyelerin ittifaka dahil olması, örgütün kurucu değerlerini nakletmesi ve alan dışı bölgelere düzenliği operasyonlar NATO'nun devamlılığını da sağlamıştır (Oğuzlu, 2012: 105).

1990'lı yıllarda NATO'nun gündemi ise; ittifakın baş aktörü ABD'nin küresel amaçlarıyla NATO'nun kendisine yönelen tehditleri birbiriyle uyumlu hale getirmek olmuştur. Bu kapsamda yeni iş birliği alanları belirlenmiştir. Genişleme; Barış için Ortaklık ve Akdeniz Diyalogu kapsamındaki iş birliği unsurları NATO'nun gündeminde yer almıştır. Yapısal ve konuşlandırma yönüyle ise NATO güçleri farklılaşan koşullarla uyumlu boyuta getirilmiştir (Canikoğlu, 2022: 97).

2.3.1. Barış İçin Ortaklık

Soğuk Savaş sonrası, NATO'nun önemli hedefleri arasında iki bloklu yapının sonlanmasından ötürü ortaya çıkan istikrarsız ortamın neden olduğu tehditlerin, ortaklık ve iş birliği süreci ile giderilmesi amaçlanmıştır (Erciyas, İpekçi ve Soydemir, 2021: 28). Bu amaçla

NATO 1994 yılından itibaren örgüte dahil olmak isteyen ülkelerin gerçekleştirecekleri yeniliklere destek olmak ve barışı koruma operasyonlarına yardımcı olmak amacıyla “Barış İçin Ortaklık” programını tasarlamıştır. Bu kapsamda demokratik asker-sivil ilişkilerinin inşa edilmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2016: 149). 11 Ocak 1994 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi’nde Barış İçin Ortaklık Programı ve davet mektubu açıklanmıştır. Yayımlanan bildiride Rusya’da içerisinde olmak üzere tüm Varşova Paktı üyesi ülkelere açık olduğu belirtilerek, ana ilkesinin “insan hakları ve temel özgürlükleri korumak-devam ettirmek, barış ve adaleti özgürlükler ve demokrasi kanalı ile temin etmek” olduğu şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu kapsamda KAK’ın çağrısı ve ülkelerin isteği üzerine Barış İçin Ortaklık programının içerisinde dahil olacak ülkelerin, NATO’nun karargahında siyasi ve askeri yapıda var olacakları da belirtilmiştir (Çetinkaya, 2020: 28). Bu projeyle NATO’nun doğu yönünde genişlemesi ivme kazanmıştır (Peksarı, 2006: 48).

Brüksel Zirvesi’nde güvenlik ve iş çalışmaları BİO kapsamında oluşturularak, iş birliği metotları geliştirilmeye başlanmış bu niyetle temel doküman oluşturulmuştur. Eski Varşova Paktı üyelerinin yanı sıra Finlandiya ve İsveç’in de onayladığı dokümanla, Avrupa-Atlantik Bölgesi’nde sağlanacak güvenlik-istikrarın yalnızca ortak hareket ve iş birliği vasıtasıyla oluşabileceği noktasında çoklu anlaşmaya varılmıştır. Temel dokümanın amacı, savunma ve güvenlik konularında açıklık, iş birliği halindeki ülke hükümet ve silahlı güçlerinin demokratik denetiminin yapılması, ülkelerde olası acil durum ve afetlere yönelik yeteneğin oluşturulması, silahlı güçlerin BM operasyonlarına dahil olabilme kabiliyetlerinin arttırılması ve NATO ile askeri alanda uzun vadeli iş birliği sağlanarak beraber harekât kabiliyetinin elde edilmesi şeklinde açıklanmıştır (Çetinkaya, 2020: 36). Programın amacı katılım sağlayan ülkelerin müdafaa noktasında reformlarını çabuklaştırarak, orduların NATO güçleri ile uyumunu sağlamak olarak belirlenmiştir. Silah denetimi, hudut emniyeti, bilimsel ve çevresel iş birliği BİO’nun amaçları kapsamında sıralanmaktadır. Kafkas ve Orta Asya ülkeleri, askeri mühimmat, doktrin ve yöntemlerini geliştirerek, politik anlamda da batı ile diyalogları ilerleterek aynı zamanda uluslararası terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı ile savaşmak adına NATO ile iş birliği içerisinde olmuştur (Özkan, 2010: 116). Yanı sıra NATO’nun 2030 vizyonunda BİO ile amaçlanan; barışa kasteden tehditleri yok etmek, stabilizasyonu arttırmak, bireysel ve ortak devletler ile NATO’ya üye devletler arasında kuvvetlendirilmiş güvenlik ağları kurmak hedeflenmiştir. Raporda NATO ve ortak ülkeler ile söz konusu ilişkileri işlemekte ve NATO’ya tehdit olarak nitelendirilen Çin, RF ve terörizm tehdidine karşı ortaklık bağlarının dönüştürülmesi yönünde öneriler de sunmaktadır. Raporda ortaklığa dair belli başlı konular oldukça belirgindir. Bu konular şu şekildedir:

- NATO'nun stratejik menfaatlerini korumak ve çeşitli yerlerde ortak ilişkilerin nasıl kullanılacağına yönelik evrensel bir plan oluşturulması zorunluluğu açıklanmıştır.
- Ortaklık planının coğrafi görüngeden çok sorun/konu merkezli oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. NATO'nun ortaklık planının evrensel merkezli olacağı, RF ve Çin'in tehditleri engellemeye yoğunlaşacağı ifade edilmektedir.
- RF'nin durmaksızın iç ve dış baskısına maruz kalan savunmasız demokrasiye sahip Gürcistan ve Ukrayna ile ortak ilişkileri ilerletme ve kuvvetlendirme çalışması yönünde öneride bulunmaktadır.
- Orta Doğu ve Afrika temelli sorunları giderebilmek noktasında bilimsel ve akademik metotları içeren inovatif bir ortaklık planının ilerletilmesi zorunluluğu konu edinilmektedir.
- Güney merkezli mevcut ortaklık düzeneğinin faaliyetlerinin çoğaltılması gerekliliği ifade edilmiştir. Buradan kaynaklanabilecek sorunların giderilmesi noktasında ise Türkiye'nin önderliğinde bir yol izlenmesi, terörizm gibi problemli alanlarda kendi savlarının onayının sağlanması hususunun önemli olduğu ifade edilmektedir (Erciyas, İpekçi ve Soydemir, 2021: 28-29).

BİÖ'nun ortaya konulmasındaki amaç; eski Doğu Bloku ülkelerinin Rusya'ya yönelik endişelerini yok etmenin yanında RF'nin de NATO'nun genişlemesinden ötürü endişelerini yok ederek süre kazanmaktır. İlk uygulamadaki haliyle eski Doğu Bloku ülkelerine net bir şekilde tam üyelik ve güvenlik teminatı verilmeksizin bahsi geçen ülkelerin örgüt ile diyalogu ilerletmeleri hedeflenmiştir. BİÖ kararına dahil olan her üye ülkenin NATO ile karşılıklı olarak anlaşma sağlayarak ortaklık oluşturması amaçlanmıştır. Diğer yandan program ile ortak üyelerle siyasal danışma mekanizması geliştirilerek, ortak askeri tatbikatlar ve toplantılar organize edilerek, Sovyet ve eski Doğu Bloku üye ülkelerinin NATO'ya alışmaları ve güven duymaları amaçlanmıştır. Bir yandan da bahsi geçen ülkelerin askeri güvenlik doktrinlerinin NATO'ya tanıtılması düşünülmüştür (Gürkaynak, 2005: 14).

NATO'nun gizli amaçlara sahip olduğu endişesiyle ilk süreçte Barış İçin Ortaklık Programı'na mesafeli olan Rusya bir yıl sonrasında programa dahil olmuştur. Programın hedefi; güvenlik ortamının oluşturulabilmesi için kolektif hareketi öncelikli kılmak üzerine temellendirilmiştir. BİÖ programı esnasında 16 üyesi olan NATO, olası tehditlere karşı durabilmek adına diğer ülkelerle birlikte hareket etme gereksinimi duymuştur. Ayrıca NATO, BİÖ aracılığıyla örgüte dahil olan ülkelerle diyalogların daha da kuvvetleneceğini ve ilerleyen

dönemler için olası üyelikler için ön çalışma özelliği taşıyacağını düşünmüştür. Program aracılığıyla Varşova Paktı ve NATO üyesi ülkeler birleşerek özellikle aralarındaki askeri iş birliğini arttırmışlardır. Böylece daha önce Varşova Paktı'na dahil olan ülkeler silahlı kuvvetlerini tekrar yapılandırma yoluna giderek NATO'nun siyasi-askeri organlarının ortak tasarlama ve eğitim aktiviteleri gerçekleştirerek, barışın birlikte yürütülmesini amaçlayan bir mekanizma ortaya konmuştur. Barış İçin Ortaklığa, AGİT ve KAİK üyelerine de katılım sağlama olanağı tanınmıştır. Böylece öncesinde Varşova Paktı üyesi olan ülkeler silahlı kuvvetlerini tekrar düzenleyecekler, aynı zamanda NATO'nun askeri-siyasi organlarının uyguladığı faaliyetlere, operasyonlara, ortak tasarlama ve barış gücü operasyonlarına katılım sağlayacaklardır (Sönmez, 2016: 232).

NATO, öncesinde Sovyetler Birliği'ne dahil olan ülkeleri de bünyesine katarak (Erol ve Süslü, 2012: 207) komünist rejimlerden parlamenter sisteme geçiş yaşayan ülkelerde asker-sivil diyaloglarının demokratik temele dayandırılması hususunda destek sağlamıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin komünist rejimlerden demokrasiye geçişleri esnasında NATO'ya üyelik önemli bir amaç haline gelmiştir (Şahin, 2016: 149). Bu bağlamda BİO anlaşması kapsamında Varşova Paktı ülkeleri ile önemli ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Tarık Oğuzlu' nun değerlendirmesine göre; *'BİO atılımı kapsamında NATO'yu bu yönde hareket etmeye yönelten itici güçlerden biri Soğuk Savaş sonrası dönemde örgüte seçenek olarak gösterilen güvenlik yapılanmalarının çekim gücünün etkisini kırmak'* olduğunu belirtmiştir (Şahin, 2017: 71). BİO, bugün itibarıyla toplamda yirmi dört ülkeyi bünyesinde barındırmakta fakat içlerinden Rusya ile ortaklık anlaşması farklı bir anlaşma ile sürdürülmektedir. Yirmi dört BİO ülkesi olan üyeler ise; Beyaz Rusya, Ermenistan, Bosna Hersek, Avusturya, Arnavutluk, Hırvatistan, Azerbaycan, Finlandiya, Moldova, Gürcistan, Karadağ, Kazakistan, Malta, Kırgızistan, İrlanda, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, İsveç, Makedonya, İsviçre, Sırbistan, Türkmenistan ve Ukrayna'dır (Gürler, 2009: 83-84).

Programa dahil olan ülkeler NATO üyesi ülkelerle beraber ortak operasyonlar yürütmüş ve Brüksel'de bir haberleşme bürosu açmışlardır. NATO 1995 yılında içerisinde Özbekistan Kazakistan ve Kırgızistan'ın katılım sağladığı 600 kişilik bir taburun oluşumuna katkı sağlamış ve bu tabur 1997 yılından itibaren 3 yıl süresince BİO kapsamında örgütün Orta Asya bünyesindeki operasyonlara katılımını sağlamıştır (Özkan, 2010: 116). Barış İçin Ortaklık Programı bir taraftan NATO'ya üye ülkelerle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerini yanıtlarken, bir taraftan da Avrupa'dan Rusya'yı uzak tutmayı amaçlamıştır. Buna rağmen Avrupa'daki gelişmelerin içerisinde Rusya'yı var ederek Soğuk Savaş döneminde yaşanan iki kutuplu gergin ortamın tekrar yaşanmamasını da hedeflemiştir (Doğan, 2005: 96).

KAK'a göre BİO'nun temel amacı; askeri birlikteliği yoğunlaştırmak, istikrarı arttırmak ve barışa kasteden tehditleri yok etmek, programa dahil olan ülkelerin demokrasi algısını arttırmak ve daha önemlisi bu ülkeleri üyelik sürecine hazır hale getirmektedir. 1994 yılında uygulanmaya başlanan program ön görülen başarıyı yakalamış ve amacına erişmiştir. Program neticesinde NATO ittifak dışı ülkelerle yakın diyalog geliştirebilmiş, birebir diyalogların yanında ülkelerle ortak misyon sorumluluğu alınmış ve en önemli olanı ülkeler ittifaka dahil olmaya hazır konuma getirilmiştir (Erol ve Karabulut, 2012: 130).

2.3.2. Akdeniz Diyalogu

1991 yılı Stratejik Konsepti bağlamında Güney Akdeniz ve Orta Doğu ülkeleri ile muhtemel çatışma halinin yaşanılmaması durumu konusunda düşünülmüştür. Bu bağlamda barış ortamının devam edebilmesi adına önemli hususların düzen ve bölgesel istikrar olduğuna karar verilmiştir. Körfez Savaşı ile silahlanma noktasında gelineen tehdidin önemi vurgulanırken, balistik füzelerin ve ilerleyen teknolojinin silahlar üzerindeki etkisinden hareketle tehdit kavramı güvenlik paradigması içerisinde biçimlenerek, risk analizi gerçekleştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Kömüroğlu, 2019: 85). 1994 yılı içerisinde Cezayir'de durumun daha kötü bir hal alması, terörizmin yaygınlaşması, Kuzey Afrika yanı sıra birtakım bölge ülkelerinin silahların yaygınlaşmasının engellenmesi anlaşmasını yenilemek hususunda istekli olmaması neticesinde ittifakın Akdeniz'e olan ilgisi önemli ölçüde yoğunlaşmıştır (Erol ve Karabulut, 2012: 130). İlk evrelerinde Akdeniz İş Birliği ismiyle ifade edilen oluşum sonraki evrelerde Akdeniz Diyalogu olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Diyalog ile NATO güvenlik çabalarını bölgesel boyutuyla lanse etmiştir (Kömüroğlu, 2019: 85)

1995 yılında NATO; Tunus, Mısır, Moritanya, Fas, Ürdün ve İsrail gibi Akdeniz'in güneyinde yer alan ülkelerle oluşturduğu Akdeniz Diyalogu ile ikinci ortaklık ilişkilerini gerçekleştirmişlerdir. 1997 yılında gerçekleştirilen Madrid Zirvesi'nde Akdeniz İş Birliği oluşturulmuş, 2000 yılında Cezayir Akdeniz İş Birliği'ne dahil olmuştur. Diyalogun amacı; *''Akdeniz havzası ülkeleri ile ilişkilerin ilerletilmesi, yanlış anlayış ve tehditlerin izole edilmesi, ortak anlayışın sağlanması ve iyi idare sahalarında gerçekleştirilecek reformlara yararda bulunulması''* olarak belirlenmiştir (Sönmez, 2016: 232). Bir başka ifadeyle Akdeniz Diyalogu ile amaçlanan karşılıklı anlayış sağlama ve NATO'nun faaliyetleri noktasında, diyalog kurulan devletlerde belirebilecek olumsuz intibanın yok edilerek, mütekabil güven ortamı yaratmak ve iş birliğinin ilerletilmesidir (Gürler, 2009: 86).

Diyalog ile bir taraftan Güney Akdeniz ülkelerinin güvenlik alanındaki gereksinimlerinin kritiği yapılacak bir taraftan da NATO'nun siyaset ve faaliyetlerinin ittifakın güneyindeki yerlerde daha net algılanabilmesinin önü açılacaktır (Sönmez, 2016: 232). İkili diyalogların Akdeniz ülkeleriyle kuvvetli bir temele yayılımını sağlamanın yanı sıra NATO'nun diyalog sebebiyle temin edeceği önemli avantajlardan bir tanesi de örgütün sadece Avrupa Atlantik merkezli bir bölgesel örgütlenmenin ötesinde olduğunun netleşmesidir. Bu yaklaşım örgütün küresel bir güvenlik örgütü boyutu kazandığının belirtilerinden biri olarak görülmüştür (Erol ve Karabulut, 2012: 130). Bahsedilen iş grubu, NATO üyeleri ve Akdeniz Diyalogu ülkelerinin katılımcılarını karşılıklı ve çok uluslu bir biçimde siyasi toplantılarda buluşturmuştur. Diyalogun iş birliğini amaçlayan şekilden kurumsal bir mekanizmaya dönüşümü diyaloga dahil olmayan Akdeniz ülkelerini de ilgilendirmiştir. Örneğin Filistin idaresi bahsi geçen örgüte katkı sağlayabilmek adına üyelik konusuna ilgi duyduklarını belirtmişlerdir (Şahin, 2015: 148).

Akdeniz Diyalogu iki sütundan meydana gelmektedir. Bunlar politik diyalog ve pratik iş birliğidir. Akdeniz Diyalogunun genel sorumluluğunu NATO'nun Ortaklıklar ve İşbirlikçi Güvenlik Komitesi yüklenmektedir. Diyalog altı ana prensip temelinde oluşmuştur. Bunlar:

- *‘‘Ayrım Gözetmeme’’*: Bütün ortaklara, NATO ile iş birliği ve danışma adına aynı olanaklar sunulur.
- *‘‘Kendini Farklılaştırma’’*: Diyalog tüm ortakların kişisel gereksinimlerine hususi bir bakış açısı sağlar.
- *‘‘Çift taraflı angajman’’*: İttifak, Diyalogun başarı sağlayabilmesi adına müttefiklerden planlı bir müzakere kanalıyla katkı bekler, ortaklar gereksinim ve amaçlarını NATO'ya belirtir.
- *‘‘Dayatmama’’*: Ortaklar örgütle iş birliğinin içeriği ve hızını belirlemekte hürdür.
- *‘‘Çeşitlilik’’*: Diyalog, muhataplarının bölgesel, kültürel ve siyasi ilişkilerini önemser ve saygı duyar.
- *‘‘Tamamlayıcılık’’*: NATO'nun teşebbüsü diğer evrensel örgütlerin teşebbüslerine bütünlük getirir (NATO7, 2023).

2.3.3. Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi

Madrid Zirvesi'nde atılan önemli adımlardan biri Avrupa-Atlantik Konseyi'nin (AAOK) kurulmuş olmasıdır. KAİK'in yerine geçecek olan Avrupa-Atlantik Ortaklık

Konseyi'nin kurulması, daha kuvvetli ortaklığın karar alma sürecinde yoğun katılım sayesinde gerçekleşebileceğine duyulan inançtan kaynaklanmaktadır. AAOK, örgüt ortaklarıyla birlikte çalışma yapacağı beraberinde ortaklığın genişletilmiş siyasi yönünü de içerisine dahil edecek genel hat ortaya koymaktadır. Aynı zamanda BİO faaliyetleri de bu kapsamda ilerletilecektir (Güzel, 2009: 43). AAOK, örgüt ve müttefikler arasında politik ve güvenlikle alakalı mevzularda etraflı ve çok boyutlu iş birliği beraberinde bir danışma forumu özelliğine sahiptir. AAOK, *“NATO'ya dahil olmak istemeyen ülkelerin de dış politika ve güvenlik politikasından taviz vermeksizin Avrupa-Atlantik alanının güvenliğine fayda sağlamalarına katkıda bulunan bir vasıta”* şeklinde ifade edilmektedir (Gürler, 2009: 84).

AAOK, Ortaklar ve NATO ile iş birliği ve danışma forumu niteliğini sürdürürken, yanı sıra ittifakla birebir ve gruplar halinde siyasi ilişki geliştirmesine olanak tanıyacak geniş ölçüde karar alma mekanizmalarına dahil olma fırsatı tanıyacak bir çerçeve sunmaktadır (Çakır, 2021: 310). 1997 yılında kurulan AAOK, Soğuk Savaş'ın hemen ardından 1991 yılında oluşturulan Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi'nin yerine geçmiştir. Alınan bu kararlar NATO'nun ortak ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerle karmaşık duruma gelen ilişkilerini uyumlu hale getirme, sağlam ve fonksiyonel ortaklık adına makul bir güvenlik forumu ortaya çıkarma isteğini yansıtıyordu. Bugün itibarıyla AAOK bünyesinde, 31 müttefiki ve 19 ortak üye ülkeyi barındırmaktadır. 50 ülkenin birlikteliğinden meydana gelen AAOK, müttefikler ve ortak ülkeler arasında siyasi ve güvenlik temalı konularda diyalog-danışma noktasında çok yönlü bir forum olma özelliğine sahiptir. NATO'nun AAOK alanında bulunan ülkelerle iş birliği, BİO programı dahilinde NATO ile bireysel ve ortak ülkelerle ilerletilen karşılıklı ilişkiler adına politik çerçeveyi ifade etmektedir (NATO8, 2023).

21/22 Kasım 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde *“AAOK ve BİO'nun Kapsamlı Yeniden Gözden Geçirilmesi Hakkında Rapor”* isimli belgeyle onaylanmış yeni bir mekanizma olan *“Bireysel Ortaklık Eylem Planı”* ortaya konulmuştur. Bu belgeyle hedeflenen; istenildiği takdirde, ittifakın bir BİO ülkesi tarafından kendi iç reformlarına sağlayacağı katkının, faaliyetler menüsü içerisinde seçilmesi yerine o ülkenin gereksinim ve koşullarına göre oluşturulmasını sağlamaktır. Bu kararlar amaçlanan en önemli husus ise birlikte çalışabilirlik imkanını arttırmaktır (Bağbaşıoğlu, 2013: 80).

2.3.4. İstanbul İş Birliği Girişimi

NATO'nun Akdeniz'deki ana planlarının bir diğer adresi de örgütün 2004 yılında İstanbul Zirvesi'nde gerçekleştirdiği *“İstanbul İş Birliği Girişimi”* olmuştur (Şahin, 2016:

152). 2004 yılının haziran ayında NATO Zirvesi'nin Akdeniz Diyalogu bünyesinde "İstanbul İş Birliği Girişimi" gerçekleştirilmiştir (Sönmez, 2016: 232). Girişime Basra Körfezi'nde bulunan Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkelerinin katılımı ile NATO iş birliği mekanizması sağlanmıştır. Öncelikli olarak güvenlik ve askeri eğitim olmak suretiyle hukukun üstünlüğünün temini, kadın hakları ve şeffaflığın sağlanması gibi hususlarda iş birliğinin sürdürülmesi hedeflenmiştir (Sönmez, 2016: 232).

Girişimin oluşturulma amacı; Orta Doğu'nun büyük bir bölümünde, özellikle Körfez İş Birliği Konseyi ülkeleri ile karşılıklı iş birliği odaklı ilişkiler kurmaktır. İstanbul İş Birliği Girişimi genel itibarıyla Akdeniz Diyalogu ile benzer fikirlerden oluşmaktadır (Şahin, 2016: 152). İş birliğinin içeriğinde savunmaya yönelik reform, bütçe ve planlama, asker-sivil diyalogu üzerinde duruma has özel tavsiyelerde bulunma, bilgi paylaşımı ve denizcilik mevzusunda iş birliği aracılığıyla terörizme karşı savaşı güçlendirmek, nükleer silahların ve bu silahları kullanmanın oluşturacağı tehlikelere karşı iş birliği gerçekleştirmek konu edinmektedir. Bilhassa terörizm, hafif ateşli ve küçük silahlar, kanun dışı uyuşturucu trafiği ile ilişkili olarak hudut güvenliğini güçlendirmek, aynı zamanda sivil olağanüstü hâl müdahalesi ile ilgili iş birliğini güçlendirme faaliyetlerini de içermektedir (Gürler, 2009: 88-89).

Körfez ülkelerinin bulunduğu bu oluşumda NATO, sistemli olarak iki taraflı bir mekanizma işlemeye çaba göstermiştir. Kendi inisiyatifi dahilinde bölgede yapılanma hedefinin aksine ülkelerin talep ve gereksinimleri karşısında bir çeşit süreç yaratmaktadır bunu uygularken de esnek ve bütünleyici fonksiyon üstlenmektedir. NATO'nun takip ettiği bu şekildeki alan dışı etkileşim, iş birliği-ortaklık programları ile bölgesel manada istikrar ve güvenlik temin etmeyi hedeflerken diğer yönden bölgeye olan angajmanı arttırmakta ve bölgeye değer katmaktadır (Kömüroğlu, 2019: 88). Gerçekleştirilen Zirve'de dönüşüme yönelik:

"2002'de Prag'daki son Zirvemizde, ittifakımızı yeni üyeler, yeni yetenekler ve ortaklarımızla yeni ilişkilerle dönüştürmeyi kabul ettik. Bugün İstanbul Zirvemizde, NATO'nun yapılarını, prosedürlerini ve yeteneklerini 21. Yüzyılın zorluklarına uyarlamak için bu dönüşüme daha fazla şekil ve yön verdik."

şeklinde ifade edilirken dönüşen uluslararası yapı içerisinde türleri artan güvenlik tehditleri kapsamında da:

"Günümüzün karmaşık stratejik ortamı, siyasi ve askeri unsurları içeren geniş bir güvenlik yaklaşımı gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşıma olan bağlılığımızda birleştik." şeklinde ifade edilmiştir (Kavuncu, 2022: 16).

Aynı zamanda İstanbul Zirvesi'nde yer alan Afganistan Başkanı Hamit Karzai'nin isteği onaylanarak BMGK kararları istikametinde Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün Kabil haricinde konumlarda da var olması hususunda karara varılmıştır. Ayrıca Bosna Hersek'te gerçekleşen SFOR operasyonunun da 2004 yılına kadar sonlandırılması kararına varılmıştır. Sonuç Bildirisi'nde Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan'ın üyeliklerine değinilirken net bir zaman belirtilmese de örgütün "açık kapı" politikası kapsamında genişlemesinin gerçekleşeceği güçlü bir şekilde ifade edilmiştir (Güzel, 2009: 100).

İstanbul İş Birliği Girişimi'nin ana ilkeleri yine Akdeniz Diyalogu üyeleri ile iş birliğinde olmasının yanında, ayrımcılığın var olmaması, kişisel farklılık, çift yönlü etkileşim, kapsayıcılık, dayatmama, çeşitlilik, tamamlayıcılık, karşılıklı destek ve farklılıklara saygı şeklinde açıklanabilir. Örgütün BİO ve Akdeniz Diyalogu ülkeleri için oluşturduğu iş birliği mekanizmalarının aynısı İstanbul Girişimi ülkelerinin gereksinim, yeterlilik ve istekleri neticesinde istifade edilebilmektedir. Özellikle siyasi konularda diyalogun amaçlandığı girişimde, savunma reformları hususunda uzman yardımı, harekât icra kabiliyetlerinin iletılması, terörle mücadele kabiliyetlerinin artırılması, kitle imha silahlarının yayılımının engellenmesi, savunma bütçesinin oluşturulması, hudut güvenliği ve deniz harekâtı hususlarında da iş birliği avantajının oluşturulabildiği belirlenmiştir (Çetinkaya, 2020: 40). Girişim bir anlamda NATO'nun bölgesel boyutta dönüşüm ve politikalarına bir çeşit havuz görevi niteliğindedir (Kömüroğlu, 2019: 87).

2.3.5. Küresel Ortaklıklar

NATO'nun üye olmayan ülkelerle geliştirdiği ortaklık programları, coğrafi dönüşümün en önemli unsurlarından biridir. Ortaklık kavramının kullanımı ilk 1991 yılında Sovyetler ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Avrupa güvenliğine dair konuların işlendiği temaslarda olmuştur. Bu tarihten itibaren ADB dış politikasında ortaklık kavramı Batı normlarıyla uyum yakalamak isteyen eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkileri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Bağbaşıoğlu, 2013: 77). Aynı zamanda bu kavram NATO'ya üye olmayan ülkelerle ilişkileri kurmak maksadıyla ABD dış politikasından örgütün gündemine dahil edilmiştir (Bağbaşıoğlu 2014: 54).

Bu bağlamda NATO ile diğer iş birliği politikalarında olmayan ülkeler Avustralya, Moğolistan, Yeni Zelanda, Afganistan, Güney Kore, Irak, Japonya ve Pakistan arasında iş birliği oluşturulmuştur. Ülkelerin yaşayacağı olası yeni güvenlik problemleri iş birliğinin zeminini oluşturmaktadır. Ülkelerden bir kısmı NATO'nun gerçekleştireceği askeri ve diğer

eylemlere katılım sağlamaktadırlar (Sönmez, 2016: 232). Bahsedilen ülkeler, özelde ABD ile genelde ise NATO ile ilişkilerini geliştirmeye gayret etmişlerdir. Bu durum ABD politikaları noktasında daha az endişe duymalarına olanak sağlamıştır (Bağbaşıoğlu, 2014: 57).

Riga Zirvesi ile birlikte ülkelerin tanımında ‘‘temas ülkeler’’ ifadesi yanında ‘‘küresel ortaklar’’ ifadesi de kullanılmıştır. 2/4 Nisan 2008 yılındaki Bükreş Zirvesi’nde küresel ortaklar ile NATO operasyonlarında beraber görev alabilmeyi sağlamak amacıyla ‘‘Uygun İş Birliği Paketleri’’ adlı program geliştirilmiştir. Bireysel Ortaklık Eylem Planı ile benzerlik gösteren; bilgi, istihbarat ve teknoloji değişimi, ortak tatbikatlar ve eğitim faaliyetlerine katılım gibi birçok başlığa sahip bu paket ile ortakların NATO ile birlikte kendi gereksinimlerine uygun çalışabilme olanağı sağlanmıştır (Bağbaşıoğlu, 2013: 81). Küresel ortaklıkla amaçlanan; NATO ile herhangi bir resmi ortaklık programına dahil olmayan ülkelerle diyalog ve iş birliği için yeni olanaklar sağlayarak ortaklarla müşterek bakış açısı geliştirerek, ortakları NATO’nun operasyonel karar alma süreçlerinde katkıda bulunmasını sağlamaktır (Moore, 2012: 68).

2.4. NATO’nun Kurumsal Yapısı ve İşleyişi

NATO 1949 yılından itibaren gerek Avrupa gerekse dünya güvenliği konusunda önemli yer edinmiştir. Bu önemli görevi halen icra etmektedir. Fransa’nın NATO’nun askeri kanadından ayrılması sonucu NATO’nun merkezi Paris’ten, Belçika’nın başkenti Brüksel’e geçmiştir. NATO’nun karar alma birimi konumundaki Kuzey Atlantik Konseyi’ de Brüksel’de bulunmaktadır. Aynı zamanda Genel Sekreterlik, Savunma, Planlama Komitesi ve birtakım komutanlıklar da burada yer almaktadır (Sönmez, 2016: 232). Kuzey Atlantik Konseyi, NATO’nun temel karar alma birimi olup bu yetkisini kurulduğu antlaşmadan alan tek kurum olma özelliğine sahiptir. Müttefikler birbirleriyle etraflıca yaptıkları görüşmeler sonucu kararlar, oy birliğiyle ya da genel uzlaşa yoluyla alınmaktadır. Tüm üyelerin görüşlerini bildirmekte eşit hakkı bulunmaktadır (Tavukcu, 2023: 56).

Konsensüs, üyelerin tümünün ortak fikirde birleşmesi olarak belirtilmekte ve örgütün karar alma sistemi içerisinde oylama yönteminin var olmadığı açıklanmaktadır. NATO, sivil ve buna bağlı askeri olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Bu iki kanadın üzerinde yer alan NATO Konseyi, örgütün en yetkili karar organıdır. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan Konsey’de kararlar oy birliği ile alınmaktadır. Ayrıca her üye ülkenin kararları veto etme hakkı bulunmaktadır (Şahin, 2016: 153).

Oy birliğine göre tüm üyelerin onayı sonrasında NATO mevcut konuda harekete geçmektedir. Örgüt üyeleri arttıkça görüş, menfaat ve beklenti ayrılıkları sebebiyle zaman

zaman karar alma noktasında aksama olabilmektedir. NATO'nun karar alma sürecinin arka planda gerçekleşen uzun ve sert pazarlıklar örgütün zafiyeti görülmektedir (Eminoğlu ve Demir, 2018: 128-129). Her hafta bir araya gelen KAK, örgütün karar mekanizması içerisinde en yüksek karar alma gücüne sahip organdır. Konsey gerekli gördüğü takdirde mevcut yetki ve karar alma iradesi ile Devlet/Hükümet Başkanları, Dışışleri ve Savunma Bakanları seviyesinde bir araya gelebilmektedir (Yılmaz, 2014: 1). Diğer yandan genel sekreter örgütün en üst seviyede uluslararası ölçekteki çalışanıdır ve üç ana görevi bulunmaktadır.

- Tartışmaları yönlendiren, karar alma aşamasını pratikleştirmek ve alınan kararların uygulamaya konulması işleminden sorumlu bütün komitelerin başkanı statüsündedir.
- NATO'nun baş sözcüsüdür.
- NATO'nun, Uluslararası Kurmay Başkanlığı'nın en yüksek seviyedeki yöneticisidir. Aynı zamanda personel tayinlerini yapmak ve çalışmalarını teftiş etmekle sorumludur.

Genel Sekreter, NATO'ya üye devletlerce dört senelik bir süre için atanmakta ve NATO üyesi ülkelerden seçilmektedir. Genel sekreterlik seçimi için adaylığını koyan adaylar üye ülkelerin katılımı ile resmi olmayan danışmalar kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Mevcut görevi 1 Ekim 2014 yılından bu yana Norveç eski Başbakanı Jens Stoltenberg yürütmektedir (NATO9, 2023).

20 Aralık 1991 yılında NATO üyesi ülkeler, üç Baltık ülkesi ve altı Doğu ve Orta Avrupa ülkesinin Dışışleri Bakan ve temsilcilerinin katılım sağladığı KAİK toplantısı, örgütün kurumsal mahiyetteki en önemli gelişmelerinden biri niteliğine sahiptir. KAİK, NATO'nun Doğu siyasetinin kurumsallaşma niteliğindeki ilk hamlesi olmasının yanı sıra eski VP üyesi ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin ardından oluşan yeni devletleri politik ve askeri danışma toplantısında birleştirmeyi hedeflemiştir. KAİK'in görevi; güvenlikle alakalı durumlarda, katılım sağlayan ülkelerle karşılıklı iş birliği oluşturmak ve iş birliğini kolaylaştırmak olup, aynı zamanda ülkelerle yakın diyalog ve kurumsal ilişkilerin ilerletilmesine eşlik etmektir (Hasırcı, 2019: 58).

NATO, olası saldırıyı engelleme ve meydana gelecek saldırıyı dağıtmayı hedefleyen bir askeri örgüt olmasının yanında, siyasi sosyal ve ekonomik alanlarda da daimî ve müşterek iş birliğini amaçlamaktadır. NATO'nun kurumsallaşmış askeri-sivil örgüt formundaki yapısı, çalışma usul ve metotları, bilgi-deneyimi ayrıca tüm bunların aktarımı yönüyle bakıldığında da bulunduğu kurumsal kimliği itibarıyla daha önce eşine rastlanmamış bir yapıya dahil olduğu ve

kurumsal bir hars meydana getirebilecek şekilde iç içe bağlarla faaliyet halinde olduğu görülmektedir (Dönmez, 2010: 97).

NATO, kuruluş esnasında kendisine faaliyet alanı olarak “ortak savunmayı” belirlemiş, konsensüsün ise karar mekanizması olması kararına varmıştır. Toplamda on dört maddeden meydana gelen Kuruluş Antlaşması’nın beşinci maddesi kapsamında ortak savunma başlığında, üyelerin herhangi birine yapılacak saldırı tüm üyelere yapılmış sayılacak ve bu çerçevede karşılık verilecektir (Şahin, 2016: 153). İttifak üyelerine muhtemel bir saldırı gerçekleşmesi halinde, kuruluş anlaşmasının 5. maddesi nasıl bir yol izleneceğine dair madde şu şekildedir:

“Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliğini sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır” (Atatorun, 2023:279)

5. madde ile NATO üyesi ülkelerin herhangi bir tanesine silahlı saldırı gerçekleşmesi durumunda NATO’nun saldırıyı tüm üyelere yöneltilmiş bir saldırı olarak nitelendirileceği açıkça ifade edilmektedir. Bu duruma karşı ortaklaşa yardımla askeri kuvvetin kullanılacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple NATO, ittifak üyelerinin güvenliğini temin etmek, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumakla sorumlu, çoğulcu uluslararası topluluğun etik ilkelerini kabul eden ve savunan bir örgüttür. Bahsedilen çoğulcu yükümlülük ittifak üyelerinin karşılıklı ilişkilerini meydana getirmekte ve NATO şemsiyesi altında toplanıyor olmalarının etik prensibini oluşturmaktadır (Atatorun, 2023: 279).

NATO’nun kolektif savunmayı yargıya bağlayan 5. maddesi gibi 4. maddesi de danışma görevi görmektedir. 1990 Kasım ayında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması’nın ortaya konulmasında ve sonrasında antlaşmada meydana gelen farklılıklarda örgüt üyelerinin beraber hareket etmesi, mevcut danışma ve koordinasyon mekanizması neticesinde oluşmuştur. Benzer biçimde, 1990-91 yıllarında gerçekleşen Körfez Savaşı esnasında, Kuveyt’in NATO’ya dahil olmaması sebebiyle 5. madde devreye konulmamış ancak üyelerin gerçekleştirdiği danışmalar neticesinde uzlaşılıyla koordinasyonel bir davranış ve

tutum izlenmiştir. Bu uzlaşa neticesinde, birçok ülkede olan örgütün üs ve kuruluşlarından ABD tarafından yararlanılmıştır. Örgütün uzlaşa ve eşgüdüm yeteneği neticesinde Soğuk Savaş'ı başarıyla sona erdirdiği herkes tarafından kabul görmüş bir konudur (Karaosmanoğlu, 2014: 8). Genel kapsamda İttifakın amacı ise Kuzey Atlantik alanında barışa dayalı dostane ilişkiler kurmaktır. NATO, üye ülkelerin üzerinde ancak hükümetler arası bir oluşumdur (Yılmaz, 2014: 1).

2.4.1. Siyasi Yapı

NATO'nun amacı askeri ve siyasi kanallarla, ittifak üyelerinin güvenlik ve özgürlüğünü temin etmektir. Siyasi boyutuyla, demokratik niteliklere yönlendirmek ve üyelerin problemlerini gidermek, güven ortamı oluşturmak ve uzun dönemde çatışmayı engellemek için savunma ve güvenlikle ilgili mevzularda üyelerinin danışma mekanizmasını kullanması aynı zamanda iş birliği gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır. Diğer taraftan, siyasi yönüyle esas aldığı demokratik ölçütü 1995 yılında gerçekleştirilen NATO'nun genişleme çalışmasında ortaya koymuştur (Düzdaban, 2020: 65).

Siyasi yapı içerisinde NATO'nun en üst düzeydeki mevkii KAK ve Askeri Komite dışında var olan tüm komiteler Konsey'e dahildir. KAK, Bakanlar veya Büyükelçiler, Daimî Temsilciler düzeyinde bir araya gelir. Gerçekleşen toplantılar; ilkbaharda üye devlet başkentlerinin birinde Bakanlar düzeyinde, aynı zamanda kışın da bir araya gelmek suretiyle NATO Karargahı'nda Brüksel'de senede iki kez gerçekleşmektedir. Daimî Temsilciler toplantısı ise haftada bir yapılmaktadır (Hasırcı, 2019: 10).

2.4.2. Askeri Yapı

NATO askeri yönüyle uyuşmazlıkların barış yöntemleri ile çözümü noktasında nettir. Diplomatik çabaların istenilen sonucu vermemesi durumunda örgüt, kriz yönetimi müdahalelerini karşılayabilecek askeri kuvvettedir (Düzdaban, 2020: 65). Soğuk Savaş sürecinde örgütün askeri yapısı oluşturulduğunda en üst düzeydeki askeri yetke olan Askeri Komite ve Kanal, Avrupa ve Atlantik odaklı üç komutanlıktan meydana gelmektedir. İlk evrelerinde NATO askeri bütünleşmesinin yapısı, ulusal egemenliğin tartışmasız boyutunu simgeleyen güçlü iş birliği ve kararlı bütünleşme gerçekleştirmiş olsa dahi uluslar üstü olmayan siyasi bir üst kuruluşun varlığına duyarlı bir biçimde bağlanmıştır (Sekmen, 2022: 108-109). Soğuk Savaş sürecinin durgun ve tam anlamıyla savunma amaçlı olarak, belli sorumluluk alanlarında konumlu güç yapısı 1991 yılında sonlanmış ve yine 1991'de onaylanan stratejik

konseptle beraber yeni güç grupları ve hazırlık dereceleri geliştirilmiştir (Yılmaz, 2014: 4). NATO'nun dönüşümü çerçevesinde örgüt komuta yapısında değişim tercih edilmiş, müdahalelerden ve dönüşümden sorumlu stratejik derecede iki komutanlık örgütlenmiştir. Sorumluluk alanları kalkmış, ikinci ve üçüncü derece komutanlıkların tümünün geçiş gerçekleştirebilir yapıda olması amaçlanmış, oluşan kriz ortamlarına etkili ve ivedilikle yanıt verilmesi hedeflenmiştir. Belirlenmiş alanlarda uzmanlığın ilerletilmesi amacıyla Mükemmeliyet Merkezleri'nin kurulmasına karar verilmiştir (Yılmaz, 2014: 3).

Yeni Komuta yapısı Prag Zirvesi'nde 2002 Kasım ayında oluşturulmuştur (Sekmen, 2022: 109). Kasım ayında gerçekleşen zirvede örgütün dönüşümünün üç unsuru belirlenmiştir. Bunlar; '*örgütün komuta yapısının değişimi, NATO Mukabele Gücü (NRF) oluşturulması ve Prag Yetenek Taahhütleri (PCC10) ile müşterek çalışma*'nın uygulanmaya konulmasıdır. Değişen komuta yapısı stratejik, operasyonel ve yöntem aşaması olmak suretiyle '*Müttefik Harekât Komutanlığı*' (ACO15) isminde operatif sorumluluğa sahip yeni bir komutanlık boyutu kazanmıştır. Müttefik Harekât Komutanlığı, Belçika Mons'da bulunan SHAPE kumandası vasıtasıyla yapılan bütün hareketlerden mesuldür (Yılmaz, 2014: 3-4). 2010 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde ise NATO Komuta Yapısı tetkik edilerek yeni komuta yapısı şekliyle tekrar planlanması sonucuna varılmıştır. Askeri yapı en son halini ise mevcut planın 2011 yılında üye ülkelerin Savunma Bakanları'nın kabul etmeleri ile gerçekleştirmiştir (Sekmen, 2022: 109).

Askeri Komite, örgütün askeri mevzularında üst seviyeli danışma ve karar alma organıdır. Komite senede iki defa Müttefik Ülke Genel Kurmay Başkanları seviyesinde, haftada bir kez olmak üzere Genel Kurmay Başkanları temsilci seviyesinde bir araya gelmektedirler. Askeri Komiteye, birliğe dahil ülkelerden herhangi birinde Genelkurmay Başkanı görevinde bulunmuş bir subay, bir ya da iki yıl süresince başkanlık hizmetinde bulunmaktadır. Askeri Komite içerisinde askeri mevzularda öneri kararları alınır ve kararlar neticesinde birliğe dahil ülkelerin harici ve savunma politikalarına etki edebilecek olanların yürürlükte olabilmesi adına Savunma Planlama Komitesi'nin kabulü şart koşulmaktadır (Hasırcı, 2019: 16). NATO Karargahı'nda askeri komiteye dahil ek olarak stratejik seviyede iki komutanlık vardır. İlki Belçika/ Mons'da bulunan Müttefik Harekât Komutanlığı'dır. Bu komutanlığa dahil üç ortak komutanlıktan biri İtalya Napoli'de, biri ABD Norfolk'ta bir diğeri ise Hollanda Brunssum'da konumlanmıştır. Askeri Komite'nin bir diğer stratejik seviyedeki ortak komutanlığı ise ABD Norfolk'ta konumlanan Müttefik Dönüşüm Komutanlığı'dır (Çetinkaya, 2020: 22).

2.5. NATO'nun Temel Görevleri

2.5.1. Kolektif Savunma ve Caydırıcılık

NATO, ittifaka dahil üyelerin güvenlik ve özgürlüğüne kastedecek bütün tehditlere karşı onları korumakla mükellef bir savunma ittifakıdır. Caydırıcılık ve savunma örgütün esas sorumluluklarından biridir. Üyelerin, 5. maddedeki birbirlerini savunmaya yönelik taahhüdü, anlaşmasının en önemli maddesi niteliğindedir, örgütün caydırıcılık ve savunmasını önemli ölçüde kuvvetlendirmektedir (NATO10, 2023). Bu kapsamda ittifak üyeleri olası bir saldırı esnasında saldırıda bulunana yönelik; birbirlerine yardımcı olmayı, bir üyeye karşı gerçekleştirilecek saldırının hepsine gerçekleştirilmiş sayılacağını buna karşın savunmada bulunacaklarını 5. madde uyarınca taahhüt etmektedirler (Çetinkaya, 2020: 25).

2.5.2. İş Birliği Yoluyla Güvenlik

NATO 2012 yılında güncelleme getirdiği yeni stratejik konseptle güvenliğin ana faktörlerinden birinin “iş birliği” olduğunu açıklamıştır. Bu tanımlamadan yola çıkarak, olası sorumluluklarda asgari seviyede güç görevlendirmesi ihtiyacı doğuracak bir yaklaşımla meydana getirilecek kapsamlı iş birliği mekanizmaları ve silahsızlanma, silah kullanımı ve yayılmasının denetimi yönünde faaliyetlerin yerine getirilmesi beklenmektedir. NATO üyesi ülkeler bu durumla ilgili faaliyetlerinde taraflarla iş birliğini ilerletme ve güçlendirme çabasında olduklarını açıklamışlardır. NATO sorumluluk alanı içinde olmasa da olası kriz ve çatışmaların üye ülkelerin halkına, ülke bütünlüklerine, ekonomik çıkarlarına direkt ya da endirekt tehdit oluşturabileceği düşünülerek krizin engellenmesi, idare edilmesi ve kriz sonrasında tekrar yapılanma ikinci esas sorumluluk olarak ifade edilmektedir. NATO, kriz öncesi ve sonrasında BM ve AB başta olmak üzere bütün uluslararası kuruluşlarla yakın iş birliği çerçevesinde çalışmayı kararlaştırmaktadır. Bu vazifeyle geleceğe atfen hedeflenen ise, muhtemel kriz alanlarında yer alan ülkelerin krizi engellemede her yönden kendi kendine yeterlilik kazanmasına yardımcı olmaktır (Çetinkaya, 2020: 25-26). NATO, “İş Birliği Yoluyla Güvenlik, Kriz Önleme ve Yönetimi” konseptlerine bilhassa önem vermiştir. RF'nin Sovyetler Birliği sonrasında bölgede tekrar etkin güç haline gelebilmek amacıyla ortaya koyduğu politikalara karşı uygulanacak önlemler önemli yer işgal etmiş, mevcut konu Londra Zirvesi'nin konu başlıklarından birini oluşturmuştur (Canikoğlu, 2022: 100).

2.5.3. Kriz Önleme ve Yönetimi

Kriz kavram olarak, güvenliğin oluşturulması amacıyla belirlenen hedefler üzerinde, kestirilemeyen sonuçların doğmasına sebep olan, tahmin edilemeyen olay veya olaylar tümüdür. Diğer bir tanımla devletin örgütsel yapıları, ekonomik durumu, bireylerin yaşamı ve doğal yaşam ile sosyal hayatı üzerinde büyük hasarlara neden olan durumlardır (Düzdaban, 2020: 31). NATO kriz yönetimini bütün olarak değerlendirmektedir. Krizin oluşmadan evvel krizin engellenmesi çabaları ile kriz sırasında muhataplarla krizi durağan hale getirmekle birlikte, krizden sonra da yeniden yapılanma olmak üzere tüm alanlardaki faaliyetlerle tüm bu faaliyetler içerisinde olabildiğince sivil-asker, yerel-bölgesel güçlerin hepsinin eğitim ve ilerlemelerine ciddi çaba sarf etmektedir. NATO, kriz yönetiminde kapsamlı yaklaşımla, bölgesel-küresel, asker-sivil tüm muhataplarla iş birliği içinde hareket halinde olmayı amaçlamaktadır (Çetinkaya, 2020: 25). Öncesinde test edilmiş kriz yönetimi süreçlerine ve bütünleşmiş bir askeri komuta yapısına dayanan kavram, örgütün kuvvetli yönlerinden bir tanesidir. Değişen şartlar sonucunda krizlerin yönetimi konusunda yeni metotlar ya da eski metotların tekrar yorumlanması da söz konusu olmuştur. Bu anlamda uluslararası politikada krizlerin önlenmesi, yönetilmesi ve çözümü adına istifade edilen araçlar söz konusudur. Bu araçlar ise; diplomasi kurumu, silahlanmanın denetlenmesi ve silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi, insan güvenliği görüşünün işletilmesi, uluslararası örgüt ve hukukun faaliyete geçirilmesi, barışı koruma operasyonlarının yürütülmesi, insancıl müdahale ve demokratikleşme gibi enstrümanlardır (Güneş, 2018: 272).

NATO'nun temel güvenlik sorumluluklarından bir tanesi olan kriz yönetimini özetlemek gerekirse;

- Kriz yönetimi, örgütün zamanla daha karmaşık boyuta gelen güvenlik mahallindeki krizleri idare etmek adına uygun siyasi ve askeri vasıtaları kullandığı ana sorumluluklarından bir tanesidir.
- NATO, kriz önleme ve yönetim harekâtlarını yürütme tecrübe ve vasıtalarına sahip sayılı uluslararası örgütlerden biridir.
- NATO'nun güçlü kriz yönetimi kabiliyeti, NATO üyelerinin toprak ve güvenlikleri adına tehdit riski taşıyan çeşitli krizlerle mücadele edebilmesine imkân tanır. Bahsi geçen krizler politik, insani ve askeri krizler olabilmesinin yanında teknolojik aksaklıklar ya da doğal afet sonucunda da yaşanabilmektedir.

- NATO, üyelerinin çok uluslu kriz yönetimi ve harekâtları çoğunlukla kısa zamanda organize edip yürütebilmek adına beraber çalışıp eğitim görebilecekleri olanakları sağlar.
- Üyeler, kriz yönetimi harekâtına dahil olup olmamaya, olay bazında düşünce birliği sağlayarak karar alırlar.
- Mevcut bir krizi ya da çatışmayı ordunun kendisinin çözüme kavuşturamayacağını bilincindedir, daha evvelki operasyonlardan edinilen deneyimlerle, etkin bir kriz yönetimi için çok yönlü politik, askeri ve sivil bakış açısının gerekliliğini net bir şekilde belirtmiştir (NATO11, 2023).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO’NUN KOSOVA’YA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ALAN DIŞI MÜDAHALE

3.1. NATO’nun Kosova Müdahalesi

NATO’nun gerçekleştirdiği Kosova müdahalesi, Kuzey Atlantik Antlaşması, BM Antlaşması, kuvvet ilişkileri, ABD egemenliği ve harici aktörler kapsamında müdahaleden önce ve sonrası tekamüllerle birlikte ele alınmakta ve tartışılmaktadır (Karakoç, 2006: 1).

3.1.1. Kosova’nın Genel Yapısı

Küçük bir alana yayılmış olan Kosova’nın doğu ve kuzeyinde Sırbistan, batısında Karadağ, güneybatısında Arnavutluk ve güneydoğusunda Makedonya yer almaktadır (Ayata, 2015: 136). Yugoslavya sınırları içerisinde bulunan Kosova, otonom bir bölgedir ve Arnavutlar bölge nüfusunun yüzde doksan üçünü oluşturmaktadır. Bölgedeki Arnavutların büyük bir kısmı Müslümandır ve dinsel yönden benzer yapıya sahiplerdir. Benzer durum dil yönünde de söz konusudur. Bölgede Arnavutça gibi Sırp Hırvatçası da etkin bir dildir. Yugoslavya’nın kuruluşu süresince Federal yapısında Sırbistan, ülke yönetimi konusunda daima hâkim güç olmuştur. (Gülgezen, 2020: 150). Arnavutların ardından çoğunluğu ise Sırp halkı oluşturmaktadır. Kosova’da bulunan geri kalan nüfusu ise küçük yoğunluktan meydana gelen etnik halklardan; Makedonlar, Türkler, Boşnaklar, Goraniler ve Aşkaviler oluşturmaktadır (Ayhan, 2010: 75).

Kosova yıllarca çeşitli imparatorlukların hakimiyetinde varlığını sürdürmüş bir ülkedir. Kosova konumu itibarıyla Balkanlar’a yukarıdan bakan platoyu andırmaktadır. Balkanlardaki en yüksek noktada bulunması ve merkezi pozisyonu sebebiyle Kosova Balkanlar’da dikkat çekmektedir. Kosova, çevresini saran dağlara rağmen, geçiş güzergahında konumlanan ticaret yollarının yanı sıra, bölge itibarıyla maden bakımından tüm güneydoğu Avrupa’nın en zengin bölgesi durumundadır. 1920’li yıllarda Kosova’daki maden ocakları İngiliz şirketleri kanalıyla büyütülünce, Priştine’nin kuzeyinde bulunan Mitroviça Bölgesi’ndeki Trepça madenleri savaş sonrasında Avrupa’nın en büyük çinko ve kurşun rezervi boyutuna gelmiştir. Böylelikle Kosova Arnavut-Sırp problemi olmanın ötesinde diğer Balkan ülkelerindeki gibi küresel kuvvetlerin rekabet alanı olmuştur (Şahin, 2015: 520).

Geleneksel olarak Kosova’nın iki yarısı ayrı adlara sahiptir. Siyasi ve coğrafi nedenlerden ötürü bu adlar sürüşmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sırp, Kosova’nın batı kesimini Metohija olarak adlandırmıştır. Metohija ismi manastır yönetimindeki topraklara

atfen Bizans döneminde kullanılan ve Yunanca bir ad olan Metokhia'dan almıştır. Sırp Ortodoks toprak sahiplerinin aksine Kosova Arnavutları bölgeye yönelik bu tanımlamayı eleştirmektedirler. Kosova'nın Batı yarısını ifade etmek adına kendileri ise *''Dukagjin Platosu''* manasına taşıyan *''Rrafshi Dukagjinit''* ifadesini kullanmaktadırlar. Dukagjin Orta Çağda yaşayan Arnavut hanedanına verilen addır. Arnavutluk'un kuzeyinde yer alan bölge bu isme sahiptir. Tito döneminde dek idari bir yer olarak Kosova'nın ismi *''Kosova ve Metohija''* olarak kullanılmış dönem dönem de bölgeyi tanımlamak adına *''Kosmet''* de ismi de kullanılmıştır (Demirel, 2016: 92). Balkanların homojen olmayan demografik yapısı, dünyanın diğer bölgelerinden farklıdır. Balkanlarda yer alan çoğu devletin sınırları içerisinde, komşu devletin vatandaşıyla aynı kökenden azınlık nüfus bulunmaktadır. Dolayısıyla Balkanlardaki mevcut sorunların kaynağını bu durum oluşturmaktadır. Bir devletin içerisinde var olan azınlıklar, diğer komşu devletler adına baskı aracı ve müdahale edilecek unsurlar olarak görülebilmektedir. Devletlerin mevcut yapısı neticesinde Balkanlar tarihten bu yana *''dini, etnik, politik''* çatışmaların gerçekleştiği, yanı sıra büyük kuvvetlerin Avrupa üstünlüğünü sağlama mücadelesinde rekabet alanı olmuştur (Dağcı ve Diler, 2017: 80).

Kosova, Arnavutlar için Arnavut kültürünün ortaya çıkmasında ve gelişiminde önemli bir konumdadır. Arnavut milli hareketinin kıvılcımları ve ortaya çıkışı Kosova'da gerçekleşmiştir. Örneğin milli bilincin meydana gelmesinde önemli yere sahip olan Prizren Birliği 1878 yılında Prizren yani Kosova'da kurulmuştur. Nitekim Tito dönemi ve günümüz Balkanlardaki Arnavutların diyaloglarında Kosova Arnavutları oldukça aktiftir. Kosova, Arnavutluk, Karadağ, Kosova ve Makedonya Arnavutları ile kültür bağı görevi görmüştür. Arnavutlar adına Kosova'nın bir diğer önemi de *''Büyük Arnavutluk''* fikrinin daimî olmasını ve taze kalmasını sağlamasıdır. Balkanlar da Arnavutluk haricinde en yoğun Arnavut nüfusu bünyesinde barındıran Kosova bu fikrin odak noktasında bulunmasının yanı sıra muhtemel *''büyük vatan''* düşüncesinin özünü de oluşturmaktadır. Bunun yanında Arnavutlara oranla daha az Sırp nüfusa sahip olsa da Sırp için de Kosova vazgeçilmez bir yurttur. Bunun adına kendilerince geçerli gerekçelere de sahiptirler. Öncelikle Kosova Sırp uygarlığının beşiği olarak benimsenmektedir. Bir diğer gerekçe ise Kosova, tarihin en önemli Sırp Krallığı'nın topraklarında doğmasını ve topraklarında varlık göstermesini sağlamıştır (Ayhan, 2010: 78-79).

3.1.1.1. Tito Dönemi Kosova

Sovyetlerin uydusu olmayı kabul etmeyen Tito liderliğindeki Yugoslavya'da 29 Kasım 1945 yılında Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu duyurulmuştur. II. Dünya Savaş'ı ardından bloklar halini alarak Doğu ve Batı bloklarına bölünmüştür. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti adı ile yeni bir devlete dönüşen Yugoslavya, Tito önderliğinde sosyalizmi benimserken pek çok yönden Doğu bloku ülkelerinden ayrılmaktadır. Örneğin tüm Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri içerisinde Alman işgaline karşı en keskin direnişi Tito'nun liderliğindeki Partizan hareketi göstermiştir. Gevşek iki kutuplu sistemin yaşandığı mevcut dönemde, Yugoslavya diğer Doğu Bloğu ülkelerden ayrı olarak Sovyetler Birliği'nin Kızıl Ordusu'ndan yardım almaksızın Alman işgalinden kendi gayretleri ile kurtulmuştur. Bu sebeple Yugoslavya Sovyet uydusu olmayarak, bağlantısızlık hareketinin önderliğinde bulunmuştur (Ural, 2014: 157).

Kosova Tito döneminde önemli bir özerklik kazanmıştır. 1974 anayasa değişiklikleriyle Federal Devlet kuvvetini Cumhuriyetlere paylaştırmış, Voyvodina ve Kosova'ya Federasyon'dan ayrılmak dışında diğer federe devletlerin sahip olduğu tüm haklar sağlanmıştır. Bu haklar dahilinde, Kosovalılar bayraklarını kullanabilmiş ve Başkent Priştine'de kendi üniversitelerini kurabilmişlerdir. En önemlisi Tito değiştirilen anayasaya ile Federal hükümetin Kosova ile ilgili alacağı kararlara Kosova'nın onayının alınması koşulunu eklemiştir (Çevikbaş, 2011: 22- 23). 1968 yılı Kosovalı Arnavutlar adına üzerlerindeki baskı politikalarının anayasal düzenlemelerle sonlandırıldığı yıl olmuştur. Yeni yasal yapılanma kapsamında Kosova'ya cumhuriyetle denk yetkiler sağlanmış, 1969 yılından itibaren ulusal simge olan Arnavutluk bayrağının asılmasına dahi onay verilmiştir. 1968 düzenlemelerinin kapsamı genişletilerek 1974 yılında (Coşkun, 2010: 57). 74 Anayasası uyarınca Yugoslavya, iki özerk bölge ve altı federe cumhuriyetten meydana gelen bir federasyon şeklinde yeniden şekillendirilmiştir. Tito'nun buradaki amacı; Yugoslavya'da 1960'lı yıllardan itibaren başlayan etnik temelli siyasal krizlerinin üstesinden gelebilmek olmuştur. Tito altı federe cumhuriyet, Arnavut ve Macar çoğunluğun yer aldığı Kosova ve Voyvodina yerel idarecilerine yetkiler sağlayarak bu bölgelerde ortaya çıkan sorunlara ivedilikle çözüm üretmeyi amaçlamıştır. Fakat Macar ve Arnavutların Yugoslavya sınırları haricinde devletlerinin olması her iki ülkenin kurucu cumhuriyet olması noktasında engel olmuştur. Anayasaya göre Federasyonun kurucularının (Sırp, Makedon, Hırvat, Müslüman, Karadağlı, Sloven) sahip olduğu kendi kaderini tayin hakkı, federe cumhuriyetlerin federasyondan çıkma hakkını da kapsamaktadır. Fakat aynı durum Yugoslavya dışında vatanları bulunması nedeniyle Yugoslavya içerisinde "millet"

statüsü edinemeyen Arnavutlar için diğer *milliyetlere* tanınan kendi kaderini tayin hakkını, anayasal olarak mümkün kılınmamıştır. Esasen mevcut anayasa Yugoslavya adına demokratik ortam sağlamıştır. Anayasa Voyvodinalı Macarlar ve Kosovalı Arnavutlara fazla hak tanımıyor gibi algılansa da bu uygulama ile Yugoslavya'nın bütünlüğünü korumak amaçlanmıştır. Diğer taraftan da Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne kastetmemesi amacıyla uyarı verilmek istenmiştir (Tüysüzoğlu, 2008: 24).

1974 anayasa değişiklikleri gerek Kosovalı Arnavutlar gerekse Sırları tam anlamıyla hoşnut etmemiştir. Sırlar değişiklikleri, Kosova'ya sağlanan hakların kendi denetimini azalttığını düşünerek, Arnavutlar ise tanınan hakların kendilerine cumhuriyet yapısı sağlamadığını ifade ederek eleştirmişlerdir. Fakat bahsedilen anayasa değişiklikleri Kosova'nın bağımsızlığına giden süreçte önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Çevikbaş, 2011: 23). Tüm bunlara karşın Tito döneminin, Kosova'da içerisinde olmak suretiyle bütün Yugoslavya halklarının kimliklerini koruma ve barışı temin etme hususunda diğer dönemlere oranla çok daha iyi olduğundan bahsedilebilir (Şahin, 2015: 522). Arnavutlar, YSF'de Tito'nun ölümüne kadar problem yaşamamışlardır. Hırvat kökenli Tito'nun izlediği Sırp karşıtı siyaset Arnavutların bu konuda problem yaşamamasının en önemli nedeni olmuştur. Tito'nun *"küçük Sırbistan, büyük Yugoslavya"* ifadesiyle yürüttüğü Sırp karşıtı politika Sırların etkin olmasını engellemiştir. Böylece Arnavutlar, Sırplaştırma politikası uygulayan Sırların bu tutumlarından Tito dönemi süresince kurtulmuşlardır. Arnavutların problem yaşamamasının bir diğer sebebi de 1950 yılından itibaren uygulanan *"öz yönetim"* politikası olmuştur. (Karakoç, 2006: 2-3). Yugoslavya Federal Cumhuriyeti kurucu lideri Hırvat asıllı Josip Broz Tito'nun 1980 yılında ölümü, Kosova ve Yugoslavya'nın akıbetini önemli ölçüde etkileyen bir gelişme olmuştur (Çevikbaş, 2011: 23).

3.1.1.2. Miloseviç Dönemi Kosova

1989 yılı itibarıyla Sırbistan yönetimine Miloseviç'in geçmesiyle birlikte Arnavutlar için durum Tito döneminin tam aksi yönünde seyretmiştir (Karakoç, 2006: 3). Miloseviç'in Kosova Savaşı'nın 600. yılı sebebiyle 1989 yılının Kasım ayında gerçekleştirdiği konuşmasında; *"Her milletin sonsuza dek kalbinde sıcaklığını hissettiği bir aşkı vardır. Sırlar için bu Kosova'dır."* şeklinde ifadesi olmuştur. Bu konuşma kahramanlık içeren bir ifade olarak görülse de bu sözler Kosova'nın Sırlar tarafından vatan olarak benimsendiğinin alenen göstergesidir. Öyle ki Sırlar için Kosova, Soğuk Savaş öncesinde *"Eski Sırbistan"* olarak ifade edilmektedir (Ayhan, 2010: 79).

Miloseviç'in liderliğinde baş gösteren Sırp aşırı milliyetçi yaklaşımı ile Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan ilk olay, 1981'de Kosova Priştina Üniversitesi'nde yaşanan öğrenci olayları ile başlamıştır. Arnavut öğrencilerin başlattığı eylemler daha sonra Kosova, Karadağ ve Makedonya dolaylarına da sıçrayınca Federal Başkanlık Konseyi olayları kuvvet kullanarak dağıtmıştır. 1981 yılında yaşanan bu durum neticesinde Yugoslavya'da olağanüstü hâl ilan edilmiş sonrasında bilhassa Arnavutlara karşı yoğun baskı tekrar uygulanmaya başlanmıştır. 1981 yılının ilk yarısından itibaren verilen bilgilere göre; beş yüz kişi ceza almış, iki bin Arnavut hapis cezasına çarptırılmış, eylemlere katkı sağlayan iki yüz işçi işinden edilmiştir. Yaşanan olaylarda Kosovalı Arnavutların cumhuriyet statüsü talepleri Sırpların bölgede gerçekleştirdiği aşırı milliyetçi tutumun yoğunlaşmasına neden olurken yanı sıra Sırpların Kosova'da soykırım yaşadığı iddiaları dahi ileri sürülmüştür (Ural, 2014: 162).

1989 yılında Miloseviç ve Belgrad merkezi yönetimi, Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerini kaldırmıştır. Sorunların başlangıcı olan bu gelişmeyle birlikte bu dönemde yeniden Sırplaştırma politikaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeleri takip eden süreçte Arnavutların eğitim hakları kaldırılarak okulları kapatılmış, yerel medyaya yasak getirilmiş ekonomik yapıda ise Sırplaştırma gerçekleştirilmiştir (Karakoç, 2006: 3). Miloseviç'in Voyvodina ve Kosova'nın özerkliklerini yok sayması, Kosova'daki dengenin bozulmasını ve Yugoslavya'nın parçalanma sürecini hızlandırmıştır (Altun, 2021: 1715). Daha sonra Sırbistan direkt Kosova'yı kontrolü altına almıştır. Üstelik istisnai durumlarda *"Cumhuriyet Yönetiminin Eylemleri Hakkında Kanun ve Emek İlişkileri Kanunu"* ile yüz binden çok Arnavut'un işlerinden çıkartılmalarının önü açılmıştır. Kamu kesiminde görev alan Arnavutların işlerine son verilmesiyle, istihdamı sağlanan Kosovalı Arnavutların yüzde yetmişi durumdan etkilenmiştir. Bu durum hayat şartları daha da zorlaşan Arnavutları yerlerini terk etmeye zorlamıştır (Ağır, 2014: 461). Kosova'nın özerkliğinin kaldırılması Arnavutlar tarafından büyük ölçüde protestolara neden olurken, Belgrad Kosova'ya yönelik baskılarını daha da arttırmıştır (Arı ve Pirinççi, 2011: 9). Sırbistan, Voyvodina ve Kosova'nın özerkliklerini kaldırdığını ilan ederken; Sırpların Federal Yönetim'e danışmadan ve keyfi olarak gerçekleştirdiği düzenlemeler kanun dışı olarak nitelendirilmiştir (Tüysüzoğlu, 2008: 27).

2 Temmuz 1990 yılında ise 183 sandalyeye sahip Kosova Meclisi'nin 123 temsilcili Arnavut üyesinden 114'ünün katılımıyla, Kosova'nın Yugoslavya'daki cumhuriyetlerle denk konumda olduğu ilan edilmiştir. Fakat Sırbistan 5 Temmuz'da Kosova Meclisi ve hükümeti lağvederek, 1946 yılı itibarıyla ilk defa Kosova yönetimini ele almıştır. Sırbistan'ın lağvettiği meclisin 111 üyesi yaklaşık otuz kadar Arnavut politikacısı ve entelektüeli birleşerek

“*Kacanicka Anayasası*” nı duyurmuşlardır. Sırbistan tarafından yasadışı olduğu belirtilen bu anayasa Kosova’yı yedinci cumhuriyet olarak ilan ederken Sırbistan’dan müstakil olduğuna vurguda bulunmuştur. Fakat 28 Eylül 1990 yılında açıklanan yeni Sırp Anayasası ile Kosova’nın özerkliği kaldırılmıştır. Bunun üzerine 22 Kasım 1990 yılında Arnavut politikacıları Sırbistan’da 9 Aralık’ta Sırbistan’da gerçekleştirilecek seçimlerin boykot edilmesi yönünde çağrıda bulunulmuş ve bu çağrı başarıya ulaşmıştır (Kadriaj, 2008: 20-21).

Yugoslavya’yı meydana getiren unsurlar içerisinde uyum ve eşitliği sağlamak amaçlı “*Dönüşümlü Devlet Başkanlığı*” ile yönetim gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Mevcut yönetim ile Yugoslavya’yı meydana getiren cumhuriyetler ve otonom bölgelerin temsilcileri bir yıl boyunca “*Federal Cumhurbaşkanlığı*” görevini yerine getireceklerdir. Teori ve planlama noktasında “*Dönüşümlü Devlet Başkanlığı*” yönetimi sorunsuz görünse de 15 Mayıs 1991 yılında başkanlık dönemi Hırvatistan’a geldiği vakit Sırp komünistlerin ırkçı hareketlerinden ötürü sistem kilitlenmiştir. Bu durum da Yugoslavya’da zaten var olan irredantist düşüncelerin açıkça belirmesine, mevcut politik ve ekonomik buhranın artmasına ve 25 Haziran 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlıklarını ilan etmelerine sebep olmuştur (Alp, 2011: 2). Aynı yıl içinde Kosova ve Makedonya’da bağımsızlık referandumu gerçekleştirmişlerdir. Kosova’da yaklaşık yüzde doksan dokuz oranla bağımsızlık kararı alınmıştır. Bağımsızlık kararına müteakip Kosova hükümeti, Yugoslavya ve Avrupa Topluluğu ’ndan da bağımsızlıklarının tanınmasını talep etmişlerdir. Fakat Arnavutluk haricinde, Kosova’nın bağımsızlık deklarasyonu hiçbir devlet tarafından kabul edilmemiştir (Oduncu, 2019: 8). 1991 ve 1992 yıllarında Hırvatistan ve Slovenya’ya yoğunlaşan Sırplar, 1992 ve 1995 yılları boyunca da Bosna problemine yoğunlaşmaları sebebiyle Kosova sorunu daha geri planda kalmıştır (Aghayev, 2019: 71).

Bosna Hersek Savaşı’ı II. Dünya Savaşı’ı ardından yaşanan en büyük savaşlardan biri olarak nitelendirilmektedir. Sırplar, Hırvatlar ve Boşnaklar’ın karşılıklı olarak yaşadığı çatışma sonucunda binlerce insan yaşamını yitirirken bir o kadar insan da mülteci durumuna düşmüştür. Yugoslavya’nın çözülmesi ile olaylar başlarken, ilk Slovenya ve Hırvatistan ardından da Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. Çok sayıda etnik kimliği bir arada tutan Yugoslavya’nın dağılması problemlili bir süreç olmuştur. Her etnik kimlik kendi egemenliğini oluşturmaya çalışırken hiç birisi azınlık olma yönünde tutuma sıcak bakmamıştır. Başlayan çatışmaların temelinde ise Sırpların kurduğu “Büyük Sırbistan” hayali yatmaktadır (Dağcı ve Zorba, 2016: 61). Bu sorunu bir iç mesele olarak değerlendiren ABD ise başlangıçta duruma dahil olmama yönünde tutum izlemiştir. ABD’nin geri planda durmasının bir başka sebebi de kamuoyu yoklamaları olmuştur. Vietnam Savaşı’nın yarattığı etkiden ötürü Amerikan halkı,

ABD'nin yaşanan bu karmaşaya mesafeli durmasını talep etmişlerdir. Buna rağmen gerekli müdahale yapıldığında da ABD'nin başarılı olacağından yana şüphe duymamışlardır (Dağcı ve Zorba, 2016: 62). NATO Konseyi 1993 yılının haziran ayında, 836 sayılı BM kararını esas alarak Bosna'da yaşanan vahşetin daha kötü hal alması sonunda hava saldırısı gerçekleştireceğini bildirmiştir. Gerçekleştirilecek NATO operasyonları BM Genel Sekreteri'nin onayına tabiidir. NATO'nun 9 Ağustos tarihinde gerçekleştirilmesi düşünülen hava saldırılarının insani amaçlarla yapılacağı ve kati surette askeri müdahale olarak değerlendirilmemesi gerektiği beyanı yapılmıştır (Kazaz, 2019: 80).

NATO'nun Bosna müdahalesinde NATO ve ABD, yaşanan insan hakları ihlallerine karşı kendince güç kullanımına gitmemiştir. BM yetkilendirmesiyle müdahalede bulunmuştur. Müdahale BM'nin 39. maddesi gereğince Bosna'da yaşanan çatışma ortamının uluslararası barış ve güvenlik için tehdit olduğunu onaylaması ve çatışmaya son vermek adına BM Anlaşmasının 42. ve 53. maddeleri çerçevesinde, BM'nin NATO'ya güç kullanma yetkisi tanınmasıyla gerçekleşmiştir. Müdahale BM kararı eşliğinde uygulanması nedeniyle hukuka uygundur. Müdahalenin zemini oluşturan BMGK'nin 816 ve 836. sayılı kararlarıdır. 1993 yılında BMGK'nin kabul ettiği 816 sayılı karar ile örgüt üyesi ülkeleri; *“tek olarak ya da bölgesel örgütler vasıtasıyla, Bosna'da gerçekleşen hava sahası ihlallerine yönelik tedbir almaya sorumlu tutmuştur.”* 12 Nisan 1993 yılında başlatılan müdahalenin temelini bu karar oluşturmaktadır (Özberk ve Ulubay, 2018: 669-670). Taraflar arasındaki çatışmaları sonlandıran ve anlaşmayı daimî hale getiren, Dayton Barış Antlaşması 14 Aralık 1995 yılında Paris'te imzalanmıştır (Arı ve Pirinççi, 2011: 8). Bosna Hersek'in kuruluşu akabinde, BM ve AT tarafından tanınması problemin uluslararası boyutta değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Sorun uluslararası örgütler nezdinde ele alınmış olsa da Dayton Antlaşması'na dek müdahalenin başarılı olduğundan bahsedebilmek mümkün değildir (Çakırca, 2020: 567). Sırp Boşnak çatışması, Dayton Anlaşması ile sona ermiş fakat bu anlaşma içerisinde Kosova'ya yönelik herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Kosova, tüm bölgeyi içine alması gereken anlaşmanın dışında tutulmuştur (Ural, 2014: 166-167).

1995'de Bosna Hersek de dahil olmak üzere Balkanlar'daki vahşeti sonlandırmayı amaçlayan ve ABD tarafından oluşturulan Dayton Anlaşması, Arnavutları içerisine almaması nedeniyle Kosovalıların sorunu çözümsüz bir hâl almaya başlamıştır (Yıldırım, 2022: 107). Bu anlamda Kosova Arnavutları adına Dayton Barış Antlaşması dönüm noktası görülmüştür. Problemlerin burada konu edilmemiş olması Arnavutlar tarafında hayal kırıklığı yaşanmasına neden olmuş ve pasif direnişlerinin fayda sağlamayacağını düşünmeye başlamışlardır. Bu da KKO'nun halkın desteğini sağlayarak geniş çapta harekete geçmesi adına gerekli ortamı

sağlamıştır. Böylece KKO, Dayton Barış Anlaşması sonrasında silahlı mücadele gerçekleştirmeden hedeflerine ulaşamayacaklarını belirtmiş, eylemlerini yoğunlaştırmaya ve güvenlik güçlerinin yanında sivilleri de hedef almaya başlamıştır (Pekyardımcı, 2006: 100).

Bosna'da yaşanan çatışma ortamı gibi Libya'da da 2011 yılında toplumsal adalet ve özgürlük arayışı ile Tunus'ta başlayan "Arap Baharı" önce Mısır sonrasında ise Libya'ya ulaşmıştır (Diriöz, 2012: 52). BMGK burada insani problemleri sonlandırmak amaçlı 1970 sayılı kararında belirttiği üzere; mevcut durumun vahim bir hale geldiğinin gözlemlemesi sebebiyle yaptırımların daha sert ve güç kullanma seçeneklerinin de içerisinde bulunduğu tüm önlem çeşitlerinin alınması talebinde bulunduğu 1973 sayılı kararı almıştır (Güneş, 2018: 277). Yaşanan krize yönelik NATO ilk 8 Mart 2011 yılında Akdeniz bölgesinde AWACS erken uyarı uçaklarının aktif olduğu bir gözetleme harekâtı gerçekleştirmiştir (Kuşoğlu, 2012: 111). Böylece BMGK, sözleşmenin 41. maddesi gereğince karar vermiştir. Bu bağlamda BMGK, alınan kararları uygulayabilmek adına silahlı güç kullanımını içermeyen alınması gereken önlemleri belirleyebilir ve üyelerini de bahsi geçen önlemleri almaya davet edebilir (Acet, 2012: 145).

Tito sonrasında etnik grupların birlikte olmasını sağlayacak ve bu grupları himaye edebilecek siyasi aktörün gelmemiş olması Yugoslavya'nın parçalanmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. 1991 yılında Makedonya ve 1992 yılında ise Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylelikle Yugoslavya'da meydana gelen iç savaş YFC' nin alenen parçalanmasına neden olmuştur. Yugoslavya'nın parçalanmasının ardından Karadağ ve Sırbistan'ın kabul ettiği bir anayasa ile 1992 yılında "Yeni Yugoslavya'nın" kurulduğu ilan edilmiştir. Sırpların yönetiminde olan Yeni Yugoslavya, Kosova'daki mevcut durumu görüşebilmek adına Kosovalı Arnavut liderlere davette bulunmuştur. Fakat Kosovalı Arnavut liderler, Sırlara karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle görüşmeyi reddetmişlerdir. Bu gelişme, Bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İbrahim Rugova yönünden Yugoslavya'nın sonlandığı ve Sırplarla birlikte olamayacakları yönünde ifade edilmiştir (Ural, 2014: 165-166).

Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik hukuki ve idari yetkileri devam ederken, İbrahim Rugova önderliğindeki Kosovalı Arnavutlar, sağlık ve eğitim alanlarında meşruiyete sahip paralel devlet yapıları meydana getirmişlerdir. Ağır'ın aktarımıyla Clark'ın ifadesine göre paralel devlet yapılanmaları 4 hedefe sahiptir:

- Kosova'da bulunan Arnavutların devamlılığını sağlamak,
- Kendi kurumlarının meşruiyetini sağlarken, Sırp devlet kurumlarının meşruiyetinin sorgulanması,
- Şiddet gösterilerinde sivil mukavemet ortaya koymak,

- Uluslararası toplumun desteğini almak olarak ifade edilmektedir (Ağır, 2014: 462).

1996 yılında AB ülkelerinin yeni Yugoslavya'yı tanımasıyla birlikte, Rugova'nın aktif olmayan mücadelesini Kosovalı Arnavutlar daha etkin bir biçimde idare kararına varmışlardır (Yıldırım, 2022: 107). Kosova Sırları ve Yugoslavya Sırp yönetimi diğer bölgelerde geçerliliğini sürdüren Dayton Antlaşması sebebiyle 1996 yılına dek Kosova'ya yönelik olası bir saldırıda bulunmazken, Kosovalı Arnavutların da kendi otoritelerini sağlamak amacıyla bağımsızlıkları noktasında taviz vermemesi Kosova'da gerilimi tırmandırmıştır. Arnavutlar, Priştine'deki barışçıl gösterilerin de kaba kuvvetle engellenmeye çalışılmasıyla silahlı eyleme girişerek Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) kurmuşlardır (Sak, 2015: 135).

Kosova Kurtuluş Ordusu olan UÇK'nın nasıl oluşturulduğu kuvvetini nereden aldığı ve nasıl donatıldığı yönünde çok fazla iddia mevcuttur. Kosova'da 70 ve 80'lerde komünist eksenli Arnavut milliyetçi gruplar çoğalmaya başlamıştır. Kosova Bağımsızlık Hareketi, Kosova Marksist-Leninist Organizasyonu, Yugoslav Arnavut Cephesi, Kosova Cumhuriyeti Halk Hareketi ve Kızıl Ulusal Cephe öncülüğünde kurulan gruplar bunların başlıcalarıdır. Beş grubun bir araya gelmesiyle ortaya çıkan LPG ve Kızıl Ulusal Cephe ismiyle anılan UÇK'nın köklerini ortaya koymuştur. Arnavutların Sırlara karşı silahlı bir örgüt kurma amacıyla oluşturduğu Kosova Kurtuluş Ordusu UÇK'nın kurulduğu yıl ise 1993'tür. Fakat Kosova'da kurulmuş olmasına rağmen stratejisi İsviçre ve Tiran gibi farklı merkezlerde oluşturulmuştur. Aynı zamanda UÇK'nın bünyesinde birbirinden farklı komuta birimlerine sahip üç grup bulunmaktadır. Bunlar: ABD tarafından denetimi yapılan, Haşim Thaci'nin önderliğindeki grup, Arnavutluk'un eski Cumhurbaşkanı olan Salih Beşira'nın katkıda bulunduğu Rugova taraftarı grubu ve oldukça fazla sayısı olan Pandeli Mayko grubudur (Gönülgezen, 2020: 151).

Kosova Krizi'nin çatışma evresine gelmesi 1998 yılının şubat ayında KKO ve Sırp güvenlik kuvvetleri arasında yaşanan çatışmaların büyümesi üzerine olmuştur. Bu süreçte, çatışma ortamından zarar gören insanlar için öncelikli ihtiyaç maddi olanaklardan ziyade fiziksel güvenlik koşullarının sağlanması olmuştur. Yaşanan çatışma sonrasında her iki tarafta karşılıklı olarak insan hakları ihlallerine varan eylemlerde bulunmuşlardır. 1998 yılının eylül ayı itibarıyla yaşanan çatışmanın neticesi olarak Kosova'da üç yüz bini aşkın kişi yerlerinden edilmiştir. Öyle ki 23 Eylül 1998 yılında BMGK 1199 sayılı kararı neticesinde Kosova'da yaşanan çatışmalardan kaynaklı yerlerinden olan kişilerle alakalı endişelerini ifade etmiş ve mültecilerin tekrar ülkelerine dönmesi yönündeki engellerin ortadan kaldırılmasını talep etmiştir (Ağır, 2014: 466). Bu kapsamda 1999 yılının ocak ayı ortalarında Sırp kuvvetlerince, 45 sivil Arnavut'un Racak'ta katledilmesi çatışmayı sonlandırmaya yönelik tedbirler alınması hususunda Batılı devletlerin eyleme geçmesine sebep olmuştur. Netice itibarıyla problemin

anlaşma yoluyla çözüm bulmasına yönelik gayretler, 1999 yılının şubat ayında Fransa Rambouillet’de gerçekleştirilen görüşmelerle neticelenmiştir (Ağır, 2014: 466).

Sırp ve Arnavutların yaşadığı anlaşmazlığın temelinde Arnavutlar ve Sırpların Kosova’yı kendi topraklarına dahil etme arzusu ve diğer devleti mevcut topraklarda barındırmak istememesi yatmaktadır. Bu durum da koşulları ilk sağlayan tarafın saldırıda bulunmasını takiple devam eden intikam sarmalının dayanağı olmuştur. Sırp için ‘‘*Sırp medeniyetinin beşiği*’’ olarak nitelendirdikleri Kosova 6 ve 7. yüzyılda geldikleri topraklarken, Arnavutların kendilerinden sonra o topraklara geldiği iddiasına sahiptirler (Acar, 2015: 117). Kosova sorunun özünde ise, Yugoslavya sınırlarında etnik ve kültürel nitelikte farklılık oluşturan toplulukların ülkenin egemen gücü Sırlara karşı özgürlüğünü kazanmış bir devlet olma isteği yatmaktadır. Problemi büyük hale getiren durum ise, bilhassa Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla beraber Kosova ‘da bulunan Arnavutların ‘ulus devlet’’ olma yönündeki çoğalan isteklerine karşın, bu durumu yok sayan Slobodan Miloseviç’in milliyetçi Sırp siyaseti olmuştur (Levent, 2013: 860).

3.2. NATO’nun Kosova’daki Faaliyetleri

Uluslararası Temas Grubu, savaştan her iki tarafı barış anlaşması sağlayabilmek amacıyla 6-14 Şubat tarihleri arasında Rambouillet’e davet etmiştir. Uluslararası Temas Grubu toplantıda, iki tarafın da kendilerinin oluşturduğu ilkeler kapsamında bir anlaşma gerçekleştirmeye hazır olması gerektiğini, anlaşmanın ana ilkeleri üzerinde çalışılacağını belirterek görüşmelerin süresi ve toplantı başkanlarını tayin edeceklerini belirtmişlerdir (Pekyardımcı, 2006: 108). Toplantı 6 Şubat 1999 yılında Paris’te Rambouillet Şatosu’nda gerçekleştirilmiştir. Konferans yeri için ABD’nin herhangi bir yeri değil de Fransa’nın tercih edilmiş olmasının nedeni; ABD olmadan da Avrupalı devletlerin bölgesel sorunlar noktasında sorumluluk alabileceklerini göstermektir. Barışı sağlamak amacıyla geçici bir anlaşma gerçekleştirmek için toplanılan konferansta üç temel başlık belirtilmiştir. Bunlar: Uluslararası aktörlerin rollerinin değişmesi, uluslararası sistemin ana değerleri üzerinde mücadele, uluslararası ilişkilerde tehdit ve kuvvet kullanımının meşruluğudur (Karakoç, 2006: 5).

Londra Havaalanı’nda 8 Ekim 1998 yılında üst düzey yetkililerin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya temsilcileri katılım sağlamışlardır. O sırada Belgrat’ta bulunan Rus diplomasi lideri İvanov da direkt toplantıya katılmıştır. Bu görüşmelerde BMGK kararı olmaksızın müdahale gerçekleştirilecek olmasını ABD alenen onaylarken, Avrupa temsilcileri ise kararsız ve daha ölçülü bir duruş

sergilemişlerdir. İvanov, Yugoslavya'ya yönelik herhangi bir güç kullanımına onay verecek kararı BMGK'de gerçekleştirilecek oylamada Rusya'nın hakkını vetodan yana kullanacağı alenen ifade etmiştir. Bu sebeple NATO uygulayacağı bu girişimde yalnız kalmıştır (Kadriaj, 2008: 42). Görüşmelerden bir gün sonra, içerisinde Temas Grubu üyelerinin de yer aldığı NATO açıklamada bulunmuştur: Yugoslavya'nın siyasi bağımsızlık ve bütünlüğünün muhafaza edilmesini sağlayan yanı sıra tüm etnik topluluklarını haklarının da muhafazasını sağlayacak çözüm oluşturulması gerekliliği ifade edilmiştir. NATO'nun duruma müdahale edebilmek üzere askeri hazırlığının arttırıldığı, Konsey'in genel sekretere NATO'nun Yugoslavya toprakları üzerinde hava saldırısı gerçekleştirebilmek üzere yetki verdiği ve bu saldırı kararının gerçekleşmesi durumunda örgütün Kosova liderliği ve orada bulunan bütün silahlı güçlerin idaresini ele almış sayılacağı da açıklanmıştır (Pekyardımcı, 2006: 108).

Rambouillet görüşmesi sonrası taraflar arasında Kosova'nın otonom yapısının tanınması, Sırp askerinin sınır bölgelerinde görev alması, UÇK'nın silahsızlandırılarak güvenliği NATO'nun sağlaması hususlarında mutabakat sağlayabilmiştir. Ancak müzakere sonrasında Miloseviç yönetimi, anlaşmada belirtilen NATO'nun ülke topraklarındaki varlığını ileri sürerek metni kabul etmemiştir (Ülger, 2016: 48). Yedi bölümden oluşan Rambouillet anlaşmasının en önemli kısmını son bölümü oluşturmaktadır. Burada Kosova'nın nihai statüsü konusunda karara varmak adına uluslararası toplantı gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Uluslararası toplantının bağımsızlığa yol açabileceği endişesiyle Sırp toplantıyı reddetmiştir. Aynı kısımda *“Çokuluslu Askeri Güç”* başlığıyla, NATO'nun anlaşmaya uyumu sağlayabilmek amacıyla bölgede bulunacağı ifadesini Sırp egemenlik ihlali olarak nitelendirmişlerdir (Altun, 2021: 1715).

Rambouillet mutabakatında üç yılın ardından Kosova nihai statüsü, Helsinki Nihai senedi hükümleri ve halkın tercihleri dikkate alınarak anlaşmaya varılacağı öngörülmüştür (Ülger, 2016: 48). Arnavutların 18 Mart 1999'da Rambouillet'de imzalamayı kabul ettiği anlaşma UÇK'nın uluslararası denetime açık bir iç güvenlik örgütüne dönüştürülmesini de öngörmektedir. Nitekim Miloseviç'in katı yaklaşımı NATO'nun müdahalesine zemin oluşturmuştur (Oduncu, 2019: 10). 3 Ekim 1998 yılında BM Genel Sekreteri'nin raporunda belirtildiği üzere: *“Sırp güvenlik kuvvetleri herhangi bir ayrıma tabii tutmaksızın toplu kıyım gerçekleştirdiği yönünde tespit edilmiştir.”* NATO müdahalesi sonrasında Sırp saldırılarını yoğunlaştırmış ve binlerce insan yaşadığı yerleri terk ederek bölgede bulunan devletlerden yardım istemişlerdir (Sak, 2015: 135). Diplomatik gayretlerin ardından Sırbistan operasyonun şiddetini arttırmış ayrıca bölgede AGİT Denetim Misyonu üyelerinin görevlerini yapmalarını da önlemiştir. Bu durum ardından AGİT Denetim Misyonu üyeleri bölgeden

çekilmiştir (Samancı, 2009: 132). Bilhassa ABD’de bulunan Arnavut diasporasınca da desteklenen UÇK güçlerinin Sırp güvenlik güçlerine karşı gerçekleştirdiği eylemleri bahane eden Miloseviç yönetimi, Kosova’ya karşı 1998 yılında etnik temizlik gerçekleştirmeye başlamıştır. Miloseviç’in ve Sırp yönetiminin Arnavutları hedef alan eylemleri dünya kamuoyunda kendilerine yoğun tepkiler gösterilmesine neden olmuştur. NATO, tüm uyarılara rağmen gerçekleştirdikleri politikadan vazgeçmeyen Miloseviç yönetimine karşı, (Şahin, 2015: 522) kara harekâtı olmaksızın 78 gün boyunca devam edecek olan hava saldırısını, 24 Mart 1999 yılında “Kararlı Güç Harekâtı” ismiyle başlatmıştır (Dağcı ve Diler, 2017: 84).

Uluslararası toplumun Kosova sorununa tepkisiz kalmasına neden olarak gösterilen 1975 Helsinki Sözleşmesi’nde “*taraf devletlerin birbirinin toprak bütünlüğüne saygı göstermesi*” ilkesi ileri sürülmüştür (Levent, 2013: 862). Sırp askeri ve paramiliter kuvvetlerine yönelik başlayan NATO müdahalesi 11 hafta boyunca devam etmiştir. Kosova Müdahalesi, Bosna operasyonunda olduğu gibi sınırlı tutulmamıştır. NATO uçakları yalnızca problemin yaşandığı Kosova’ya değil Belgrad ve kuzeydeki şehirler de olmak üzere Yugoslavya’daki hedefleri de bombalamıştır. Gerçekleştirilen hava bombardımanı neticesinde Yugoslavya’nın alt yapısı işlevsiz hale getirilmiştir. Köprüler, rafineriler, doğalgaz istasyonları, medya kuruluşları ve fabrikalar hedef olarak belirlenmiştir (Karakoç, 2006: 7-8).

NATO otuz altı bin kişilik birliği ile 22 Mart tarihinde sınırlardan içeri girerken bu birliğe ilave sekiz bin kişilik birlik de aynı zamanda sınırları aşmıştır. 22 Mart’ta ise Sırp kuvvetleri Kosova’nın Batı ve Güney bölgelerine saldırı gerçekleştirerek Arnavutları yerlerinden etmişlerdir (Kadriaj, 2008: 52). Gerilimin iyice tırmanmasıyla Sırp askerler ağır silahlar ve helikopterlerle UÇK’ya ve UÇK’nın yanında olan sivil halka saldırıda bulunmuştur. Neticede UÇK için savaşanlar haricinde, çocuklar ve kadınlar da hedef alınmış, sivil yerleşim alanlarına gerçekleştirilen büyük ölçekli saldırılarda 1500’ü aşkın sivil yaşamını yitirmiş, yaklaşık 500.000 insan yerleşim yerlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Sak, 2015: 135). Harekât süresince Batılı devletlerin barış ve diplomasi kanalıyla barışı sağlama gayretleri süratle devam etmiştir. Gitgide çok yönlü bir kara harekâtının gerçekleştirilmesi söz konusuken 1999 yılı haziran ayında Miloseviç barış planını imzalamayı onaylamıştır. Anlaşmada Rambouillet görüşmelerinde yer alan barış planının tümünün geçerli sayılacağı ifade edilmiştir. Bu anlaşma ile Kosova ismi konulmamış olan “uluslararası manda” yönetiminin idaresine alınmaktadır (Kadriaj, 2008: 52-53).

9 Haziran 1999 yılında Makedonya’nın Kumanova şehrinde imzalanan “Askeri Teknik Anlaşma” ile savaş fiili olarak sonlanmıştır (Levent, 2013: 864). Böylece 78 gün boyunca süren hava bombardımanına ara vermeden devam eden NATO müdahalesine, Sırbistan daha fazla

direnememiş, Kosova'dan ayrılmak durumunda kalmıştır (Gülgezen, 2020: 155). Savaşın fiili olarak sonlanmasının hemen ardından BMGK, barışın sağlanabilmesi noktasında çözüm yolları hükümlerini içeren 1244 sayılı kararı açıklamıştır. (Levent, 2013: 864).

Sırp'ların Kosova'yı elinde tutma çabaları öncelikli olarak hukuki ilkelerin iddiasıyla gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki *“ülkesel bütünlük ve sınırların değişmezliği”* ilkeleri olmuştur. Aynı zamanda Sırbistan'ın konumu çeşitli uluslararası hukuk kararları kapsamında daha güçlüdür. BM ve uluslararası toplumun geleneksel düşüncesi devletlerin ülkesel bütünlüğünün korunması yönünde olmuştur. Devletlerin iradesi ve uygun görmeleri halinde sınırların değişim gösterdiği örnekler de bulunmaktadır. Sırbistan-Karadağ'ın halk oylaması ile Sırbistan ve Karadağ, Çekoslovakya'nın ise Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye ayrılmış olmaları bahsedilen duruma örneklerdir. Fakat güç kullanarak ayrılmalar olumlu karşılanmamaktadır. Uluslararası toplum ve BM, sınır değişiminin kuvvet kullanarak gerçekleştirilmesine çoğunlukla karşı çıkmıştır. Örneğin, Kuveyt'in Irak tarafından ilhakı ile Ortadoğu'da sınırların değişimine yönelik atılımı büyük yankı uyandırmıştır. Bu şekilde gönüllü olmayan bölünmeler ülkede tedirginliğe ve insani ihlallere yol açabilecek olmasının yanında bölgesel ve uluslararası problemlere de sebebiyet vermektedir. BM'nin ülkesel bütünlüğü korumaktan yana olan tavrı Sırbistan'ı mutlu etmekte ve Sırbistan BM'nin bu yaklaşımından kuvvet bulmaktadır. Aynı zamanda Sırbistan'ın hukuki boyutta duyduğu güven, uluslararası niteliği olan bir belgeye dayanmaktadır. Bu kapsamda, BM'nin bahsedilen tutumu sonucunda vermiş olduğu 1244 sayılı kararı, Sırbistan'ın güvencesidir. 1998-99 yıllarında Kosova'da yaşanan çatışmaya NATO askeri müdahalede bulunduktan sonra Kosova idaresini BM'ye devretmiştir. 1999 yılının haziran ayında BMGK, 1244 sayılı karar uyarınca Kosova'nın Sırbistan'a bağlı bir bölge olduğunu onaylamıştır. Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik fiili değilse de hukuki hakimiyeti bulunmaktadır. Bölgede Arnavutların fazla olması nedeniyle fiili bir hakimiyete sahipken, Kosova'nın konumunun Sırbistan'ın sınırları içerisinde bulunması sebebiyle Sırp'ların Kosova'ya yönelik dolaylı bir hakimiyeti bulunmaktadır. Problemin önemli noktası da budur. İki halkta Kosova üzerinde hak talebinde bulunmaktadırlar (Ayhan, 2010: 82-83). BMGK'nin verdiği 1244 sayılı karar neticesinde Kosova, kâğıt üstünde Sırbistan'a bağlı ancak yönetim itibarıyla UNMİK'e, güvenliğinin temini noktasında ise NATO'ya bırakılmıştır (Altun, 2021: 1710).

BMGK'nin 1244 sayılı kararı ile Kosova'ya NATO liderliğinde gerçekleştirilen KFOR'un eylemi *“Operation Join Guardian”* adı ile başlatılmıştır. Karara göre KFOR, UNMİK bölgede bulununcaya dek güvenlik ve kamu hukuk düzenini sağlamakla yetkilendirilmiştir. 20 Haziran 1999 yılında KFOR ve UÇK arasında 1244 sayılı kararın

koşullarına mutabık kalınan sorumluluklar uyarınca bir taahhüt Anlaşması imzalanmıştır (Altun, 2021: 1716). Askeri Teknik Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabul edilen 1244 sayılı karar ile NATO resmi olarak bombardımanı sonlandırmış ardından, Kosova'nın geçici BM yönetimi UNMİK'in ve KFOR'un görevleri kabul edilmiştir. Kosova'da bulunan BM Geçici Misyonu (UNMİK) BM'nin 1244/1999 sayılı kararınca oluşturulmuştur. Nitekim alınan bu kararlar BM'nin Kosova'daki varlığının meşruiyeti sağlanmıştır. Bu kararlar UNMİK beş temel hedef belirlemiştir.

- Askeri kuvvetleri Kosova'dan tasfiye etmek, (Bu süreç NATO-KFOR iş birliğiyle sürdürülmüştür. Haziran 1999'da Yugoslav ordu ve polislerinin Kosova'dan ayrılmasıyla 1999 yılının Eylül ayında ise UÇK'nın ise KPC'ye (Kosova Koruma Gücü)'ne dönüştürülmesi ile hedefe ulaşılmış oldu.
- Mültecilerin tekrar Kosova'ya dönüşünü sağlamak, (Bu süreç BMMYK tarafından idare edilmiş ve savaş akabinde takribi 650.000 mültecinin dönüşü gerçekleştirilmiştir.)
- Kosova'nın tekrar inşası,
- Sivil idarenin oluşturulması,
- Kosova'nın demokratikleştirilmesi süreci,

UNMIK'in oluşturulmasıyla Kosova'da geçici bir idarenin varlığında, YFC'de özerk bir yapının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu durumla hedeflenen Kosova'daki insanların refah ve olağan yaşam şartlarının sağlanabilmesi adına “geçici, demokratik, idari yönetim kurumlarının” oluşturulması ve kontrolünün sağlanması istenmiştir (Pektaş, 2014: 112-113). Güvenlik Konseyi Kosova'da yaşanan ağır insani durumu sonlandırmak yönündeki kararlılığını ifade etmiş, geçici bir idare kurulması noktasında Genel Sekreter'i yetkilendirmiştir. Kosova'ya yönelik tüm yasama ve yürütme yetkileri UNMİK'e (Kosova Geçici Birleşmiş Milletler Yönetimi) tanımlanmıştır. Genel Sekreter'in temsilcisi ise UNMİK'e verilen bu yetkileri kullanmıştır (Kuzu, 2010: 2).

20 Temmuz 1999 yılında UÇK'nın silahları bırakması yönünde ilerleme gerçekleşmiş, hafif silahların yüzde otuzu mühimmat depolarında korumaya alınırken bir ay sonrasında ise silahların yüzde altmışı koruma altına alınmıştır. Askeri Antlaşma ile UÇK'nın silahlarından arındırılarak KPC'ye (Kosova Protection-Kosova Koruma Gücü) dönüştürülmesi amaçlanmıştır. 20 Eylül 1999 yılında KFOR, UÇK'nın bütün silahlarından arındırılması işlemini gerçekleştirmiştir. 1 Şubat 2000 yılında ise tekrar örgütlenilerek “*TMK (Trupat Mbrojtjes Se Kosoves- Kosova Savunma Birlikleri)*” ismini almıştır. Anlaşma kapsamında bu

kuvvetin ordu zihniyeti çerçevesinden ziyade; yangın, deprem ve sel gibi olaylarda yararlanılacak sivil teşkilat olarak dönüştürülmesi planlanmıştır. Bu bağlamda TMK'ya terörle mücadele, isyanları bastırma, yasa ve düzeni muhafaza etmek biçimindeki sorumluluklar tanınmamıştır. Oluşturulan yeni teşkilatta kanun dışı işlerle ilişkisi olmuş kişilerin arındırılması gerçekleştirilmiş ve KFOR liderliğinde TMK'nın tanınan sorumluluklara uyumlu olarak eğitilmesine başlanmıştır. KFOR ile gerçekleştirilen anlaşma kapsamında TMK örgütlenmesinde üç bin aktif, iki bini yedek olmak üzere beş bin çalışanın olmasına ve bu personellerin yüzde onunu azınlıkların oluşturmalarına karar verilmiştir. Aynı zamanda TMK üyelerinin aktif olarak politikaya dahil olmaları, kamu görevi yapmaları ve kamu düzeninin muhafaza edilmesine yönelik kanunlara katılmaları da yasaklanmıştır (Altun, 2021: 1717). KFOR mevcut haliyle 34 ülkenin katılım sağlayarak 17.645 kişiden oluşturdukları çok uluslu bir kuvvettir (Koyuncu, 2010: 90-91). NATO'nun gerçekleştirdiği müdahale sonrasında Kosova beş idari bölgeye bölünmüş; Priştine'de İngilizler, Prizren'de Almanlar ve Türkler, Gilan'da Amerikalılar, Kosova'nın batısında bulunan Dpek şehrinde İtalyanlar, kuzeydeki Ksovska Mitroviçe'de ise Fransızlar karargâh kurmuşlardır (Levent, 2013: 864).

Kosova'nın statüsünün belirlenmesi noktasında aşamalı geçişi öngören BM Genel Sekreteri Eski Özel Temsilcisi Michael Steiner 2002'de sekiz başlığa sahip bir hedef listesi hazırlamıştır. Bu başlıklar; *“Demokratik kurumların kuruluşu, kanunların işleyişinin sağlanması, Sırbistan ile iletişim kurulması, mülkiyet hakları, Kosova Koruma Teşkilatı'nın yapılandırılması, Pazar ekonomisi ve hareket özgürlüğü alanında çalışmalar”* gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir. 2003'de ise özel temsilci Harri Holkeri önceki sekiz başlığı detaylandırarak, Temas Grubu ülkeleri ile bunları desteklemiştir. Standartların uygulamaya geçmesi halinde 2005 yılında yasal nihai statünün kazanılacağı üzerine ifadeye de yer verilmiştir (Yıldırım, 2022: 109).

BM Genel Sekreteri'nin Kasım 2005'te Kosova'nın Gelecekteki statüsüne yönelik Özel Elçi olarak göreve getirdiği Martti Ahtisaari'nin gerçekleştirdiği müzakerelerden sonuç alınamamıştır. Genel Sekreter, Özel Elçi'nin hazırladığı raporu 26 Mart 2007 yılında Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Sunulan raporda müzakerelerin çözüme ulaştırılamadığını ifade eden Özel Elçi, Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası toplumun kontrolünde sağlanması önerisinde bulunmuştur. 26 Mart 2007 yılında ise *“Kosova'nın Statüsü Anlaşması için Kapsamlı Öneri”* başlığıyla sunulan belgede görüşlerinin ayrıntılı olarak belirtmiştir (Kuzu, 2010: 2-3). Her iki tarafında Kosova'nın geleceği ile alakalı kendilerince talepleri bulunmaktadır. Sırpların iddiası; Kosova'nın Sırbistan'a bağlı otonom bir bölge olduğudur. Fakat bu iddianın doğruluğu tartışmalıdır. Zira Kosova dağılan Yugoslavya'ya ait bir otonom

bölgedir. Bilindiği üzere Sırbistan Federe Cumhuriyeti, Soğuk Savaş akabinde Kosova'nın özerkliğini kaldırdığını duyurmuş ve Kosova'nın Sırbistan Federe Cumhuriyeti'ne katıldığını ilan etmiştir. Fakat zamanla Sırp Yönetimi Kosova'ya yönelik bir yumuşaması söz konusu olmuştur. Önceleri Sırbistan, Kosova'ya yönelen çözüm tekliflerini içişlerine müdahale olarak nitelendirirken, gitgide durumun Arnavutların yararına boyut kazandığını ve kendilerinin hiçbir etkisinin bulunmadığını anlamışlardır. UNMIK idaresinde Kosova'nın yavaş yavaş bağımsızlığa yöneldiğini gören Sırp Yönetimi Kosova'ya yönelik, *'özerklikten fazla, bağımsızlıktan az'* statü tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Böylece yasama, yürütme ve yargı iznine sahip olurken bölgenin iç idaresini de kendisi sağlayacak; ancak bölgenin devlet ve ülke olarak hakimiyeti Sırbistan'ın elinde olacaktır (Tüysüzoğlu, 2008: 104). NATO'nun gerçekleştirdiği müdahaleyi, bir kısım BM üyeleri hava saldırısının yasal olmadığını iddia ederek tepki göstermişlerdir. Yine BM üyesi aynı zamanda NATO üyesi ülkeler ise yasallık karşısında meşruluk kavramını ortaya koymuş fakat uzlaşa sağlayamamışlardır. Ancak Ahtisaari Barış Anlaşmasının imzalanmasıyla beraber anlaşmanın işlevsellik kazanması adına uzlaşının sağlanması amaçlanmıştır (Emiroğlu, 2021: 252).

BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin hazırlayarak Genel Sekreter vasıtasıyla 2007 yılının mart ayında Güvenlik Konseyi'ne sunduğu planla, Kosova'nın nihai statüsüne dair varılan son nokta belirtilmiştir. Ahtisaari Planı ile; Uluslararası gözetim altında Kosova'ya bağımsızlık tanınması ve Kosova'da bulunan azınlıkların haklarının teminat altına alınması öngörülmüştür. Fakat Plan Sırbistan'ın tepki göstermesine sebep olmuştur. ABD ise Plan'a desteğini ifade ederek konuya BMGK'de çözüm sağlamayı amaçlamıştır. AB'nin destek sağladığı Plan BMGK'de Rusya tarafından onaylanmamıştır. Nitekim Rusya, Sırbistan'ın kabul etmeyeceği bir tasarının karşısında olacağını belirtmiştir. 2007 yılında ABD Başkanı Bush'un Ahtisaari Planı'nı desteklediğini ifade etmesinin ardından, Rusya'nın vetosu ile karşılaşmaları durumunda ABD'nin harekete geçeceğini Kosova'ya bağımsızlığın verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kosova 17 Şubat 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığını ilanının ardından ABD doğrudan yeni devleti tanımıştır (Arı ve Pirinççi, 2011: 15-16).

Alınan bağımsızlık kararında Kosova'nın laik, demokratik ve çok etnisiteli yapısına özellikle değinilmiş, Kosova'daki azınlıkların haklarının korunarak kimsenin ayrımcı muameleye muhatap olmayacağı taahhüt edilmiştir. BMGK'nin 1244 sayılı kararı kapsamında ülkedeki uluslararası toplum temsilcileri ile müşterek iş birlikleri gerçekleştirileceği ayrıca güvenliğin temini noktasında NATO'nun yükümlülük üstlenmesi talep edilmiştir (Ülger, 2016: 52). Hukuki sav konusunda Sırp, altmış dört BM üyesi devletin Kosova'yı tanımamasına

rağmen ülkeyi yeniden kendisine bağlama çabası içerisindedir. Bu durumu ise hukuki yollarla gerçekleştirme gayretindedir. Bu kapsamda Uluslararası Adalet Divanı'na başvuruda bulunulmuştur. Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının hukuka uygun olmadığı, hukuken halen Kosova'nın Sırbistan'a bağlı olduğu bu sebeple de ayrılığın meşru olmadığı iddia edilmektedir (Ayhan, 2010: 84). 9 Nisan 2008 yılında Kosova'nın yeni anayasası onaylanmış ve aynı yıl yürürlüğe girmiştir. Anayasada güçler ayrılığı zorunlu tutulurken, hukukun üstünlüğünün benimsendiği çok etnisiteli toplum yapısı tanımlanmıştır. Mevcut anayasa ile Kosova'nın toprak bütünlüğü kabul edilmekte, Sırpça ve Arnavutça iki resmi dil olarak belirtilmekte, uluslararası örgütlere katılım öngörülmekte ve bir başka devletle olası bir birleşme kabul edilmemektedir (Limon, 2013: 114).

3.3. Kosova Müdahalesine Dair BM Kararları

BM Antlaşması'nın 2/3 Md. gereğince örgüt üyeleri arasındaki *“uluslararası nitelikteki anlaşmazlıklarını uluslararası barış, güvenlik ve adalete tehlike oluşturmayacak şekilde, barışçı yollarla çözerler.”* 2/4 Md. gereğince ise, *“tüm üyeler, uluslararası ilişkilerde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, BM'nin hedefleri ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde güç kullanma tehdidine ya da güç kullanılmasına yönelmekten kaçınırlar”* bildirmektedir. Üye devletler, sistem içerisinde güç kullanımı yönündeki yetkilerinden BMGK lehine vazgeçmişlerdir. Günümüzde ise uluslararası hukukta güç kullanımı yasağına ilişkin ilkenin uluslararası teamül hukuk kuralı halini aldığı ve bu nedenle bütün devletler adına bağlayıcı hükmünün olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede devletlerin, meşru müdafaa ve BM kararlarının uygulanması dışında güç kullanımı uygulayamamaktadırlar. Dünyada barışın korunması ve sürdürülmesi sorumluluğu BMGK'ye tanınmıştır (Gülgezen, 2020: 161). Bu kapsamda insani müdahale; 2/4 maddesini alenen ihlal eder, aksi yönde bir görüşü destekleyen örnek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, insani müdahale *“jus cogens”* güç kullanma yasağı kapsamına girmemektedir (Yılmazarslan, 2008: 93).

BMGK'nin Sırbistan'a yönelik 1199 sayılı kararının uygulanması yönündeki zorlama artmaya başlamıştır. Moskova'nın katı tutumuna rağmen, *“Temas Grubu”* ve Avrupa Birliği desteğiyle yol alan NATO, Kosova'ya yönelik Miloseviç'in öncülük ettiği saldırılarını sonlandırmaması, askeri kuvvetlerini Kosova'dan geri çekmemesi ve Kosovalı Arnavutlarla sağlıklı diyalog geliştirememesi durumunda Yugoslavya'ya yönelik hava hareketinin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Aynı zamanda Kosova'da süregelen savaşta uluslararası

topluluk tarafından Sırlarla yapılan pek çok anlaşmanın hiçbirinin devam etmediğini ifade etmek gerekmektedir (Kadriaj, 2008: 43). BMGK, NATO müdahalesinden önce Kosova ile alakalı 1998 yılında 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararları vermiştir. Bu kararlar kapsamında, hem Sırların sivillere yönelik aşırı güç kullanımını hem de KKO'nun terörist eylemlerine yönelik kınamada bulunarak iki tarafa da insani felakete varan durumu engellemeleri yönünde çağrıda bulunmuş, bu durumun bölgesel barış ve güvenliğine kastettiğini belirtmiş ve problemin Yugoslavya'nın ülkesel bütünlüğü bağlamında çözülmesi gerekliliğine değinmiştir. Hiçbir kararda insancıl sebeplerle gerçekleştirilecek müdahaleyi onaylayan bir hüküm bulunmamaktadır. Sırların etnik temizlik gerçekleştirdiği ve sivil kayıpların arttığı kasım 1998 ve mart 1999 yılları arasında bahsedilen kararlarında çözüme ulaştırması amacıyla mart sonunda antlaşma imzalanması noktasında Sırların antlaşmaya da yakın durmaması üzerine, 24 Mart 1999 yılında NATO hava bombardımanı uygulamaya başlamıştır (Sak, 2015: 135).

NATO'nun müdahale öncesinde Sırbistan'a tanınan olanakları değerlendiren Miloseviç, BM kararlarını onayladığını ilan etmiştir. Bu gelişme akabinde BM temsilcisi Hoolbroke ve Miloseviç arasında 12 Ekim 1998 yılında anlaşma sağlanmıştır. Çoğunlukla BM'nin 23 Eylül 1119 sayılı kararına isnat edilen anlaşma uyarınca Miloseviç'in onayladığı maddeler şunlardır:

- Kosova'da gerçekleştirilen saldırıların sonlandırılması,
- Bütün asker ve ağır silahların, taarruzun başlangıç tarihi olan 28 Eylül 1988 yılı öncesindeki haline geri getirilmesi,
- İnsani yardım teşkilatlarının faaliyetlerine engel olunmaması,
- Savaş suçlularının bulunması ve UA savaş suçluları mahkemesiyle ortak çalışma yürütülmesi,
- Mültecilerin yurtlarına dönüşlerine olanak sağlanması,
- Kosovalı Arnavutlar ile özerklik hususunda sağlam adımlar atılması ve görüşmeler gerçekleştirilmesi,
- Anlaşmanın kontrolünü sağlamak amaçlı iki bin kişilik gözlemci kuvvetinin Kosova'ya nakledilmesi.

Mevcut anlaşma sayesinde Kosova'da kısa bir dönem barış ortamı sağlanabilmiştir. Kosovalı Arnavutları hedef alan saldırılar ile anlaşma bozulmuştur. Anlaşmanın Sırbistan tarafından ihlali sonrasında Arnavut ve Sırp kuvvetleri arasındaki çatışmalar durmaksızın devam etmiştir. NATO üyesi devletler ve ABD'yi Yugoslavya'ya karşı müdahalede bulunmaya yönelten en önemli olay Priştine'nin güneyinde bulunan Racak köyüne 16 Ocak

1999 yılında yapılan saldırılar olmuştur. Sırp askerlerinin saldırısı sonucunda 45 sivil öldürülmüştür. Sırpların savunmasız sivillere karşı katliamı AGİT'in bölgede gerçekleştirdiği denetimler sonrasında belgelenmiştir. Bu esnada G8 Dışışleri Bakanları'nın gerçekleştirdiği toplantıda Kosova'nın kendisini idare etmesi hususunda ciddi adımlar atılmıştır. Kosova'nın toprak bütünlüğünün geçici bir anlaşma ile sağlanması hususunda fikir birliğine varılmıştır. Ancak çatışmaların sürmesi ve gerçekleştirilen görüşmelerde Miloseviç'in NATO'nun isteklerini onaylamaması durumunda NATO harekât gerçekleştireceğini ilan etmiştir. NATO, 22 Mart tarihinde otuz altı bin kişilik birliği ile sınırları aşmış, ilaveten sekiz bin kişilik birlikte sınırları aşmak üzere bekletilmiştir. 22 Mart'ta Sırp güçlerinin Kosova'nın Batı ve Güney bölgelerine operasyon gerçekleştirerek Arnavutları sınır dışı etmiştir. Binlerce Arnavut bölgeden ayrılırken on binlercesi de dağlara kaçmıştır. Nitekim Sırpların sunulan hiçbir öneriyi kabul etmemesi akabinde harekât başlatılmış, hava saldırıları ile Sırp kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Özdağ ve Önal, 2017: 564-565).

1199 ve 1203 sayılı kararlar her ne kadar Kosova'da yaşanan durumun bölgenin barış ve güvenliğine tehdit içerdiği yönünde ifadeler içerse de on dokuz ülkenin katılımıyla, Sırp askeri tesislerine gerçekleştirilen bombardıman BMGK onayı neticesinde uygulanmamıştır. BMGK'nin etkin rol alamamasında Rusya'nın karşı yönde tutumunun payı olmuştur. Operasyon sonrasında Rusya, NATO'nun gerçekleştirdiği eylemin kınanması yönünde karar taslağı hazırlamıştır. Diğer yandan Kosova'ya gerçekleştirilen askeri müdahale bilhassa Bosna ve Ruanda'da yaşanan insani dramlar söz konusu olduğunda, dünyada önemli bir kesim tarafından müdahale meşru bir eylem olarak görülmektedir (Sürücüoğlu, 2017: 606). BM sistemindeki oylama usulü, Rusya, ABD, Fransa, Çin ve İngiltere'den oluşan Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesine veto hakkı tanımaktadır. BM Anlaşması'nın 27. maddesi uyarınca, tüm oylamalarda karar alma sayısı 15 üyede 9 iken, usule ilişkin olmayan durumlarda ise 9 üye içerisinde bulunan 5 daimî üyenin oyunun olması zorunludur. Fakat tek üyenin çekimserliği olumsuz oy mahiyetinde değildir. Sürekli üyelerden bir tanesinin dahi olumsuz oy kullanması durumunda Güvenlik Konseyi karar alamamaktadır. Güvenlik Konseyi olmaksızın NATO'nun kendi kararıyla uygulamaya koyduğu Kosova Müdahalesi, 1999 yılında '*Kosova Barış Planı*'ni reddeden Yugoslavya'nın hedef alındığı askeri bir pakt tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarıdır. Gerçekleştirilen harekâtın hukuki olması adına Güvenlik Konseyi'nin NATO'yu yetkilendirmesi yönünde karar alması gerekmektedir. Fakat bu durum gerçekleşmemiştir. Nitekim operasyonların ''insani'' gerekçeyle gerçekleştirilmiş olması da durumu değiştirmemektedir. Güvenlik Konseyi iznine başvurulmama nedeni ise Rusya'nın kararı veto edeceğinin düşünülmesidir (Kadriaj, 2008: 55).

Müdahale sonrasında Çin ve Rusya'nın da içerisinde bulunduğu devletler müdahalenin hukuki olmadığı yönünde tutumlarını alenen belirtmişlerdir. Rusya temsilcisi Lavrov, müdahalenin uluslararası hukuk içinde hiçbir gerekçesinin olmadığını ifade ederek, müdahaleyi *“barış ve güvenlik yönünden tehlikeli bir emsal olarak”* ifade ederken müdahalenin *“tek taraflı hukuka aykırı yaklaşım virüsünü devletlerin diğer tüm ilişkilerine de sıçratabileceği”* ikazında bulunmuştur. Çin temsilcisi ise Kosova'da yaşanan durumun devletin iç meseleleri olduğunu ifade ederek *“nedeni ya da biçimi her ne olursa olsun devletlerin iç işlerine müdahalede bulunulmasına karşı olduklarını”* bildirmişlerdir. Diğer bir grup devlette, insani müdahaleyi onaylamadıklarını yetkililerin resmî açıklamaları ile ifade etmişlerdir. Yanı sıra Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu Başkanı Richard Goldstone, raporunda belirttiği üzere, NATO'nun gerçekleştirdiği müdahalenin teknik yönüyle hukuka aykırı fakat meşru olduğunu ifade etmiştir. BM Genel Sekreterliği'ne Birleşik Krallık tarafından insancıl müdahalenin çerçevesini oluşturan belge de ise üstü kapalı olarak müdahalenin meşru kabul edildiği iddia edilmiştir. BMGK'deki toplantılarda Hollanda temsilcisi ise bazen barışı sağlayabilmek adına güç kullanmanın meşru olabileceğini bildirmiştir (Sak, 2015: 137-138).

İlerleyen dönemlerde BMGK, 1674 ve 1706 sayılı kararlarla *“koruma sorumluluğu”* genel hatlarının oluşturulduğu, 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. bölümlerine bağlı olduklarını doğrulayan atıflarda bulunmuşlardır. BM Genel Sekreteri olarak görev alan Ban Ki- Moon da Kofi Annan gibi *“koruma sorumluluğu”* kavramını desteklemiş ve özel danışmanının koruma sorumluluğunun uygulamada nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. Hazırlanan raporla *“Koruma Sorumluluğunu Uygulamak”* başlığına sahip üç sütunlu yapı önerilmiştir. İlk sütunda dört suçtan halkı korumanın sorumluluğunun devletlere ait olduğu ifade edilmiştir. İkinci sütun devletlerin sorumluluklarını icra etmesi hususunda uluslararası toplumun yardımını belirtmeklerdir. Son sütun da ise devletin sorumluluğunu icra edemediği durumda BM üyesi ülkelerin ortaklaşa vaktinde ve kararlı bir şekilde tepki göstermelerine yöneliktir. Fakat ifade etmek gerekir ki devletler raporda koruma sorumluluğunun uygulamasını onaylasa da hukuki boyutu noktasında uzlaşa sağlayamamışlardır. Burada önemli olan husus, devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik bir durumda koruma sorumluluğunu onaylıyor olmaları fakat diğer devletlerin vatandaşlarının korunması hususunda metni onaylamaktadırlar. Bu sebeple hukuki bağlayıcılık noktası tamamlanamamaktadır (Sürücüoğlu, 2017: 610-611).

NATO müdahalesine hukuki boyutuyla eleştiri getirilmesinin kaynağı ise BM şartının 7/42 maddesi uyarınca, uluslararası güvenliğe kasteden bir durum karşısında eyleme geçebilmek adına BMGK kararının zorunluluğudur. *BMGK'nin onayı alınmaksızın*

gerçekleştirilen müdahalenin hukuki olmadığı belirtilmektedir. Buna karşın; *“1948 BM İnsan Hakları Deklarasyonu ve 1949 Cenevre Konvansiyonu’na”* göre suç içeren *“göçe zorlama ve insan hakları ihlallerini”* sona erdirmek hedefiyle gerçekleştirildiği fikrini savunanlar müdahaleyi meşru olarak tanımlamaktadır (Acar, 2015: 120). BM kurucu antlaşmasının ana ilkelerinden biri olan, ulus devletin temelinde var olan egemenliği açıkça ihlal etmiş, *“demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü”* gibi evrensel değerler karşısında *“devlet egemenliği”* ile bir bütün olan *“iç işlerine müdahale etmeme”* ilkesi koruyucu niteliğini yitirmiştir (Çapar, 2006: 1). Mevcut norma göre, devlet ya da devletler grubu tarafından askeri kuvvetle gerçekleştirilen tek yönlü müdahale uluslararası hukuka aykırıdır. Bazı uzmanların ve hükümetlerin mutabık olduğu görüş ise, *“Kosova’daki vahşetin son bulması adına bir şeyler yapılmalıydı ve NATO bunu gerçekleştirebilecek tek oluşum”* olduğu yönündedir (Yılmazarslan, 2008: 107).

Güç kullanımı doğası itibarıyla uluslararası hukuk yapısına aykırı bir niteliğe sahiptir. Fakat uluslararası toplumda ortaya çıkan durumlar ve insani felaketlere yönelik çözüm arayışları zorunludur. Gittikçe artan insan hakları ihlallerine karşı uluslararası toplumun da üzerine düşen ahlaki bir sorumluluğu vardır. Bu nedenle insan hakları ihlallerine varan durumlarda, yerinde ve kararlılıkla gerçekleştirilen müdahale zorunlu olabilmektedir. Bu çerçevede, uluslararası düzenin muhafaza edilebilmesi noktasında insani müdahale önemli bir vasıta olabilir böyle bir durumda da uluslararası hukukun dışında tutulması gerekmektedir. (Acet, 2017: 448-449).

SONUÇ

Dünya, uluslararası sistemin Soğuk Savaş olarak nitelendirdiği ABD ve Sovyetler Birliği'nin siyasi ve askeri gerginlik yaşadığı, 44 yıl süren güç mücadelesine tanık olmuştur. Silahların aktif olarak kullanılmadığı ancak güç dengelerinin ABD ve Sovyetler Birliği etkisinde şekil aldığı bu dönemde sıcak çatışma yaşanmamış fakat nükleer silahların kullanım eşliğine gelindiği keskin bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş dönemi içerisinde, 1949 yılında Sovyetler Birliği tehdidine karşı, Avrupa'nın güvenliğini sağlamak amaçlı kolektif güvenlik örgütü olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO kurulmuştur. Bu dönemde dört ayrı stratejik konsept oluşturmuş ve her konsept NATO'nun Sovyetler Birliği ile ilişkileri çerçevesinde şekil almıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Varşova Paktı'nın feshedilmesiyle NATO'nun dinamiği de büyük ölçüde değişmiştir. NATO'nun varlığını gerekçelendirdiği tehdit unsuru olan Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla, örgütün varlığının sorgulandığı bir sürece girilmiştir. Sorgulamanın yaşandığı bu süreçte NATO kendini revize ederek ve yeni tehditlere angaje olarak dönüşümünü sağlamayı amaçlamıştır. NATO bu dönemde yeniden yapılandırma sürecine girmiş ve kendisine iki misyon belirlemiştir. Bu iki misyon: daha geniş alana doğru genişleme ve ihtiyaç duyulduğu takdirde operasyonel faaliyetlerle müdahale gerçekleştirmek olmuştur.

Soğuk Savaş ardından belirlenen ilk stratejik konseptle birlikte NATO savunma konusundaki hassasiyetlerine bağlı kalmış fakat sorunları iş birliği ve uzlaşma yoluyla çözme yeni ilkesi olarak belirlemiştir. Öyle ki bu dönemde Sovyet lideri Gorbaçov da ilgili toplantıya çağırılmış, ihtilaf yaratan konularda barışçıl yollarla çözüm bulmayı hedefleyen yeni bir yol haritası belirlenmiştir. Eski Varşova Paktı üyelerinin genişlemenin ilk dalgasını oluşturduğu NATO'nun yeni dönemi, Avrupa-Atlantik odaklı bir örgüt haline dönüşmüştür. Aynı zamanda yeni dönemle birlikte uluslararası disiplin içerisindeki parametreler de değişim göstermiş; "tehdit, risk, güvenlik" gibi kavramlara yeni tanımlamalar getirilmiştir.

NATO bu dönemde "insani müdahale" gerekçesiyle birtakım operasyonlar gerçekleştirmiştir. Balkanlarda ilk müdahaleyi Bosna-Hersek'e gerçekleştirilmiş fakat bu müdahalenin hukuki temeli BMGK kararına dayandığı için meşru kabul edilmiştir. Kanlı çatışmaların yaşandığı Balkanlar'da gerçekleşen Bosna sorununun tekrarı olmaması adına Kosova sorunu, geç kalınmaması gereken ve benzer sorunların yaşanmaması adına zorunlu bir müdahaleye zemin hazırlamıştır.

NATO'nun alan dışı müdahalesi olan Kosova müdahalesi uluslararası ortamda ihtilaf yaşanmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda vatandaşları etnik temizlik, savaş ve insanlığa karşı tehdit oluşturan suçlara karşı muhafaza etmek adına BM'nin müdahale hakkının hukuki dayanağı hayati önem taşımaktadır. Gerçekleştirilen literatür taramasında, insani müdahalenin gerekli olduğu görüşünü savunanların yanı sıra müdahalenin gerekli olmadığı yönünde savunmalar da mevcuttur. Müdahalenin gerekli olmadığı görüşüne sahip olanlar, "insani müdahale" çerçevesinin ve sınırlarının net çizilmemiş olmasından kaynaklı, müdahalenin uygulanması noktasında; keyfi seçici ve pragmatist davranılacağını düşünmektedirler.

Mevcut çalışma ile NATO'nun gerçekleştirdiği insani müdahalenin zorunlu olduğu düşüncesi savunulmaktadır. BM'nin devletlerin kuvvet kullanımına yönelik 2/3 ve 2/4. maddeleri uyarınca uluslararası nitelikteki anlaşmazlıklarda sorunların barışçıl yollarla çözülmesi gerekliliği ve kuvvet kullanımının BM hedefleri ile bağdaşmayacağı ilkeleri, NATO'nun müdahalesi ile ihlâl edilmiştir. Ancak BMGK'nin karar alma noktasında tıkanık sistemi NATO'yu bu müdahaleyi uygulamak zorunda bırakmıştır. Bu çerçevede Balkanlar'da Kosova sorunundan önce gerçekleşen Bosna Savaşının neden olduğu insanlık dramına tüm dünya tanık olmuştur. Etnik temizliğe varan uygulamalar Bosna ve Kosova'da aynı niteliğe sahip olmasına rağmen, BMGK Bosna'ya yetkilendirme tanırken Kosova'ya yönelik benzer karara varılamamıştır. Yine Bosna'da olduğu gibi Libya'da da BMGK'nin 1973 sayılı kararıyla Libya müdahalesi gerçekleştirilmiştir.

BM'nin gündemine gelen Kosova sorununda BMGK, 1998 yılında 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararları almış ancak sorunu sonlandırmak adına yeterli olmamıştır. Son uzlaş çabası Rambouillet görüşmelerinin de Sırbistan tarafından olumlu yanıtlanmamasına müteakip NATO, Kosova'da yaşanan çatışmaya "insani müdahale" gerekçesiyle alan dışı müdahalede bulunmuştur. NATO'nun bu müdahaleyi gerçekleştirmiş olması da BM'nin karar alımı noktasında kilit oluşturan yapısından kaynaklanmaktadır. BMGK'nin etkili yol alabilmesinin önünü tıkayan "veto sistemi" BM'yi karar alma noktasında işlevsiz hale getirmektedir. Bu kapsamda çözüm noktasında yetersiz kalan BM acilen yapılandırmaya ihtiyaç duymaktadır. Öyle ki güvenliği temin etmek üzere kurulmuş olan BMGK'de Sovyetler Birliği 1949 yılına kadar otuz defa veto kullanmıştır (Gül, 2015: 252). Bu durum da NATO'yu bu anlamda daha etkin politikalar izlemek zorunda bırakmıştır. NATO'nun insani müdahale altında gerçekleştirdiği müdahale ile Sırpların gerçekleştirdiği etnik temizliğin son bulması ve Kosova'nın bağımsızlığını kazanması, müdahalenin gerekliliğini ve başarısını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Z. S., (2015), Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6(1), 119-137.
- ACET, G. S., (2012), Uluslararası İlişkilerde Dış Müdahale Sorunu: Afganistan ve Libya Müdahalelerinin Uluslararası Hukuk ve Meşruiyeti Açısından Değerlendirilmesi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ACET, Ö. G. D. G. S. (2017), Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale.
- ADANMIŞ, Z., (2018), Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Güvenlik Yaklaşımında Yaşanan Dönüşüm. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 6(2), 91-116.
- AGHAYEV, V., (2019), Etnik Milliyetçilik Bağlamında Kosova ve Karabağ Sorunlarının Karşılaştırılması (Master's thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- AĞIR, B., (2014), Güvenlik ve göç kavşağında Kosova sorunu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 69(3), 455-479.
- AĞIR, B., (2015), Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 11 (22), 97-131.
- AKBULUT, M. A., (2019), Küreselleşmenin Refah Devletine Etkisi ve Refah Krizi Bağlamında İnsani Güvenlik Yaklaşımı. International Journal of Labour Life and Social Policy, 2 (1), 5-18.
- AKSU, M., & TURHAN, F., (2012), Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4 (2), 69-80.
- AKSU, Z., & EMİNOĞLU, A., (2019), BM İnsani Müdahale Kararları ve NATO'nun Libya Müdahalesi. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 322-330.
- ALPTEKİN, G., (2022), Geleceğin Kolektif Güvenlik Sistemi Üzerine: Ebedi Barış ve Avrupa Ahenginden Alınabilecek Dersler (Tez No. 2502160445) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

- ALTUN, A., (2021), Çatışma Sonrası İyileştirmenin Güvenlik Boyutu Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK)'nın Silahsızlandırılması Tasfiyesi ve Yeniden Entegrasyonu Süreci. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20(80), 1709-1723.
- ARI, T., & Pirinççi, F., (2011), Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. Alternatif Politika, 3.
- ARSAVA, A. F., (2011), Egemenlik ve koruma sorumluluğu. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(1), 101-124.
- ATAÇ, K. K., & Çam, M. M., (2020), Soğuk Savaş: Amerikan Büyük Stratejisi, Johnson Doktrini ve Kıbrıs. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16(35), 595-634.
- ATATORUN, M., (2023), Türkiye-NATO İlişkilerinin Ahlaki Zeminini Kurmak. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22(85), 274-291.
- AYATA, A., (2015), Kosova: Sonun Başlangıcı/Kosova: Beginning Of The End. Akademik Hassasiyetler, 2(3), 133-145.
- AYHAN, H., (2010), Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23), 73-86.
- BAĞBAŞLIOĞLU, A., (2013), Transatlantik İlişkiler Bağlamında “Küresel Ortaklar” ve “Akıllı Savunma”. Adam Academy Journal of Social Sciences, 3(1).
- BAĞBAŞLIOĞLU, A., (2014), NATO'nun Yeni Ortaklıklar Politikası Çerçevesinde “Küresel Ortaklar” ile İlişkileri. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 10(20)), 49-83.
- BAĞBAŞLIOĞLU, A., (2017), İnsan Güvenliği ve NATO: NATO'nun Ege Misyonu Örneği.
- BAĞBAŞLIOĞLU, T., (2017), İnsani müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitanizm. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(5), 3047-3064.
- BAKAN, S., & Şahin, S., (2018), Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 4(2), 135-152.
- BAKAN, Z. A., (2007), Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları. 21. Yüzyıl Dergisi, 1(3), 35-50.

- BARAN, T., & MACAR, E., (2017), Değişen Güvenlik Yaklaşımları Örneğinde Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Yaklaşımı. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- BAYLİS, J., (2008), Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.
- BAYRAKTAR, F., (2012), Bir Ütopya Olarak Kolektif Güvenlik Sistemi Ya da Birleşmiş Milletler Ne İşe Yarar. *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 21-33.
- BİRDİŞLİ, F., & TEKİN, F., (2021), Türkiye’de İnsani Güvenlik Alanında Yapılan Çalışmaların Nitel Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 1-19.
- BİRDİŞLİ, F., (2020), Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, (International Security Congress Special Issue), 235-260.
- BİRESSELİOĞLU, M. E., (2012), NATO’nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye’nin Olası Konumu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Special Issue: 60 Years of Turkey’s NATO Membership: Change, Transformation, Continuity, 227-252.
- BİRSEL, H., (2012), Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı “Madalyonun İki Yüzü”. *Süleyman Demirel Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(25), 109-124.
- CAN, F., & KARAKUZU, Ö., (2010), Yeni NATO ve Stratejileri.
- CANİKOĞLU, E., (2022), NATO’nun Soğuk Savaş Sonrası Yeni Stratejileri. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-103.
- CAZALA, M. S., (2018), Koruma Sorumluluğunun Normatif Statüsü. *Öneri Dergisi*, 13(50), 65-89.
- ÇAĞRI, E., (2001), ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(04).

- ÇAKIR, A., (2021), NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011). Güvenlik Stratejileri Dergisi, 17(38), 289-334.
- ÇAKIRCA, B., (2020), Uluslararası Hukukun Eksik Uygulanışına Bir Örnek: Bosna-Hersek'te Uluslararası Hukukun Müdahaleleri. Akademik İncelemeler Dergisi, 15(2), 561-596.
- ÇAKMAK, H., (2003), Avrupa Güvenliği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAPAR G. (2006), NATO'nun Kosova'ya Müdahalesinin Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması Açısından Analizi (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).
- ÇELİK, T., (2012), Orta Asya Güvenlik Sorunları ve NATO'ya Yansımaları.
- ÇELİK, U., (2013), Avrupa Birliği'nin Uluslararası Güvenlik Yaklaşımında Kosova'daki Eulex Misyonu (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi).
- ÇETİNKAYA, H. C., (2020), NATO Ortaklık Programının Bölgesel ve Küresel Güvenliğe Etkileri ve Geleceği (Doctoral Dissertation, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- ÇEVİKBAŞ, A., (2011), Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi. Savunma Bilimleri Dergisi, 10(2), 18-57.
- DAĞCI, G. T., & Diler, O., (2017), ABD İnsani Askeri Müdahalelerini Belirleyen Faktörler. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 5(1), 71-95.
- DAĞCI, G. T., & ZORBA, H., (2016), ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 4(1), 46-69.
- DALAR, M., & KALAYCI, C., (2019), Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğu Çıkmazı. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24(40), 43-71.
- DEMİR, C., (2021), Soğuk Savaş Sonrası NATO'NUN Değişen Kimliğinin Post yapısalci Kuram ve Zirve Bildirileri Çerçevesinde İncelenmesi. Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi, 1(1), 20-37.

- DEMİR, S., (2016), 21. Yüzyılda Barış ve Güvenliğin Tesisinde NATO'nun Rolü. Gazi Akademik Bakış Dergisi, 9(18), 235.
- DEMİRBAŞ, Ç. E., (2021), Libya'dan Sonra Koruma Sorumluluğu Doktrini:" Koruma Sırasında Sorumluluk" ve" Sorumlu Koruma" Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 5(1), 248-287.
- DEMİRDÖĞEN, Ü., (2011), Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Yeni Stratejisi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 46.
- DEMİREL, N., (2013), Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 0(1), 152-172.
- DEMİRTAŞ, C. B., (2010), Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008). Uluslararası İlişkiler Dergisi, 7(27), 51-86.
- DİRİÖZ, A. O., (2012), NATO'nun Ortadoğu'ya Yönelik Politikası ve Kurumsal Programları. Ortadoğu Analiz, 4(40), 49-57.
- DOĞAN, N., (2005), NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(03), 69-108.
- DÖNMEZ, S., (2010), Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak kavramı ve NATO.
- DUMAN, G., & Kurtulmuş, B., (2020), NATO'da Etkif Liderlik Sorunu. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (39), 1407-1422.
- DUMAN, G., (2021), Salgın Hastalık Esnasında İnsani Güvenliği Yeniden Düşünmek. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 12 (29), 118-130.
- DÜZDABAN, E., (2020), Bölgesel Kolektif Güvenlik Arayışları: Orta Asya Örneği.
- EMİNOĞLU, A., & DEMİR, S., (2018), Küresel Rekabetin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ). Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (52), 115-142.
- EMİROĞLU, H., (2021), Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

- ERCAN, P. G., & KUL, S., (2021), Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 18(71), 1-19.
- EREKER, A. F., (2019), NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri. Güvenlik Yazıları, 4.
- ERENEL, F., & CAYMAZ, E., (2014), Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Yeterliliği: Afrika Birliği Örneği. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 117-136.
- ERGÜVEN, N. S., (2016), Uluslararası hukuk açısından güvenlik kavramının teorik temelleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(3), 771-836.
- EROL, M. S., (2012), Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: NATO ‘Yeni Tehditler, Konseptler, Arayışlar, Dönüşüm ve Alan Dışı Operasyonlar’. Ankara: Barış Platin Yayınları.
- EROL, M. İ., (2021), Kosova Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde NATO Müdahalesinin Değerlendirilmesi (Master's thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ERTUĞRUL, A. P. D. Ü. E., (2010), Koruma Sorumluluğu; Makyaj Sonrası İnsani Müdahale. Human Security, 478.
- ERTUĞRUL, Ü., (2016), Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20 (2), 441-470.
- FİDAN, Y., (2017), Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Balkan Politikası.
- GÖKBAŞ, S., (2016), Çok Kutuplu Yeni Uluslararası Sistemde “Güvenlik” Algısı.
- GÖRGEÇ, R., (2020), Uluslararası İlişkilerde Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Çalışmaları ve Türk Akademisindeki NATO Algısı (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- GÜÇLÜ, İ., (2014), Uluslararası Güvenlik İlişkileri ve Stratejileri.
- GÜL, M., (2015), Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm. Akademik İncelemeler Dergisi, 10(1), 247-265.

- GÜLGEZEN, G., (2020), İnsani Müdahale ve Kosova Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(2), 139-170.
- GÜNDÜZ, O., & GÖÇÖĞLU, V., (2020), Ulusal güvenlik politikası çerçevesinde ABD'nin güvenlik anlayışına kronolojik bir bakış. OPUS International Journal of Society Researches, 15(21), 725-755.
- GÜNEŞ, B., (2018), Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7(2), 263-291.
- GÜNEYLİOĞLU, M., (2021), BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme. Akdeniz İİBF Dergisi, 21 (1), 107-120. DOI: 10.25294/auibfd.836865
- GÜRKAYNAK, M., (2005), SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA NATO ve AVRUPA GÜVENLİĞİ. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (1), 7-27.
- GÜRLER, T., (2009), NATO'nun Barış İçin Ortaklık Konsepti ve Güvenlik Politikaları (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- GÜVENÇ, S., (2015), NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Katkıları. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(45), 101-119.
- GÜZEL, A. O., (2009), NATO'nun Yeni Misyonu: Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Algılamaları (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- HASIRCI, İ., (2019), Soğuk Savaş Sonrası Gelişen Uluslararası Sistemin NATO'ya Etkisi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ILGAZ, D., (2020), İnsani Güvenlik Doktrini: Avrupa'da ve Türkiye'de.
- İLKER, A. L. P. (2011), 1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1(01), 1-50.
- İPEKÇİ, İ., SOYDEMİR, A., & ERCİYAS, A., (2021), NATO'nun 2030 Vizyonu İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 19-39.

- İREN, A. A., & GÜRKAYNAK, M., (2016), Mutlak Güç Ya da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 134-158.
- İYİAT, B., (2020), Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı ve Kopenhag Okulu. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (5), 3-13.
- KADRİAJ, S., (2008), Kosova Sorunu (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- KANAT, S., KODAMAN, T., & İREN, A., (2016), İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (2), 567-588.
- KARAASLAN, H., & DEMİREL, M., (2021), Bir Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Covid-19 ile Mücadelede Uluslararası İş Birliği: Güvenliğin Bölünmezliği İlkesi Kapsamında Bir Değerlendirme. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 10(3), 115-138.
- KARABULUT, A., & DEĞER, F., (2015), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım Genel Bakış. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 69-79.
- KARAGÜL, S., & DEMİRBAŞ, Ç. E., (2017), Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir 'İnsancıl Müdahalesizlik' Örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30), 481-510.
- KARAKOÇ, J., (2006), ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1).
- KARAOSMANOĞLU, A. L., (2014)., NATO'nun Dönüşümü. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10(40), 2-38.
- KAYPAK, Ş., (2012), Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1-22.
- KAZAZ, M., (2019), NATO'nun Balkanlar Üzerindeki Rolü. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (74), 69-89.

- KESGİN, S., (2005)., NATO’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi.
- KESKİN, F., (2006), İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3 (12), 49-70.
- KOLASI, K., (2014), Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin İçin Güvenlik. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı: Teorik Değerlendirmeler, 121-154.
- KOYUNCU, H., (2010)., NATO’nun Yeni Stratejik Konsepti ile Birlikte NATO içerisinde Türkiye’nin Konumu (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- KÖMÜROĞLU, İ. T., (2019)., Akdeniz Deniz Güvenliğinde NATO’nun Yeri: Etkin Çaba Operasyonu (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- KUŞOĞLU, B., (2012)., Libya: Arap Baharı’na NATO “Katkısı”. Yasama Dergisi, (22), 99-118.
- LEVENT, Z., (2013)., Tarihi Süreçte Kosova. Atatürk Yolu Dergisi, 13(52).
- MANDACI, N., (2014), Ulus-Kurma Süreçleri ve Nüfus Mübadeleleri: Dün–Bugün. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 180(180), 85-104.
- MOORE, RR., (2012), Lizbon ve NATO’nun Yeni Ortaklık Politikasının Gelişimi. Algılar, 17 (1), 55.
- MUSTAFAYEVA, A., & BAKLACIOĞLU, N. Ö., (2019), Koruma Sorumluluğu ve Güneydoğu Asya’da İnsani Güvenlik: Rohingya Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- NATO1, (2023), Kuzey Atlantik Antlaşması,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm E.T: 05.01.2023
- NATO10, (2023), Kolektif Savunma ve Caydırıcılık,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133127.htm, E.T: 03.05.2023
- NATO11, (2023), Kriz Önleme ve Yönetimi,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49192.htm? E.T: 03.05.2023

NATO2, (2023), Stratejik Kavramlar, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm
E.T: 15.02.2023

NATO3, (2023), NATO'nun 2010 Stratejik Konsepti,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm E.T: 03.06.2023

NATO4, (2023), 11 Eylül Stratejik Konsepti,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm E.T: 04.06.2023

NATO5, (2023), 1999 Stratejik Konsepti,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm E.T: 02.04.2023

NATO6, (2023), NATO Üyesi Ülkeler,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm#finland E.T: 03.05.2023

NATO7, (2023), Akdeniz Diyalogu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm
E.T: 02.04.2023

NATO8, (2023), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm E.T: 02.04.2023

NATO9, (2023), NATO Genel Sekreteri,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50094.htm E.T: 02.04.2023

ODUNCU, T., (2019), 1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi. Bucak İşletme
Fakültesi Dergisi, 2(1), 1-15.

OĞUZLU, T., (2012), NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi. Uluslararası
İlişkiler Dergisi, 9(34), 99-124.

OĞUZLU, T., (2019), NATO ve Yeni Dünya Düzeni.

OKTAY, E. G., (2012), NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisinin Artan
Rolü. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(34), 125-149.

ORAN, B., (2020), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,
Yorumlar Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları.

- ORAN, B., (2020), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZBERK, S., & ULUBAY, T., (2018), İnsani Müdahale ve Meşruluğu; Bosna Örneği. Editörler/Editors, 648.
- ÖZBÖLÜK, F., (2019), NATO'nun Yumuşak Gücü.
- ÖZCAN, A. B., (2011), Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 11(22), 445-446.
- ÖZDAĞ, A., & ÖNAL, T., (2017), Kosova Sorunu ve Kosova'nın Bağımsızlık Süreci.
- ÖZDOĞAN, M., (2019), Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8(1), 1-24.
- ÖZKAN, G., (2010), Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1), 109-132.
- ÖZLÜK, E., & Özlük, D., (2014), NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31), 209-225.
- ÖZTÜRKÇÜ, A., KAVUNCU, S., (2022), Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XII. 1. Baskı, Eğitim Yayınevi.
- PALANCI, M., (2021), Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşen Dünyada Değişen Güvenlik Tehditleri: AB-NATO İlişkilerinin Yeniden Tanımlanması. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 224-244.
- PEKSARI, D. G., (2006), NATO'nun Değişen Konsepti (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi).
- PEKTAŞ, Z., (2014), Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu (Master's thesis, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- PEKYARDIMCI, E. B., (2006), İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- PURTAŞ, F., (2005), Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 1 (2), 7-31.
- SAK, Y., (2015), Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan Ya da Yaşanacaklar İçin Dersler. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11(44), 121-153.
- SAMANCI, U., (2009), Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü.
- SANCAK, K., (2003), Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. Sosyal Bilimler Dergisi, (6).
- SDE, (2023), NATO'nun Kuruluşu ve Konsept Değişiklikleri "NATO 2030 Konsepti" <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/natonun-kurulusu-ve-konsept-degisiklikleri-nato-2030-konsepti-kose-yazisi-22857> E.T: 04.05.2023.
- SEKMEN, Z. S., (2022), Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü: Tehdit Algısı, Kriz Yönetimi ve NATO Askeri Operasyonları= The Transformation Of Nato After The Cold War: Threat Perception, Crisis Management And Nato Military Operations.
- SEVAL, H. F., (2017), Soğuk Savaş'tan Günümüze İnsani Müdahale: Neo-Realist Perspektif- Humanitarian Intervention From Cold War Era To The Present: Neo-Realist Perspective. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22), 469-481.
- SÖNMEZ, S., (2016), Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümünün Türkiye'nin Balkanlar Politikasına Etkisi. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 229-245.
- SÜRÜCÜOĞLU, O., (2017), Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(4), 603-628.
- ŞAHİN, A. S., (2015), Kosova'nın Bağımsızlık İlanının Uluslararası Adalet Divanı Kararı ve Self Determinasyon İlkesi Çerçevesinde İncelenmesi. Ankara Barosu Dergisi, (3), 520-533.

- ŞAHİN, B., (2020), Değişen Dünya Düzenine Bağlı Olarak Değişen Uluslararası Güvenlik Algısı. *İmgelem*, 4(6), 177-204.
- ŞAHİN, G., (2015), Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Anlayışı Bağlamında NATO.
- ŞAHİN, G., (2016), Küresel Güvenlik ve NATO. Ankara: Detay Yayıncılık.
- ŞAHİN, G., (2017), Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 59-81.
- ŞENTUNA, T., (2019), Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 215-239.
- ŞİMŞEK, A., (2014), Makedonya'nın NATO Üyeliğinin Türkiye ve ABD Desteği Kapsamında Tartışılması. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2(1), 26-36.
- ŞÖHRET, M., (2011), Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği ve Türkiye İçin Önemi.
- TAŞAR, M. M., & ÜNALTAY, A. A., (1999), Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem. *Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa*, Musa Ceylan (haz.), Ülke Kitapları.
- TAVUKCU, N., (2023), Avrupa Birliği'nin Sınırlarının ve NATO'nun Genişleme Politikalarının Rusya'nın Güvenlik Algıları Üzerindeki Etkisi (Doctoral dissertation).
- TELLİ, A., (2012), İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), 206-220.
- TEPECİKLİOĞLU, A. O., (2020), Koruma Sorumluluğu: Devletlerin Dünyasında İnsanları Korumak. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 231-248.
- TOKATLI, S. G., (2022), NATO'nun Sistem İçeriğindeki Dönüşümü ve Geleceği. *UPA Stratejik İşler*, 3 (2), 61-84.
- TORUN, Z., (2017), Doktrinde İnsani Güvence Kavramı: Destekleyenler ve eleştirenler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 223-241.

- TRGUVENLİKPORTALI, (2023), Güvenliğe Kuramsal Yaklaşımlar <https://trguvenlikportali.com/ders-1-guvenlikkavrami/#:~:text=Uluslararası%20C4%B1%20%20C4%B0li%20C5%9Fkiler%20ve%20G%C3%BCvenlik%20%20C3%87al%C4%B1%20C5%9Fmalar%C4%B1,ar%C3%AE%20olmalar%C4%B1%20hali%E2%80%9D%20olarak%20tan%C4%B1mlanabilir>. E.T: 10/08/2023.
- TURAN, G., (2021), Uluslararası Hukukta Güvenlik Söylemleri: Uluslararası İlişkiler Teorileri ile Kesişen Düzlemler. Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 23(1), 4-25.
- TURAN, İ., (2013), Çok Kültürlülük ve İnsani Güvenlik Sorunlarının Öteki Algısı Ekseninde İncelenmesi (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- TÜYSÜZOĞLU, G., (2008), Kosova'nın bağımsızlığı ve dünya politikasına etkileri (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- URAL, S., (2014), Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 149-180.
- ÜLGER, İ. K., (2016), Kosova'nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (31), 39-64.
- YAKUT, S. (2021), Koruma Sorumluluğunun Geleceğine Yönelik Ümitler: Kenya'da Koruma Sorumluluğu Başarısı. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 9(1), 132-184.
- YAKUT, S., (2022), İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımlarına Karşı Egemenlik Kalkanı. Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 4(1), 28-70.
- YALÇIN, A., (2019), Avrupa Güvenlik Politikaları (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- YAVAŞ, C., (2020), (Doctoral dissertation, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- YILDIRIM, Ü., (2022), Karar Verme Teorileri Kapsamında Kriz Diplomasisi: Kosova Krizinde Martti Ahtisaari'nin Kriz Diplomasisi (Doktora Tezi).

- YILMAZ, S., (2014), NATO'nun Dönüşümü. Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, Yıl, 8, 14-21.
- YILMAZARSLAN, M., (2008), Kuvvet Kullanma: NATO'nun Uluslararası Güvenlikte Artan Rolü.
- YURT, P., (2022), NATO'nun Güvenlik Anlayışındaki Üç Ana Dönüşüm Sürecinden Biri: 11 Eylül Sonrası Dönüşümü Afganistan Örneği. Tam Metin Bildiri Kitabı, 100.

